

Lovorka Čoralić

IZBJEGLIŠTVO KAO SUDBINA – BARANI U MLECIMA (XIV.-XVII. ST.)

Lovorka Čoralić
Hrvatski institut za povijest
Zagreb

UDK 27-772-9(497.16Bar)
314.745.22(450=163.42)"13/16"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 20.12.2004.
Prihvaćeno: 2.3.2005.

Tragom arhivske građe iz mletačkih pismohrana, kao i na osnovi spoznaja u historiografiji, u radu se raščlanjuju glavne sastavnice iz prošlosti barske iseljeničke skupine u Mlecima: vremenski okvir iseljavanja Barana, način njihova bilježenja u vrelima, mjesta stanovanja prema mletačkim gradskim predjelima i župama te mletačkoj kopnenoj i otočnoj okolici, zanimanja i gospodarske mogućnosti, obiteljske i prijateljske veze, kao i odnosi s mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama. Posebna istraživačka pozornost upravljena je na odnose Barana s drugim iseljenim Hrvatima, na njihovu uključenost u hrvatsku bratimsku udrugu sv. Jurja i Tripuna, kao i na oporučne ostavštine članovima obitelji i crkvenim ustanovama u domovini. Na osnovi sudskih spisa mletačkih magistratura ukratko je obrađena i sastavnica neželjenog prisuća Barana u Mlecima. Na kraju, tragom dosadašnjih, još uvijek nepotpunih, saznanja u historiografiji prikazani su oblici povezanosti nekih znamenitih Barana (književnika, umjetnika i intelektualaca) s Mlecima, kao i tamošnje djelovanje barskih poslanika – predstavnika svojega grada pred središnjim tijelima vlasti Republike Svetoga Marka.

Ključne riječi: Bar, Barska nadbiskupija, Mletačka Republika, Mleci, migracije, srednji vijek, rani novi vijek, crkvena povijest

*Bar slobodan porodi me,
Padva razum poda meni,
nu Dubrovnik grad primi me
živa i mrtva u svom sjeni.*¹

¹ Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracia Mažibradića, Marina Burešića, u: *Stari pisci hrvatski*, knj. XI, JAZU, Zagreb 1880., str. 110.

Pjesnički ulomak, kojime započinje ovaj rad, početni je stih iz djela Dubrovčani-na Maroja Mažibradića, naslovljen "U smrt g. Vitora Besalja, po izgubljenju od Bara kanceliera dubrovačkoga". Nadgrobnica, nastala oko 1620. godine odnosno po smrti Viktora Besalija, barskoga pjesnika talijanskoga podrijetla, rječito sažima sudbinu grada Bara i njegovih stanovnika nakon pada pod osmanlijsku vlast 1571. godine, upozorava na prognaničku sudbinu Barana i nagli prekid njegove povijesti, ali kazuje i o vezama, upućenosti i komunikaciji barskih intelektualaca, književnika i umjetnika s drugim dalmatinskim gradovima i sa susjednom talijanskom obalom.

O malo kojemu gradu na istočnoj jadranskoj obali, usprkos nastojanjima historioografije, danas znamo toliko malo kao o Baru u predosmanlijsko vrijeme.² Grad koji je u srednjemu vijeku bio po svim svojim sastavnicama nalik ostalim dalmatinskim komunama, u kojemu je u doba cvata živjelo oko 3000 stanovnika i opstojale 74 patri-

² Sažete podatke o povijesnom razvoju Bara u srednjem i ranom novom vijeku vidi u leksikonsko-enciklopedijskim izdanjima: *Hrvatska enciklopedija*, sv. I., Zagreb 1999., str. 605-606; *Hrvatski leksikon*, sv. I, Zagreb 1996., str. 62; *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. I., Zagreb 1980., str. 500-504 (tekstovi: Branko Radojičić, Dušan Sindik, Ilija Sindik, Berislav Visković, Đurđe Bošković); *Opća enciklopedija*, sv. I, Zagreb 1977., str. 420; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, sv. I, Zagreb 1984., str. 69-70 (tekst: Anka Stojaković); *Pomorska enciklopedija*, sv. I, Zagreb 1954., str. 377.-378 (tekst: Ilija Sindik); *Pomorski leksikon*, Zagreb 1990., str. 56-57; *Vojna enciklopedija*, sv. I, Beograd 1970., str. 483-484 (tekst: Berislav Visković). Brojne podatke o povijesnom razvoju Bara sadrže i sinteze crnogorske i srpske povijesti. Usporedi: Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, I-IV (preveo i dopunio Jovan Radonić), Beograd 1923.; *Istorija Crne Gore*, sv. I-III, Titograd 1967.-1975.; Dragoje Živković, *Istorija crnogorskog naroda*, sv. I-II, Cetinje 1989.-1992.; Pavel Apolonović Rovinski, *Crna Gora u prošlosti i sadašnjosti*, sv. I, Cetinje-Sremski Karlovci-Novi Sad 1993. Usporedi i sintetska djela koja se bave poviješću grada Bara i njegove okolice: Milan Šufflay, *Städte und Burgen Albanien hauptsächlich während des Mittelalters*, Wien und Leipzig 1924.; Đurđe Bošković, *Stari Bar*, Beograd 1962. (dalje: Bošković, 1962.); Pavle Mijović, Vještina u Krajini, u: *Virpazar – Bar – Ulcinj*, Cetinje-Beograd 1974., str. 11-57; Ivan Božić, *Nemirno Pomorje XV veka*, Beograd 1979.; Sima Ćirković – Bogumil Hrabak – Nikola Damjanović – Đuro Vujović – Ljubo Živković, *Bar grad pod Rumijom*, Bar 1984.; Tadija Bošković, *Bar pod mletačkom vlašću (1443.-1571.)*, Bijelo Polje 2004. Posebno upozoravam na opsežno djelo njemačkog povjesničara Olivera Jensa Schmitta *Das venezianische Albanien (1392-1479)*, München 2001., u sklopu kojeg je i opsežan dodatni popis literature o povijesti područja od Bara do Valone od konca 14. do konca 15. stoljeća. Kad je riječ o objavljenim izvorima, za povijest Bara dragocjene su zbirke Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Odnosaji skupnovlade mletačke prema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisih Marina Sanuda (1496-1533), *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, knj. V, Zagreb 1859., str. 3-160; knj. VI, Mleci 1863., str. 161-476, knj. VIII., Zagreb-Mleci 1865., str. 1-256; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. IV (1358.-1403.), Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium (dalje: MSHSM), sv. 4, Zagreb 1874., sv. V (1403.-1409.), MSHSM, sv. 5, Zagreb 1875.; sv. VII (1412.-1420.), MSHSM, sv. 12, Zagreb 1882., sv. VIII (1420.-1424.), MSHSM, sv. 17, Zagreb 1886., sv. IX (1423.-1452.), MSHSM, sv. 21, Zagreb 1890., sv. X (1453.-1469.), MSHSM, sv. 22, Zagreb 1891.; Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae*, sv. I (1433.-1527.), MSHSM, sv. 6, Zagreb 1876., sv. II (1525.-1553.), MSHSM, sv. 8, Zagreb 1877., sv. III (1553.-1571.), MSHSM, sv. 11, Zagreb 1880.; Grga Novak, *Commissiones et relationes Venetae (Mletačka uputstva i izvještaji)*, sv. IV (1572.-1590.), MSHSM, sv. 47, Zagreb 1964., sv. V (1591.-1600.), MSHSM, sv. 48, Zagreb 1966., sv. VII (1621.-1671.), MSHSM, sv. 50, Zagreb 1972.; Lajos Thallóczy – Constantin Jireček – Emil Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, sv. I. (annos 344-1343), Vindobonae 1913. (reprint: Tirana-Priština 2002.), sv. II (annos 1344-1406), Vindobonae 1918. (reprint: Tirana-Priština 2002.) i Giuseppe Valentini, *Acta Albaniae Veneta*, sv. I.-XX., Palermo-Milano-München-Rim 1967.-1974.

cijske obitelji sa više od 400 članova, komuna gospodarski podatne i bogate okolice, grad koji je kovao vlastiti novac i imao svoj statut, u kojemu su podignute brojne palače i više od 50 crkvenih zdanja te, naposljetku, u kojemu je od konca XI. stoljeća sjedište metropolije³, grad je kojemu se 1571. godine povijesni tijek naglo prekida. Nesačuvanost vlastitoga arhiva, čiji bi spisi zasigurno potvrdili iznimno zapaženu ulogu Bara u povijesti gradova na jadranskoj obali, razlog su poradi kojega je barsko srednjovjekovlje danas moguće rekonstruirati (uz vrijedne i povjesničaru iznimno dragocjene prinose arheoloških i povijesnoumjetničkih saznanja) isključivo na osnovi podataka iz pismohrana razasutih diljem gradova i krajeva s kojima je taj grad imao razvijenu komunikaciju. Upravo raščlambom mletačkih pismohrana, koje nedvojbeno možemo ubrojiti među najvažnija izvorišta dokumenata za predosmanlijsku barsku prošlost, nastao je i ovaj rad.

U vrtlogu ratova i društvenih previranja: povijesni okvir

Od najranijih stoljeća opstojanja grad je Bar, nekoć rimski *Antibarum*, bio poprište ukrštavanja interesa moćnih okolnih država i oblasnih gospodara.⁴ Do 989. godine dio je bizantske teme Drač; sredinom XI. stoljeća Bar ulazi u sastav Dukljanske države, a tijekom šezdesetih godina XII. stoljeća priobalni krajevi Duklje s gradom Barom ponovo su pripojeni bizantskim stečevinama. Godine 1183. osvaja ga i razara raški vladar Stefan Nemanja (1168.-1196.) te u sastavu srpske države Bar ostaje sve do Dušanove smrti (1355.). Potom slijedi intenzivno razdoblje promjene vrhovnih gospodara: do 1405. godine Barom gospodare moćni velikaši Balšići, potom Mlečani (1405.-1412. i kraće vrijeme tijekom 1421. godine) i ponovo Balšići (1412.-1421.). Koncem 1421. godine zauzima ga srpski despot Stefan Lazarević i za namjesnika imenuje Đurđa Brankovića. Kao rođak Balšića, na grad je imao pretenzije i humski vojvoda Stjepan Vukčić Kosača, koji ga je podvrgao 20. IX. 1441., potom izgubio i ponovo zauzeo u ožujku 1442. Gradsko vijeće u njegovu se korist izjasnilo 11. VI. iste godine, te

³ O povijesti Barske nadbiskupije usporedi: Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, sv. VII., Venetiis 1817.; Agostino Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, sv. I (ab Innocento pp. usque ad Paulum PP. III, 1198.-1548.), Romae 1863., sv. II (a Clemente VII. usque ad Pium VII., 1524.-1800., cum additamentis saec. XIII. et XIV.), Zagrabiae 1875.; Stanoje Stanojević, *Borba za samostalnost katoličke crkve u Nemanjičkoj državi*, Posebna izdanja SANU, sv. 8, Beograd 1912.; Milan Šufflay, *Die Kirchenzustände in vortürkischen Albanien*, Wien 1916.; Marin Bici, *Iskušenja na putu po crnogorskom primorju, Albaniji i Srbiji 1610. g.*, Budva 1985.; Ivan Marković, *Dukljansko-barska metropolija*, Zagreb 1902.; Savo Marković, Prvi izvještaj Andrije Zmajevića o Barskoj nadbiskupiji Sv. kongregaciji za širenje vjere: godina 1671., *Istorijski zapisi*, god. LXXI, br. 1.-2., Podgorica 1998., str. 209-223 (dalje: Marković 1998.); Savo Marković, Barski disktrikt u eklezijastičkim relacijama od 1627. do 1644. godine, *Istorijski zapisi*, god. LXXV, br. 3-4, Podgorica 2002., str. 45-74 (dalje: Marković, 2002.); Ivan Jovović, *Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije*, Bar 2004.

⁴ O povijesti Bara u srednjemu vijeku, do uspostave mletačke vlasti 1443. godine, vidi: Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 9-34; Pavle Mijović, nav. dj., str. 30-32; Bošković 1962., str. 7-8; Tadija Bošković, nav. dj., str. 9-43.

je humski velikaš držao Bar do 1443. godine, kad se 4. lipnja, nakon što je skršen otpor manjeg broja branitelja u utvrđi, grad podvrgava Mlečanima.⁵ U okrilju Sere-nissime Bar ostaje do prvih dana kolovoza 1571. godine, kada ga zauzima osmanlijska vojska.

Razdoblje od 1443. do 1571. doba je kontinuirane mletačke vlasti nad gradom Barom. Kao i u drugim dalmatinskim komunama, Barom je upravljao predstavnik središnje vlasti – *podestà*, redovito odvjetao neke od mletačkih patricijskih obitelji. Iako se mletačka vlast po preuzimanju grada obvezala poštivati njegovu dotadašnju autonomiju, njegov statut⁶ i prije stečene povlastice, konkretne okolnosti, ali i strogo zacrtana mletačka centralistička politika, nisu dopuštali snažnije samostalnije istupe gradskih (patricijskih i pučkih) vijeća i puno iskazivanje općinske samouprave. Barsko su društveno svakodnevije istodobno zarana potresali kontinuirano prisutni sukobi gradskog patricijata i pučana u kojima su, kako svjedoče onodobni mletački izvori (izvješća barskih načelnika mletačkoj središnjici, izvješća mletačkih providura i sindika u Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji)⁷, prijepori glede udjela u vlasti prerastali u krvave oružane sukobe koji su odnosili na desetke žrtava s obje strane.⁸ Gospodarski razvoj grada Bara ometali su i prijepori sa susjednim općinama (Kotor, Ulcinj, Skadar) oko teritorijalnog razgraničenja, a stalni oružani upadi i pljačkaške provale stanovnika područja Mrkojevića (zarana osmanlijskih podanika), izravno su

⁵ Ugovor između grada Bara i Francesca Quirina, kneza i kapetana Skadra koji u ime Mletačke Republike prihvata predaju grada vidi u: Šime Ljubić, *Listine*, sv. IX., 1890., str. 172-174. O dospijeću Bara pod mletačku vlast, uvjetima predaje te pravima i povlasticama grada usporedi: Cesare Agostino Levi, *Venezia e il Montenegro*, Venezia 1896., str. 45-59; Gligor Stanojević, *Uslovi primanja mletačke vlasti grada Bara 1443.*, *Istorijski časopis*, knj. 6, Beograd 1956., str. 207-213 (dalje: Stanojević 1956.); Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 36; Pavle Mijović, nav. dj., str. 32; Tadija Bošković, nav. dj., str. 47-61.

⁶ Barski statut nije sačuvan, a njegov je spomen u vrelima prvi put zabilježen 1406. godine, prigodom sklapanja ugovora grada Bara s Mlečanima. Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 28-29; Bošković 1962., str. 282; Tadija Bošković, nav. dj., str. 63-67. Posebno vidi raščlambu Save Markovića, *Statuta et leges civitatis Antibari* (prilog proučavanju statuta medievalnog Bara), *Povijesni prilozi*, god. 21., br. 23, Zagreb 2002., str. 19-42.

⁷ Brojne podatke o unutarnjem životu Bara u 16. stoljeću sadrže izvješća mletačkih predstavnika vlasti u Baru, pohranjena u mletačkom Državnom arhivu (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), Consiglio dei Dieci, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500.-1565.), br. 39-78.

⁸ Najžešći je sukob izbio 1512. godine, kad je došlo do spora glede izbora novog opata ratačke opatijske sv. Marije. Međustaleški sukobi prerasli su u oružani sukob u kojemu su poginule 62 osobe, a okončani su tek nakon dogovora da se uspostave dva usporedna gradska vijeća: patricijsko i pučko. O sukobima između barskih patricija i pučana usporedi podrobnije: Luka Dančević, *Pokreti pučana na našem primorju početkom 16. stoljeća* (po mletačkim izvještajima), *Pomorski zbornik*, knjiga 12, Rijeka 1974., str. 150-152; Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 46-47; Bošković, 1962., str. 281-288; Savo Marković, *Barski patricijat*, Bar 1995. (dalje: Marković, 1995.), str. 12-14; Isti, *Izvještaj potestata Andrije Kapela o građanskim nemirima u Baru 1512. godine*, *Istorijski zapisi*, god. LXXII, br. 1-2, Podgorica 1999., str. 183-190; Isti, *Benediktinska opatija sv. Marije Ratačke kod Bara: Acta diplomatice et iuridica*, *Croatia christiana periodica* (dalje: CCP), god. XXVIII, br. 53, Zagreb 2004. (dalje: Marković, 2004.), str. 178-179; Ivan Jovović, nav. dj., str. 107-109; Tadija Bošković, nav. dj., str. 137-145.

ugrožavali slobodu kretanja i gospodarske komunikacije Barana.⁹ Ipak, presudan čimbenik gospodarskog, ali i općega kulturnog i društvenog zastoja grada Bara u doba mletačke uprave, bila su sve neumitnija osmanlijska osvajanja. Godine 1479. Osmanlije, nakon dugotrajne opsade, zauzimaju Skadar – ključnu mletačku predstražu na albanskom uzmorju. Od tada, pa sve do Ciparskoga rata i godine Lepantskoga boja, Bar je, zajedno s nedalekim Ulcinjem, posljednji mletački bastion prema osmanlijskim stečevinama na tome dijelu njezina *Stato da mar*. Izvješća mletačkih upravitelja grada – načelnika i kapetana (ne uvijek učinkovitih i doraslih zahtjevnoj ulozi upravitelja grada koji su potresala postojana društvena sukobljavanja i oružani napadi iz najbližega susjedstva)¹⁰, kotorskih providura i kneževa, posebno ovlaštenih sindika i opunomoćenika za Dalmaciju i Mletačku Albaniju, ali i brojna barska izaslanstva mletačkome senatu, posvjedočuju o životu na granici, osiromašenju barskoga stanovništva, postupnom nestanku barskih patricijskih obitelji, iseljavanjima u sigurnije i od rata udaljenije gradove. Mletačka središnjica, i sama zauzeta brojnim i financijski skupim ratnim sukobima s Osmanlijama na ratištima od Peloponeza do zadarskoga zaleđa, poduzimala je određene, ali ni približno dovoljne mjere za učinkovito održavanje barskih fortifikacija, stalnu opskrbu grada streljivom i vojničkom posadom.¹¹

U desetljećima uoči 1571. godine Bar i njegova okolica postali su područja krajnje nesigurnosti življenja, a migracije prema dalmatinskome sjeveru i talijanskoj obali prepolovile su nekoć brojno i gospodarski djelatno žiteljstvo. Naposljetku, u godini

⁹ Barsko je gospodarstvo bilo usmjereno na posredničku ulogu između svojega zaleđa i unutrašnjosti te ostalih dalmatinskih i talijanskih gradova. Brojni poduzetni Barani upravo su zbog većih pogodnosti za bavljenje trgovinom i pomorstvom iseljavali u druge, sigurnije i stoga prosperitetnije gradove (Kotor, Dubrovnik, Mleci, južna Italija). O gospodarskom životu i djelovanju Barana usporedi: Risto Kovijanić, Barski maslinjaci XIV vijeka, *Istorijski zapisi*, god. XI, knj. XIV, br. 1-2, Cetinje 1958., str. 319-321; Isti, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XIV vijeka, *Istorijski zapisi*, god. XXVI, knj. XXX, sv. 3-4, Titograd 1973., str. 219-232 (dalje: Kovijanić, 1973.); Isti, Bar i Barani u kotorskim spomenicima XV vijeka, *Istorijski zapisi*, god. XXVII, knj. XXXI, sv. 1-2, Titograd 1974., str. 123-140 (dalje: Kovijanić, 1974.); Josip Luetić, O međunarodnoj djelatnosti moreplovaca, trgovaca i brodova iz Herceg-Novog, Perasta, Kotora, Budve i Bara u pomorskoj privredi Dubrovačke Republike 1566-1650, *Boka*, sv. 17, Herceg-Novi 1985., str. 31-60 (dalje: Luetić, 1985.); Isti, Iz nautičko-brodarskih i lučko trgovačkih veza i odnosa između luke Bar i Dubrovačke Republike 1564-1630, *Naše more*, god. 33, br. 3-4, Dubrovnik 1986., str. 155-156 (dalje: Luetić, 1986.). Podatke o barskom gospodarstvu u srednjem vijeku sadrže i sintetska djela: Sima Ćirković i dr., nav. dj.; Ruža Ćuk, *Srbija i Venecija u XIII i XIV veku*, Beograd 1986.; Bošković 1962., str. 272-280; Tadija Bošković, nav. dj., str. 193-216.

¹⁰ Iako su unutarnji sukobi u gradu Baru poglavito izbijali između samih Barana – plemića i pučana – razdobljima nesigurnosti i nezadovoljstva barskih stanovnika pridonosili su i pojedini mletački upravitelji. Primjerice, u žalbi mletačkome senatu iz 1448. godine, dakle nedugo poslije dospjeća Bara u sastav Republike sv. Marka, Barani se žale na načelnika Jacopa Dolfina, čije vladanje uspoređuju s Neronovim. Usporedi: Šime Ljubić, *Listine*, sv. IX, 1890., str. 314; Stanojević 1956., str. 213.

¹¹ O mjerama mletačke vlasti na poboljšanju vojno-obrambene sposobnosti Bara, vojnim posadama i opskrbi, kao i o položaju grada i njegove okolice u vrijeme mletačko-turskih sukoba prije 1571. godine usporedi: Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 39-45. O barskim utvrdama posebno vidi: Bošković 1962.; Tadija Bošković, nav. dj., str. 84-98.

velike kršćanske pobjede kraj Lepanta i simboličnog prestanka osmanlijske pomorske premoći, gradu je Baru – bez borbe i otpora – napuštanjem mletačke posade predvođene načelnikom Alessandrom Donatom i istodobnim ulaskom osvajača¹², za duga stoljeća unaprijed određena povijesna sudbina. Jedina, i vrelima nedovoljno potkrijepljena žrtva toga kolovoškog dana 1571., bio je Ulcinjanin Ivan Bruni, barski nadbiskup, prema nekim izvorima pogubljen pred samom katedralom sv. Jurja, a prema drugim vrelima stradalnik na nekoj od kažnjeničkih galija osmanlijske mornarice.¹³

U godinama ratnih događanja Mlečani su pokušavali zauzeti Bar. Ti su pokušaji (1596., 1649., 1689., 1694., 1717. godine) redovito završavali neuspjehom, donoseći preostatku katoličkoga stanovništva nova stradanja, zatiranja i progonstva.¹⁴ Većina zdanja Katoličke crkve porušena je ili pretvorena u islamske vjerske objekte, a barski je nadbiskup rezidirao u Budvi, Paštrovićima ili Kotoru. Nekoć jedno od žarišta Katoličke crkve na tim prostorima, kolijevka slavnoga Barskoga rodoslova, grad u kojemu su opstojali svi važniji crkveni redovi, a svećenici iznikli iz okrilja barske Crkve obnašali pastoralnu službu diljem Dalmacije i Apeninskoga poluotoka, u ranom novome vijeku postaje grad neželjeno “zaustavljene”, prekinute ili drugačijim tijekom usmjerene povijesti. Poneki od njezinih nastavaka možemo, zahvaljujući sačuvanim vrelima, tražiti u gradovima i krajevima diljem jadranskoga priobalja.

Izvori i historiografija o barskim migracijama u Mletke

O povijesti barskih prekojadranskih iseljavanja, jednako onih prema južnoj Italiji (Marke, Apulija) kao i onih u Mletke i Veneto, u dosadašnjoj je literaturi napisano vrlo malo. Ne bilježimo zasebnih radova posvećenih toj problematici. Uz više pojedinačnih uradaka koji – u sklopu drugih sastavnica hrvatskih migracija u grad na lagunama – obrađuju i spominju barske iseljenike¹⁵, vrijedno je izdvojiti sintetsko djelo Brunhilde Imhaus *Le minoranze orientali a Venezia 1300-1510* (Rim 1997.). Središnja tema knjige je povijest istočnih zajednica u Mlecima u razdoblju od početka XIV. do

¹² O opsadi i predaji Bara 1571. godine svjedoči izvješće dubrovačkog poslanika u Rimu Frana Gundulića. Podrobnije vidi: Franjo Kesterčanek, Pad grada Bara u turske ruke 1571. god. (prema mletačkim svjedočanstvima u Drž. notarijatu u Dubrovniku), *Istorijski zapisi*, god. XIII, knj. XVII, sv. 3., Titograd 1960., str. 565-572; Miloš Milošević, Boka Kotorska, Bar i Ulcinj u kiparskom ratu (1570-1573), *Boka*, sv. IV, Herceg-Novi 1972., str. 17-32 (dalje: Milošević, 1972.); Vinko Foretić, Korčula, Dubrovnik, Boka Kotorska i Lepantska bitka, *Adriatica maritima*, sv. 1, Zadar 1974., str. 167; Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 54-55; Ivan Jovović, nav. dj., str. 117-118; Tadija Bošković, nav. dj., str. 176-189.

¹³ Daniele Farlati, nav. dj., str. 104-105; Milošević 1972., str. 23; Ivan Jovović, nav. dj., str. 118-119.

¹⁴ Miloš Milošević, Oko pokušaja osvajanja Bara i Ulcinja 1717. i 1718. godine, *Istorijski zapisi*, god. XIII, knj. XVII, sv. 4, Titograd 1960., str. 788-804; Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 56, 61, 63-65, 69; Ivan Jovović, nav. dj., str. 121-122, 136-137, 141.

¹⁵ Barske iseljenike, kao dio hrvatske prekojadranske iseljeničke skupine u Mlecima, spominjala sam u više svojih monografija i pojedinačnih radova. Usporedi: Duhovne osobe s hrvatskih prostora u Mlecima od XIV. do XVIII. stoljeća, CCP, god. XVI, br. 30, Zagreb 1992., str. 36-71. (dalje: Ćoralić,

kraja prvog desetljeća XVI. stoljeća. U istraživanju je autorica rabila brojno i raznovrsno gradivo iz Državnog arhiva u Mlecima: spise vodećih državnih ustanova (Senata, Vijeća desetorice, Velikog vijeća), spise vezane za rad gospodarskih (*Officiali alle Razon Vecchie, Officiali al Dazio del Vin, V Savi alle Mercanzie, Provveditori di Sal, Inquisitori alle Arti* i dr.) i sudskih magistratura (*Avogaria di Comun, Signori di Notte al Criminal, Signori di Notte al Civil, Giudici del Petizion* i dr.) spise obrtničkih i trgovačkih korporacija (*Arti e mestieri*), spise iz *Cancellaria Inferiore* i dr. Knjiga je podijeljena u dvije velike tematske cjeline (*Descrizione delle minoranze orientali a Venezia* i *Venezia e gli stranieri: ostacoli e fattori di assimilazione*) u sklopu kojih su, raspoređene u manja poglavlja, prikazane temeljne sastavnice iz prošlosti orijentalnih zajednica u Mlecima: vremenski okvir useljavanja, zanimanja i mjesta stanovanja useljenika, socijalni status, odnos mletačke države, grada i zajednice prema strancima, čimbenici identiteta i povezanosti unutar useljeničkih skupina, (ne)uklopljenost u mletačku sredinu i svakodnevlje, sudski procesi i kažnjavanja i dr. Na kraju knjige nalazi se dragocjen kronološki pregled imena useljenika od 1300. do 1509. godine, zabilježenih u sklopu autoričina istraživanja navedene problematike. Kad je riječ o useljenicima s istočnojadranske obale, valja naglasiti da se oni, prema autoričinoj koncepciji, ubrajaju u sastavni dio "orijentalne manjine" kojoj pripadaju i Albanci, Grci, Arapi i Turci. Doseljenike s istočnojadranske obale, bez obzira na to potječu li iz Zagreba, Slavonije, Bosne, Dalmacije, Primorja ili Boke, autorica naziva *Dalmata* ili *Schiaovone* – oznakom uobičajenom za talijansku, ali i pretežit dio strane historiografije koja je u svoja istraživanja povijesti nacionalnih skupina u Mlecima uključivala zajednice podrijetlom s istočnojadranske obale. Pritom, ponavljajući koncepciju većine predstavnika zapadne europske historiografije (Oliver Jens Schmitt, Alain Ducellier i dr.)¹⁶, koji stanovnicima

1992.); Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini, CCP, god. XVII, br. 31, 1993., str. 49-128 (dalje: Čoralić, 1993.); Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika, CCP, god. XVIII, br. 34, Zagreb 1994., str. 79-98 (dalje: Čoralić, 1994.); Manje poznati dalmatinski slikarski umjetnici i majstori u Veneciji od 14. do 18. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 34, Split 1994., str. 335-355 (dalje: Čoralić, 1994A); Manje poznati dalmatinski zlatari u Mlecima od XV. do početka XVII. stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 36 (Petriciolijev zbornik, sv. II.). Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Ive Petriciolija, Split 1996., str. 177-185 (dalje: Čoralić, 1996.); Hrvati na mletačkom otoku Giudecca (XV.-XVII. st.), *Jubilarni Historijski zbornik*, god. L, Zagreb 1997., str. 59-66 (dalje: Čoralić, 1997.); Hrvati na mletačkoj terrafermi (15.-16. st.), *Zbornik Mirjane Gross* (u povodu 75. rođendana), Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999., str. 65-74 (dalje: Čoralić, 1999.); Hrvatski barkarioli i gondolijeri u Mlecima tijekom prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 41, Zagreb-Zadar, 1999., str. 27-50 (dalje: Čoralić, 1999A); *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb 2001. (dalje: Čoralić, 2001.); *Hrvati u procesima mletačke inkvizicije*, Zagreb 2001. (dalje: Čoralić, 2001A); Hrvatski mornari u Mlecima (XV.-XVIII. st.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43, Zagreb-Zadar, 2001., str. 275-310 (dalje: Čoralić, 2001B); *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: odabrane teme*, Zagreb 2003. (dalje: Čoralić 2003.).

¹⁶ Oliver Jens Schmitt, nav. dj.; Alain Ducellier – Bernard Doumerc – Brunhilde Imhaus – Jean de Miceli, *Les chemins de l'exil: bouleversements de l'est européen et migrations vers l'ouest à la fin du moyen age*, Pariz 1992.

onodobnog upravno-političkog područja zvanog Mletačka Albanija (*Albania Veneta* – mletačke stečevine od Boke kotorske do uključivo gradova u priobalju današnje Albanije) redovito pridaju albansku etničku oznaku¹⁷, B. Imhaus mletačke useljenike iz Bara redovito ubraja u skupinu *Albanesi*, ne pojašnjavajući pritom pobliže njihovu stvarnu etničku pripadnost. Ta pogriješka, nastala poistovjećivanjem naziva povijesne pokrajine (Mletačka Albanija) s etničkom pripadnošću stanovnika grada koji je – prema svim posvjedočenjima u vrelima – imao pretežito slavensko obilježje, osnovni je propust djela koje teži (te u brojnim sastavnicama i uspijeva) dati preglednu i cjelovitu sliku o “orijentalnim manjinskim skupinama” u Mlecima.

Podatke o barskim iseljenicima u Mlecima, i onima koji su ondje bili stalno nastanjeni kao i o onima koji su u gradu na lagunama djelovali privremeno, ponajprije poradi trgovačkoga poslovanja, bilježimo i u nekim drugim monografijama i radovima. Redovito su ti podaci usputno navedeni, kao dio neke druge teme na koju su istraživači bili usredotočeni. Tako u radovima talijanskih proučavatelja Guida Perocca, Tullija Valleryja i Dore Testa, koji se bave povijesnim razvojem bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, bilježimo spomen o nekim zapaženijim Baranima, ponajprije o predstojnicima (gastaldima), pisarima ili obnašateljima drugih zapaženih službi u udruzi.¹⁸ Korisne podatke o Baranima – pripadnicima Reda konventualaca, bilježe istraživanja Ljudevita Antona Maračića¹⁹, dočim diplomatske veze uglednih ratačkih opata s Mlecima sadrži rad Save Markovića.²⁰ Naposljetku, sinteze Ruže Ćuk i Đurđa Boškovića, kao i prilozi Riste Kovijanića i Josipa Luetića, pojedinačnim podacima osvjetljavaju gospodarske oblike povezanosti Barana s Mlečanima, kao i konkretno djelovanje nekih zapaženijih barskih trgovačko-pomorskih poduzetnika u Mlecima.²¹

Za ovaj rad glavni izvorni podaci crpljeni su iz do sada uglavnom neobjavljene arhivske građe u mletačkim pismohranama. Ponajprije su korišteni fondovi iz Državnog arhiva u Mlecima: bilježničke oporuke (*Notarile testamenti*, dalje: NT), spisi mletačke inkvizicije (*Santo Uffizio*, dalje: SU), spisi mletačkih strukovnih udruga (*Arti*), spisi mletačkoga Senata (*Senato Mar*), kao i sudski procesi magistrature *Esecutori con-*

¹⁷ Izuzetak su stanovnici grada Kotora i njegove bliže okolice, koje spomenuti autori redovito tretiraju kao dio mletačke pokrajine Dalmacije.

¹⁸ Guido Perocco, *Carpaccio nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Venecija 1964. (dalje: Perocco, 1964.); Tullio Vallery, “La Fraternitade overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon”. Note e appunti per una cronistoria, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone* (dalje: SD), sv. 5., Venecija 1972., str. 3-9 (dalje: Vallery, 1972.); Isti, “La Fraternitade overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon”. Il primo inventario del 1557, SD, sv. 11., Venecija 1978., str. 3-10 (dalje: Vallery, 1978.); Dora Testa, Gli antichi documenti in pergamena della Scuola Dalmata, SD, sv. 29/2, Venecija 1995., str. 18-28. Usporedi i nepotpisani tekst: Elenco dei Guardiani Grandi dall’epoca della fondazione della Scuola, SD, sv. 32/1, Venecija 1997., str. 38-47.

¹⁹ Ljudevit Anton Maračić, *Prekomorski susreti: veze i odnosi Provincije sv. Antuna i sv. Jeronima franjevac konventualaca kroz stoljeća*, Zagreb 2003.

²⁰ Marković, 2004.

²¹ Ruža Ćuk, nav. dj.; Bošković, 1962.; Kovijanić, 1973.; Kovijanić, 1974.; Luetić, 1985.; Luetić, 1986.

tro la bestemmia. Iz Arhiva bratovštine sv. Jurja i Tripuna (*Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, dalje: ASD) uporabljena su izvješća s godišnjih skupština udruge (*Capitolar della Veneranda Scuola di Ss. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata*, dalje: *Capitolar*), knjige godišnjih prihoda i rashoda (*Libri conti e spese della Scuola di San Zorzi et San Trifone dela Nation Dalmata*, dalje: LCS), kao i podaci sadržani u knjizi Katastik, označenoj u arhivu sjedišta udruge pod imenom *Cattastico della Scuola di Ss. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata* (dalje: *Cattastico*). Sadrži više 300 stranica rukopisa na pergameni na kojima su prijepisi najvažnijih spisa iz prošlosti hrvatske bratovštine.

Kad je riječ o objavljenoj arhivskoj građi, poneki konkretni podatak vezan za nazočnosti djelovanje Barana u Mlecima sadrže već prethodno spomenute zbirke izvora I. Kukuljevića Sakcinskog, Š. Ljubića, G. Novaka, L. Thallóczyja, K. Jirečeka, E. Šufflaya te G. Valentinića.²² Naposljetku, od građe koja se isključivo odnosi na pomorsko-trgovačko djelovanje Barana u Mlecima i drugim talijanskim gradovima u doba osmanlijske vlasti (XVIII. stoljeće), uporabljiva su i dva sveska građe koju je sakupio i u obliku regista obradio N. Čolak.²³

Na osnovi dosadašnjih spoznaja historiografije te poglavito uvidom u spomenu-tu, opsegom brojnu i raznovrsnu izvornu građu, u ovom ću radu predstaviti temeljne odrednice iz više stoljeća kontinuirane i gradivom dokumentirane prisutnosti i djelovanja iseljenika iz grada Bara u Mlecima, kao i na otocima Lagune i na području Veneta (terraferma). Ponajprije su uporabljene oporuke (u rasponu od konca XIV. stoljeća do konca XVII. stoljeća) iseljenih Barana (više od 190 oporuka)²⁴, kao i drugih hrvatskih iseljenika u kojima se kao protagonisti spominju Barani. Na osnovi ondje sadržanih podataka prikazuje se vremenski tijek iseljavanja Barana prema pojedinim razdobljima, način njihova bilježenja u vrelima, mjesta stanovanja u mletačkim gradskim predjelima i župama te na mletačkoj kopnenoj i otočnoj okolici, zanimanja i gospodarske mogućnosti, njihove obiteljske, prijateljske veze i komunikacije, kao i odnosi s mletačkim vjerskim ustanovama i duhovnim osobama. Posebna istraživačka pozornost upravljena je na odnose Barana s drugim iseljenim Hrvatima, na uključenosť Barana u hrvatsku bratimsku udругu sv. Jurja i Tripuna, kao i na oporučne ostavštine osobama i crkvenim ustanovama u domovini. Na osnovi sudskih spisa iz mletačkih magistratura ukratko je obrađena i sastavnica neželjenog prisuća Barana u Mlecima. Na kraju, tragom dosadašnjih još uvijek nedovoljnih i nepotpunih saznanja u historiografiji, predočeni su oblici povezanosti nekih znamenitih Barana (književnika, umjetnika i intelektualaca) s Mlecima, kao i tamošnje (privremeno)

²² Usporedi bilješku 2.

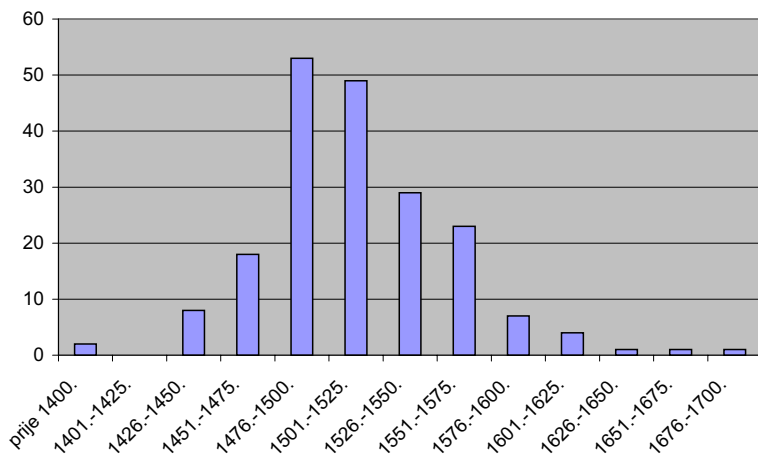
²³ Nikola Čolak, *Hrvatski pomorski registri (Regesti marittimi croati)*, sv. I-II. (*Settecento, I parte: Navigazione nell'Adriatico*), Padova, 1985.-1993.

²⁴ Popis svih uporabljenih oporuka vidi u prilogu na kraju rada.

djelovanje barskih poslanika – predstavnika svojega grada pred središnjim tijelima vlasti Republike svetoga Marka.

Stoljećima duga prisutnost: vremenski okvir iseljavanja

Razmatranje učestalosti useljavanja Barana u Mletke moguće je na osnovi brojdbene raščlambe najčešće uporabljenog uzorka – oporučnih spisa. Istraživanja oporuka prema godinama nastanka (v. *grafikon 1*) pokazuju kako prije 1450. godine u Mlecima bilježimo relativno mali broj stalno nastanjenih Barana. Od sredine XV. stoljeća njihov je spomen u Mlecima sve učestaliji, a u razdoblju od 1476. do 1526. dostigao je najvišu razinu. U sljedećim desetljećima odnosno tijekom idućih pedeset godina broj Barana u Mlecima se gotovo prepolovljava, iako i dalje zadržava kontinuitet. Od konca XVI. stoljeća, a posebice tijekom XVII. stoljeća, broj Barana u Mlecima svodi se isključivo na pojedinačne primjere. No uzmemo li u obzir da su oporuke načinjene uglavnom u zrelijoj ili starijoj životnoj dobi te da barski oporučitelji u trenutku sastavljanja posljednje volje u Mlecima borave već nešto duže vremena, vrijeme njihova useljavanja pomiče se za dvadeset do trideset godina unatrag. U tom slučaju, koji je bliži realnoj procjeni stvarnog intenziteta useljavanja, središnje doba barskih migracija u Mletke potrebno je tražiti u rasponu od oko 1440./50. do 1500./20. godine.

Grafikon 1. Iseljavanja Barana u Mletke prema razdobljima (prema godini nastanka oporuke)

Razlozi odnosno motivacija pojačanih barskih iseljavanja u Mletke višestruki su. Ponajprije, dospijeće u sastav moćne Mletačke Republike uvjetovalo je, kao i u primjeru drugih dalmatinskih i bokeljskih komuna, učestalije komunikacije s Mlecima kao zajedničkom metropolom, ali i gradom u kojemu su uvjeti života i gospodarske mogućnosti bili povoljniji nego u njihovim matičnim sredinama. Nadalje, od sedamde-

setih godina XV. stoljeća, usporedo s pojačavanjem osmanlijskih nadiranja na mletačke posjede u Albaniji, koji kulminiraju padom Skadra 1479. godine, ugroza i opća nesigurnost življenja na tim prostorima dostižu kritičnu točku. Migracije Barana tada učestalo teku u više smjerova (prema Kotoru, Dubrovniku te drugim dalmatinskim gradovima), među kojima su Mleci imali posebno zapaženu i brojčanim iskazom iznimno veliku ulogu. Na kraju, društveni nemiri, stalni unutarnji sukobi između plemića i pučana, učestale oružane provale susjednih Mrkojevića ili ratničkih skupina iz bliže barske okolice, dodatan su i zasigurno ne i nevažan čimbenik koji je pridonosio odluci nemalog broja Barana da rješenje svoje egzistencije potraže u sigurnijim krajevima, daleko od ratnih opasnosti i svakidašnje nesigurnosti opstanka.

Barska useljavanja u Mletke poklapaju se u najvećem dijelu i s onodobnim trendom hrvatskih iseljavanja u grad na lagunama. Iseljenici iz dalmatinskih i bokeljskih gradova, ali i iz Bosne i unutrašnjosti Hrvatske, također postižu najintenzivnija iseljavanja u Mletke u doba od 1450. godine do sredine XVI. stoljeća.²⁵ Jedina izrazitija razlika koju opažamo usporednom analizom tijekom barskih i ostalih hrvatskih useljavanja u Mletke odnosi se na vrijeme opadanja učestalosti – u primjeru hrvatske zajednice u cjelini visoka razina useljavanja traje tijekom cijeloga XVI. stoljeća, dočim se u primjeru Barana znatan pad opaža upravo u godinama dospijeca toga grada pod osmanlijsku vlast.

Na osnovi prethodnih pokazatelja možemo pokušati pretpostaviti koliko se Barana, pripadnika prve i druge iseljeničke generacije, nalazilo u Mlecima u doba njihove najučestalije nazočnosti (prema godinama nastanka oporuke: 1476.-1525.). U tom razdoblju zabilježene su ukupno 102 oporuke iseljenih Barana. Pretpostavljajući kako je svaki pojedinac zasnivao obitelj u kojoj je – uz suprugu (koja nije nužno bila rođenjem ili podrijetlom Baranka) – bilo još najmanje dvoje članova obitelji (djeca)²⁶, dolazimo do brojke od više nego 400 barskih iseljenika koji su se u jednome trenutku, u približno istom vremenskom razdoblju, nalazili u Mlecima. Početkom XVI. stoljeća Bar je, prema podacima iz izvora i na osnovi arheoloških istraživanja stambenih objekata, brojio oko 3 000 stanovnika, dočim je u podgrađu i neposrednoj okolici (distriktu) obitavalo njih još oko dvije tisuće.²⁷ Usporedimo li oba statistička podatka,

²⁵ Čoralić, 2001., str. 81-83.

²⁶ Sve oporuke ne sadrže izrazito precizne navode o broju članova obitelji. Ponekad se, prilikom određivanja ostavštine nasljednicima, oporučitelji potomci imenuju općom oznakom *filios et filias meas* i slično, što otežava precizniji izračun ukupnoga broja članova obitelji.

²⁷ Prema najboljem poznavatelju povijesti graditeljstva u Starom Baru, Đurđu Boškoviću, ukupan broj Barana koji su obitavali u još i danas sačuvanim ostacima pojedinih stambenih objekata u samome gradu može se procijeniti na oko 2 070 do 2 840. Ako se toj brojci pridoda još oko deset posto zdanja od kojih se nije sačuvao nikakav trag, dolazi se do aproksimativnog broja od oko 2 300 do maksimum 3 100 stanovnika (Bošković, 1962., str. 282). Podatke o broju stanovnika u samome Baru odnosno njegovoj okolici bilježe i pisani izvori XVI. stoljeća, često bitno različiti u izračunima. Prema podacima iz itinerara mletačkog sindika Giovannija Battiste Giustiniana iz 1553. godine grad

dolazimo do procjene kako je početkom i tijekom prvih desetljeća XVI. stoljeća u Mlecima obitavalo oko 10 do 15 posto od tadašnjeg potencijalnog stanovništva grada Bara. Takvi podaci, iako poradi nedostatka cjelovitijih izvora ne i potpuno precizni, zorno prikazuju kako su od vremena pada Skadra i razdoblja pojačanih osmanlijskih napada na grad i njegovu okolicu, migracije iz grada Bara poprimile obilježja svojevrsnoga egzodusa. Jak intenzitet migracija trajao je više uzastopnih desetljeća, a prethodio je samome padu grada pod osmanlijsku vlast, stoga i ne začuđuje očita činjenica da nakon pada grada 1571. njihov intenzitet slabi odnosno da su se središnji iseljenički valovi zbili više desetljeća prije toga.

De Antibarō, de Antivari, Antivarino – način bilježenja i prezimena iseljenih Barana

U mletačkim se prošlostoljetnim vrelima barski useljenici poglavito bilježe vlastitim i očevim imenom. U primjeru žena obično je navedeno i ime muža. Matično mjesto iseljenika poglavito je zabilježeno općom i najučestalijom oznakom *de Antibarō, de Antivarō, de Antybarō, de Tivari, Antivarino, Antivarina* i slično. Useljenici zabilježeni navedenom oznakom poglavito su nekadašnji stanovnici grada Bara, ali je moguće da se pod tim imenom kriju i oni iz bliže barske okolice. Ponajprije se to odnosi na iseljenike kojima su pridodane i dodatne oznake: *de Antivari in Schiavonia, Schiavonus de Antibari, de supra Antibarō, de Marcovich, de S. Maria de Rataz sotto Antivari* ili *da Zeta de Antivari*.²⁸ Usporedna raščlamba izvorne arhivske građe, kao i istraživačkih rezultata B. Imhaus, otkriva i prilično velik broj zabilježenih barskih prezimena (Bataia, Blanchio, Borisi, Caruzzi, Charabis, Corso, Dalmas, Ferro, Galiebo, Gierdus, Grando, Gromide, Grumerich, Lovo, Magulgi (Magulfi), Mamoli, Marcovich, Murtha, Nigro, Proculario, Ruzzi, Samueli, Sosich, Summa, Turturosi, Unia i dr.). Među njima, značajem se izdvajaju prezimena odvjeta nekih barskih patricijskih obitelji, zapaženih sudionika barskog društvenog života u srednjem i ranom novom vijeku (Borisi, Dalmas, Proculario/Proculiano, Samueli).²⁹ Uz navedene patriције, nedvojbeno identificirane na osnovi njihova poznatoga prezimena, neki se bar-

je brojio oko 2 500 stanovnika, od kojih je 500 ljudi sposobno za oružje (Šime Ljubić, *Commissiones*, sv. II, 1877., str. 234). Samo dvije godine poslije mletački izvjestitelj Antonio Diedo govori o čak 5 500 stanovnika u Baru i njegovoj okolici (od kojih 1 300 muškaraca) (Šime Ljubić, *Commissiones*, sv. III, 1880., str. 7), dočim podaci sindika Michaela Bona i Gaspara Erizza iz 1559. godine kazuju o 1 624 stanovnika u gradu i podgradima, a u okolnim selima nalazi još 1 387 stanovnika (Šime Ljubić, *Listine*, sv. III, 1880., str. 117).

²⁸ Marietta condam Filippo d'Antivari in Schiavonia (ASV, NT, b. 94., br. 28., 15. II. 1639.); Blancha de supra Antibarō (NT, b. 826., br. 108., 13. V. 1462.); Clara de Antivarō uxor Petri condam Helia de Marcovich (NT, b. 530., br. 14., 8. VI. 1482.); Zorzi de Novello de S. Maria de Rataz sotto Antivari (NT, b. 440., br. 351., 22. I. 1570.); Marco condam Piero da Zeta de Antivari (NT, b. 70., br. 159., 27. VI. 1563.); Ratus Schiavonus d'Antibari (1410., Brunhilde Imhaus, nav. dj., str. 532). Uz ime barskoga svećenika Matije pridodana je oznaka Piper (NT, b. 876, br. 462, 28. IV. 1484.), koja upućuje na njegovo podrijetlo iz istoimenog plemena u crnogorskim brdima.

ski iseljenici, često i bez navođenja prezimena, bilježe oznakom *ser*, koja također upućuje na njihovo patricijsko podrijetlo.³⁰

Barska imena i prezimena ujedno su i vrijedna istraživačka građa za pokušaj utvrđivanja etničke strukture stanovništva srednjovjekovnog Bara. Iako prezimena vrlo često ne upućuju na slavensko podrijetlo njihovih nositelja, učestala slavenska osobna imena (Grubče, Miroslav, Pripko, Radič, Rado, Stana i dr.), ali i brojne i raznovrsne neposredne veze iseljenih Barana s ostalim pripadnicima hrvatske iseljeničke skupine u Mlecima, a o kojima će više riječi biti u sljedećim poglavljima, upućuju kako je većinsko stanovništvo onodobnoga Bara u etničkom smislu bilo slavensko.³¹

Sestieri, Laguna, Veneto – mjesta stanovanja iseljenih Barana

U sklopu proučavanja temeljnih sastavnica iz povijesti barske iseljeničke skupine u Mlecima, nedvojbeno važno mjesto pripada utvrđivanju njihova mjesta stanovanja unutar pojedinih mletačkih gradskih predjela (*sestiere*) i župa (*contrada, confinio*). Predjel Castello, smješten u istočnom dijelu toga grada i stoljetno središte raznorodnih useljeničkih skupina (grčke, albanske, armenske), tijekom svih prošlih stoljeća slovio je za najčešće mjesto useljavanja, obitavanja i obavljanja profesionalne djelatnosti većine iseljenih Hrvata.³² Raščlamba podatka iz oporučnih spisa barskih iseljeni-

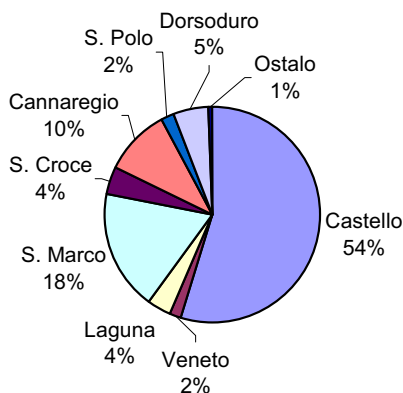
²⁹ Marin de Borisi (ASV, NT, b. 910, br. 430, 24. IX. 1471.); Hermenando Dalmasio (NT, b. 927, br. 25, 10. VII. 1534.); Marco Proculario (NT, b. 878, br. 74, 20. XI. 1492.); Marco Samueli (NT, b. 133, br. 475, 18. I. 1490.). Podrobnije o barskom patricijatu, posebice o ovdje spomenutim obiteljima, vidi: Marković, 1995.

³⁰ Presbiter Sergius de Antibaro, filius condam ser Marci Turturosi (ASV, NT, b. 457, bez br., 17. IX. 1390.); presbiter Iohannes Ruzzi condam ser Marini de Antybaro (NT, b. 959, br. 371, 7. IX. 1493.); Jacobus Sosich detto Pellino condam ser Damianus de Antivari (NT, b. 43, br. 161, 8. IX. 1522.). Bez prezimena uz oznaku *ser* zabilježeno je nekoliko Barana: ser Dimitrio d'Antivari (NT, b. 337, br. 53, 7. V. 1440.); Iohannes de Antibaro filio ser Brancus (NT, b. 910, br. 257, 16. I. 1478.); ser Allegretto de Antibaro (NT, b. 877, br. 240, 4. IX. 1492.); ser Marco de Antibaro (NT, b. 411, br. 182, 14. IV. 1516.); Georgius condam ser Damiani de Antibaro (NT, b. 43, br. 155, 16. VI. 1523.).

³¹ Raščlamba etničke strukture stanovnika srednjovjekovnoga Bara već je i prije bila predmet istraživanja. Opaža se da je većina spoznaja nastala na tragu danas već ipak dijelom zastarjele monografije Konstantina Jirečeka *Romani u gradovima Dalmacije tokom srednjega veka* (Zbornik Konstantina Jirečeka, sv. II., Posebna izdanja SANU, knj. CCCVI., Odeljenje društvenih nauka, Nova serija, knj. 42, Beograd 1962.), u kojoj je upravo stanovništvu srednjovjekovnoga Bara pridavano znatno romansko obilježje. Kritički osvrt na Jirečekove raščlambe vidi podrobnije u: Vesna Jakić Cestarić, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 19., Zadar 1972., str. 99-100. Etničkom strukturom srednjovjekovnog Bara bave se i Đurđe Bošković (Bošković, 1962., str. 263-272.) i Tadija Bošković (nav. dj., str. 281-289). Danas je uvriježeno mišljenje kako su onodobnu etničku strukturu Bara činili slavenski, romanski, albanski te, manjim dijelom, i grčki supstrat. Svakako, cjelovitije istraživanje ove problematike nadilazi osnovni tematski interes ovoga rada i iziskuje zasebnu studiju, ponajprije od strane jezikoslovnih stručnjaka.

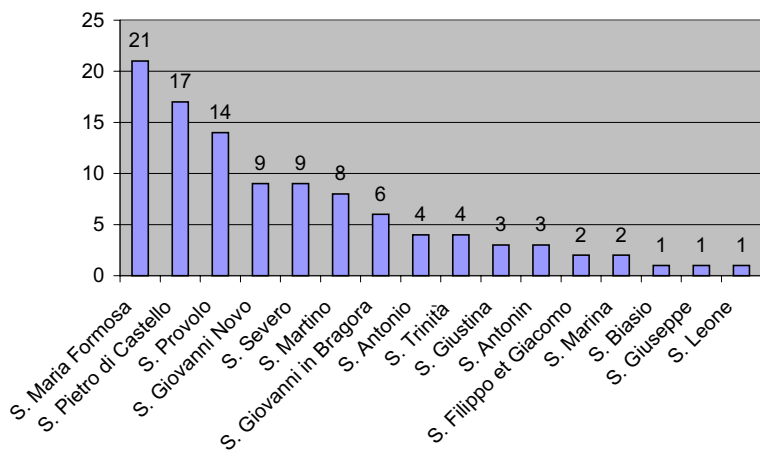
³² Čoralić, 2001., str. 101-121, 452.

ka posvjedočuje da su – prema toj sastavnici – Barani u potpunosti činili sastavni dio hrvatske prekojadranske iseljeničke zajednice (v. *grafikon 2*).

Grafikon 2. Mjesta stanovanja Barana prema podacima iz oporuka

Predjel Castello, čiji brojni toponomastički tragovi i danas podsjećaju na njegove davne “skjavunske” stanovnike, zastupljen je u ukupnom omjeru mjesta stanovanja iseljenih Barana u Mlecima i njihovoj kopnenoj i otočnoj okolini s premoćnih 54 posto. Slijedom učestalosti spominjanja Barana u pojedinim župama predjela Castello (v. *grafikon 3*) izdvajaju se ponajprije župe S. Maria Formosa, S. Pietro di Castello i S. Provolo, koje su i u primjeru drugih hrvatskih useljenika najčešće mjesto obitavanja. Barani se, kad je riječ o Castellu, učestalo bilježe i u župama S. Giovanni Novo, S. Severo, S. Martino, S. Giovanni in Bragora te u župama S. Antonio i S. Trinità. U

Grafikon 3. Razmještaj Barana u župama predjela Castello

preostalim župama toga, po mnogo čemu hrvatskoga predjela, Barani se u pojedinačnim primjerima bilježe i kao stanovnici *contrada* S. Giustina, S. Antonin, S. Filippo e Giacomo, S. Marina, S. Biagio, S. Giuseppe i S. Leone.

Središnji gradski predjel S. Marco, mjesto vodećih državnih ustanova (Duždeva palača, magistrature) i stjecište trgovačko-poslovnoga života, prisutan je u strukturi barskog naseljavanja sa znatnih 18 posto. U tome predjelu, često nastanjivanom i u primjeru ostalih Hrvata, prednjače ubilježbom župe S. Moisè, S. Geminiano, S. Angelo i S. Vitale, dočim su u manjem broju primjera zastupljene župe S. Bartolomeo, S. Maria Zobenigo, S. Luca, S. Benedetto, S. Samuele, S. Basso, S. Marco, S. Salvatore i S. Giuliano.

Ukupnim zbrojem postotnog udjela Barana u predjelima Castello i S. Marco razvidnim postaje da je čak 72 posto iseljenika iz toga grada obitavalo u rečenim dijelovima grada. Drugi su predjeli grada na lagunama, kao i njegove kopnene i otočne okolice, slijedom toga zastupljeni znatno manje. Nešto je više Barana (deset posto) zabilježeno u prostorno izduženom, sjevernom predjelu Cannaregio, u kojemu su najčešće useljavali u župe S. Marcuola, S. Canciano i S. Marciliano, dočim se u župama S. Maria della Misericordia, S. Sofia, S. Felice i S. Geremia spominju u malom broju primjera.

Zapadni gradski predjel Dorsoduro mjesto je stanovanja pet posto iseljenih Barana, a nešto većim brojem primjera izdvajaju se župe S. Barnaba i S. Nicolò dei Mendicoli.³³ U predjelima S. Croce i S. Polo, tradicionalno rijetko spomenutim u strukturi hrvatskih useljavanja, Barani se spominju s omjerom od četiri odnosno dva posto.³⁴

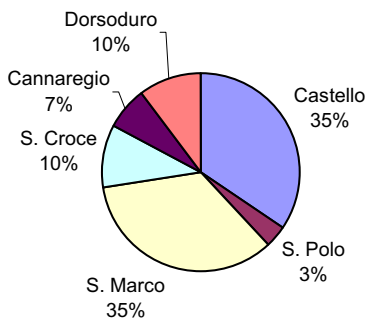
Najbliži otoci mletačke lagune također su često mjesto obitavanja naših iseljenika. Barane izvori bilježe na Mlecima nedalekoj i nasuprotnoj Giudecci (u župi S. Eufemia) te na "otoku stakla" Muranu (župa S. Stefano). Zanimljivo je, naposljetku, spomenuti i Barane nastanjene u mletačkoj kopnenoj okolini (dva posto od ukupno iseljenih Barana). Riječ je o osobama koje ondje obnašaju određenu službu (svećenici) ili su dio svoje novčane dobiti uložili u kupnju tamošnjih zemljišnih posjeda te ondje s vremenom i zasnovali svoj dom, a kao područja njihova stanovanja navode se manja mjesta u pokrajinama Veneto i Vicenza te u Furlaniji, tada također u sastavu Republike sv. Marka.³⁵

³³ U predjelu Dorsoduro Barani se bilježe i kao stanovnici župa S. Margherita, S. Gregorio, S. Basilio i S. Maria Maggiore.

³⁴ U predjelu S. Croce Barani žive u župama S. Cassiano, S. Giacomo dell'Orto, S. Stae i S. Maria Mater Domini, dočim se u predjelu S. Polo bilježe u župama S. Agostino, S. Silvestro i S. Apollinare.

³⁵ Primjerice, svećenik Matej Piper obitava u mjestu Concordia Sagittaria kraj Portogruara u današnjoj provinciji Veneciji (ASV, NT, b. 876, br. 462, 1484. god.); Ivan pokojnog Nikole stanovnik je i posjednik u selu Gambellara u pokrajini Vicenzi (NT, b. 209, br. 281, 1535. god.), a u furlanskom mjestu S. Pietro, nedaleko od Cividalea (Čedad), djeluje svećenik Matija Gierdus (NT, b. 960, br. 513, 1510. god.).

Nešto drugačije podatke o mjestu stanovanja iseljenih Barana dobivamo uvidom u istraživanja B. Imhaus (v. *grafikon 4*). Prema podacima koje je autorica prikupila, Barani u jednakom omjeru (po 35 posto) stanuju u predjelima S. Marco i Castello; znatno ih manje, ali također jednakog udjela (po deset posto) živi u predjelima S. Croce i Dorsoduro, dočim ih u Cannaregiu i S. Polu ima sedam odnosno tri posto. Zanimljivo je da u prvim desetljećima XV. stoljeća, prema tim pokazateljima, Barani prednjače u župama predjela Dorsoduro, S. Marco i Cannaregio, a tek se od sredine i druge polovine istoga stoljeća župe predjela Castello izdvajaju kao najučestalije destinacije njihova naseljavanja. Odstupanje od prethodnih statističkih pokazatelja (nastalih na osnovi raščlambе oporučnih spisa iz razdoblja od konca XIV do konca XVII. stoljeća), mogu se objasniti uporabom suženijeg uzorka građe (te samim time i raspolaganjem manjim brojem konkretnih podataka), upravljenošću autorice isključivo na razdoblje do 1500. godine, kao i odabirom arhivskih fondova (primjerice spisi trgovačkih magistratura) koji ponajprije bilježe privremene useljenike odnosno osobe koje se u gradu na lagunama zatječu isključivo zbog konkretnih trgovačko-poslovnih razloga.

Grafikon 4. Mjesta stanovanja Barana prema istraživanjima B. Imhaus

Usporedna raščlamba statističkih pokazatelja mjesta naseljavanja Barana i drugih hrvatskih useljenika u Mletke također je dragocjeno dodatno pojašnjenje. Na jednak način i iz istih vrela dobiveni statistički pokazatelji kazuju da su predjeli Castello i S. Marco najučestalija mjesta njihova boravka u Mlecima. Međutim, dok u primjeru Barana taj postotak (glede Castella) iznosi iznimnih 54 posto, za Zadrane ondje je 36 posto, Splitskane 47 posto, Šibenčane 44 posto, Kotorane 47 posto te – kad je riječ o hrvatskoj zajednici u cjelini – 49 posto.³⁶

³⁶ Lovorka Čoralić, Zadrani u Veneciji od XIV-XVIII stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 35, Zadar 1993. (dalje: Čoralić, 1993A), str. 118; *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik 2003. (dalje: Čoralić, 2003A), str. 186; Splitskane u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća, *Božić-Bužančić zbornik. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić, Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, sv. 12, Izdanja Povijesnog arhiva u Splitu, Split 1996. (dalje: Čoralić, 1996A), str. 155; Iseljenici iz

Sukladno tome su razvidni i omjeri mjesta stanovanja i za predjel S. Marco – brojčano drugi po redu mletački predjel hrvatskoga useljavanja. U njemu se naseljuje ukupno 22 posto Hrvata, dok su omjeri za pojedine dalmatinske gradove jesu sljedeći: Zadar 29 posto, Šibenik 21 posto, Split 18 posto te Kotor 22 posto. Udio ostalih mletačkih predjela (Dorsoduro, Cannaregio, S. Polo i S. Croce), kao i mletačke Lagune i *terraferme*, podjednak je u svim zabilježenim primjerima, jednako u primjeru Barana kao i drugih hrvatskih iseljenika. Ti nam pokazatelji posvjedočuju o iznimnom udjelu Barana u istočnom gradskom predjelu Castello (nijedna od hrvatskih iseljeničkih skupina u svojoj strukturi useljavanja u pojedine gradske predjele ne prelazi 50 posto), stoljetnoj, vrelima nedvojbeno precizno dokumentiranoj zoni naseljavanja Hrvata. Prema tim pokazateljima, načinjenim na osnovi velikog broja uzoraka, razvidno je i nepobitno kako su ti iseljenici činili sastavni dio hrvatske prekojadranske zajednice tijekom više stoljeća njezina upečatljiva opstojanja i trajanja u gradu na lagunama.

Oporučni podaci sadrže, iako ne u svim primjerima, i dodatna saznanja o poblizim mjestima obitavanja. Ponajprije su to, uz uobičajena imenovanja župe stanovanja, ubilježbe o vlasniku kuća odnosno stanova u kojima obitavaju iseljenici. U primjeru Barana kao njihove kućevlasnike bilježimo odvjetke mletačkih građanskih i plemićkih obitelji, samostanske i crkvene ustanove, kao i državne magistrature.³⁷ Ponekad su, naposljetku, kao pobliza oznaka mjesta stanovanja iseljenih Barana, navedeni trg, ulica ili gradska četvrt (uže područje unutar župe).³⁸ Većina tih, oznakom podrobnije lociranih mjesta stanovanja, također je smještena u župama predjela Castello, u zonama tradicionalno nastanjenim hrvatskim useljenicima. Stoga i ovaj posredan način iščitavanja i raščlambe mjesta obitavanja barskih iseljenika, dodatno posvjedočuje njihovu punu integriranost u hrvatsku iseljeničku zajednicu u Mlecima.

grada Kotora u Mlecima (XV.-XVIII. st.), *Povijesni prilozi*, god. 17, Zagreb 1998. (dalje: Čoralić, 1998.), str. 154; Čoralić 2001., str. 452.

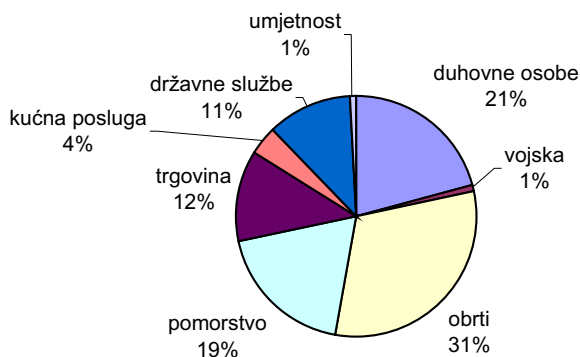
³⁷ Primjerice: Johannes condam Boni de Antivari habitator Venetie in contrada S. Moisi in domo domini Nicolai Justiniano (ASV, NT, b. 1437, br. 45, 12. VIII. 1444.); Lena uxor Marci de Antibarò de confinio S. Canciani habitans in domo nobili viri Jacobi Michieli (NT, b. 411, br. 182, 14. IV. 1516.); Fiorenza condam Marco d'Antivari in casa di Maria Formado posta nel contrada di S. Giustina (NT, b. 209, br. 207, 1. IV. 1563.); Catarina condam Iohannis de Antibarò de contrada S. Provoli in domibus monialium S. Zaccarie supra fundamenta (NT, b. 718, br. 51, 25. I. 1478.); Maria de Antibarò habitante in domo pizzocharorum S. Dominici in confinio S. Martini (NT, b. 263, br. 61, 29. VIII. 1508.); Georgius condam Michaelae de Antibarò ... in casa et curia dominorum procuratorum S. Marci Venetie (NT, b. 786, br. 87, 8. VII. 1517.).

³⁸ Primjerice: Dianora d'Antivari habitante in Venezia in Frezzeria in Corte de Tomasi in Calle del carro (ASV, NT, b. 841, br. 254, 21. VI. 1602.); prete Domenigo di Antivari ... in la casa della mia habitazione posta in Quintavalle in la corte della casa della commissaria del quondam reverendissimo monsignor Antonio Contarini (NT, b. 70, br. 73, 24. VI. 1553.).

Obrtnici, svećenici, pomorci, trgovci, državni službenici ... zanimanja iseljenih Barana

Jedna od temeljnih sastavnica u proučavanju svakodnevlja barskih iseljenika u Mlecima je utvrđivanje njihove profesionalne djelatnosti (zanimanja). Zapadno-jadranska obala, poglavito grad na lagunama, pružali su tijekom proteklih stoljeća nebrojene mogućnosti za privremeno ili trajno zapošljavanje useljenika iz raznih dijelova svijeta. Privedra Republika je kao jedna od vodećih europskih pomorsko-trgovačkih velesila razvila iznimno snažnu brodograđevnu odnosno pomorsku privredu, čija je opsežnost iziskivala trajno upošljavanje brojnoga ljudstva. Arsenal i njegovi raznovrsni popratni pogoni, trgovačka i ratna mornarica, manufakturna proizvodnja za strana tržišta te neizostavna potreba za vojnim posadama, samo su neke od uvjetovanosti koje su pogodovale trajnom zadržavanju brojnih useljeničkih nacionalnih skupina. Stalna potreba Mletaka za ljudstvom s jedne, te tradicionalna razvijenost istih takvih djelatnosti u našim krajevima (posebice u priobalju) s druge strane, bili su povoljni preduvjeti za brojna hrvatska useljavanja. Raščlamba sudjelovanja barskih useljenika u strukturi glavnih profesionalnih djelatnosti u Mlecima stoga je prilog više poznavanju života barske zajednice u novoj sredini, ali i utvrđivanju i vrednovanju dalmatinsko-mletačkih gospodarskih veza u prošlosti.

Temeljna građa korištena za utvrđivanje strukture zanimanja Barana u Mlecima jesu oporuke (v. *grafikon 5*). Podatak o zanimanjima iskazuje se obično na samom početku oporuke, ali ne navodi se u svim spisima. Stoga je raščlamba izrađena isključivo na osnovi onih oporuka u kojima se izričito kazuje zanimanje oporučitelja ili ga je - na osnovi drugih navoda - moguće utvrditi s velikom sigurnošću. Osim oporuka, podatke o zanimanjima iseljenih Barana sadrže spisi mletačkih trgovačko-obrtničkih korporacija (*Arti*), kao i dosadašnja saznanja historiografije.

Grafikon 5. Zanimanja Barana u Mlecima prema podacima iz oporuka

Raščlamba navedene građe upućuje da se najviše Barana bilježi u obrtničkim zanimanjima (31 posto) širokog spektra djelatnosti. Prednjače obrtnici zaposleni u drvodjeljsko-tesarskim i građevinskim djelatnostima (zidari, izrađivači vesala u mletačkom arsenalu, drvodjeljci, graditelji brodova – kalafati, škrinjari, bačvari i dr.)³⁹, zatim majstori tkalačke vještine, obučari, čizmari i krojači⁴⁰, dočim se neka druga zanimanja spominju tek u pojedinačnim primjerima (npr. izrađivač oružja, majstor koji obrađuje kositar i dr.)⁴¹

Nijedan drugi dalmatinski grad nije u Mlecima, postotno gledajući, imao toliko duhovnih osoba kao Barani (21 posto).⁴² U pravilu je riječ o svjetovnim svećenicima, obanašteljima crkvene službe (župnici, kapelani i dr.) u raznim mletačkim župama. Za veći dio svećenika imenovana je župa u kojoj obnašaju svećeničku dužnost, a manji je dio označen naslovom *prete*, *presbiter* i slično. Prednjače župe u predjelu Castello (S. Pietro di Castello, S. Martino, S. Maria Formosa, S. Filippo e Giacomo, S. Antonio)⁴³, iako spomen barskih dušobrižnika nije rijedak niti u drugim dijelovima

³⁹ Primjerice: Nicolò murer de Antibaro condam Georgii (ASV, NT, b. 930, br. 411, 25. VI. 1521.); Damianus filius Michaelis de Antibaro remarius (NT, b. 43, br. 97, 21. III. 1528.); Petrus condam Zorzi de Antivari marangonus (NT, b. 410, br. 246, 8. X. 1538.); Piero fu Stefano da Antivari calafao del arsenal (NT, b. 11, br. 367, 16. III. 1580.); Michael de Antivari capselarario (NT, b. 924, br. 2, 7. IV. 1471.); Jacobus de Antibaro botarius condam Georgii (NT, b. 959, br. 364, 23. VII. 1496.).

⁴⁰ Primjerice: Marcus de Antibaro condam Radi pectrinario (ASV, NT, b. 960, br. 503, 18. X. 1495.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro (NT, b. 44, br. 414, 10. IX. 1523.); Cristoforo caleger de Antivari (NT, b. 143, br. 23, 3. IV. 1570.); Magistar Georgio de Antibaro sutor (NT, b. 875, br. 223, 17. VIII. 1491.); Michael Marcovich de Antivari sartor (NT, b. 876, br. 657, 15. VIII. 1498.); Stephanus condam Guilielmi de Antibaro sartor (NT, b. 960, br. 699, 11. III. 1510.); Petrus condam Natalis de Antibaro sartorus (NT, b. 272, br. 598, 7. XII. 1518.).

⁴¹ Marinus condam Nicolai de Antybaro spatarius (ASV, NT, b. 960, br. 542, 13. III. 1510.); Zancholo de Antivari stagner (NT, b. 377, br. 145, 7. X. 1478.).

⁴² Potrebno je uzeti u obzir da se svećeničko ili redovničko zvanje redovito izriče uz ime iseljenika, što nije redovit slučaj s drugim zanimanjima. Stoga ni u primjeru Barana, ali ni useljenika iz drugih hrvatskih krajeva, taj postotak udjela duhovnih osoba nije realan. Međutim, s obzirom na to da je isti način izračuna postotnoga udjela pojedinih skupina zanimanja izrađen jednako za sve gradove, činjenica da je postotak barskih duhovnika u Mlecima izrazito velik, upućuje da je to zvanje imalo u gradu Baru i na području Barske nadbiskupije općenito izrazito važnu ulogu. Usporedbe radi, u Mlecima je među šibenskim iseljenicima deset posto svećenika, među splitskim 13 posto, zadarskim šest posto, dočim je devet posto Kotorana u Mlecima navedeno u svojstvu duhovnih osoba. Usporedi: Čoralić, 2003A, str. 187; Čoralić, 1996A, str. 155; Čoralić, 1993A, str. 117; Čoralić, 1998., str. 153.

⁴³ Primjerice: Presbiter Sergius de Antibaro, filius condam ser Marci Turturosi, habitator Veneciarum in sancta Maria Misericordia (ASV, NT, b. 457, bez br., 17. IX. 1390.); Presbiter Simon de Antibari de contrata sancti Petri de Castello (NT, b. 986, br. 419, 19. III. 1470.); Prete Marcus de Antibaro mansionarius ecclesie S. Antonii (NT, b. 651, br. 101, 21. VII. 1483.); Presbiter Lucas condam Georgii de Antybaro presbitero titolato ecclesie S. Maria Formosa (NT, b. 959, br. 441, 14. II. 1507.); Presbiter Johannes Ruzzi condam ser Marini de Antybaro mansionarius in ecclesia S. Pietro de Castello (NT, b. 959, br. 37., 7. IX. 1493.); Marco de Antibari mansionario S. Filippi (NT, b. 825, br. 167, 5. VII. 1479.).

grada.⁴⁴ Svakako najzapaženija služba koju ovdje bilježimo odnosi se na barskog svećenika Dominika, mletačkoga kanonika te kapelana mletačkoga patrijarha Antonija Contarena.⁴⁵ Kada je riječ o redovničkim službama, pozornosti je vrijedan spomen barskoga konventualca Ivana Petrova. Godine 1502. bilježi se kao redovnik u samostanu S. Nicoletto, a deset godina kasnije izabran je za predstojnika najpoznatijega mletačkog franjevačkog samostana S. Maria Gloriosa dei Frari.⁴⁶ Nekoliko Barana obnaša duhovnu službu i izvan grada – na otoku Muranu te u župama na širem području mletačkih kopnenih stečevina.⁴⁷ Naposljetku, u jednom primjeru bilježimo i Baranku, pripadnicu trećoretkinja sv. Dominika (picokara) u župi S. Martino, za koju možemo pretpostaviti da je – poput velikog broja drugih pripadnica toga reda – ženskom laičkom redu pristupila u kasnijoj životnoj dobi.⁴⁸

Pomorstvo je u strukturi zanimanja hrvatskih iseljenika redovito imalo zapaženo mjesto. Iako su Barani, od njihova ukupnoga broja u Mlecima, u toj djelatnosti ubilježeni nešto manje (19 posto) u odnosu prema ukupnom hrvatskom prosjeku (21 posto)⁴⁹, vještine potrebne na moru i brodu imale su zapaženo mjesto. Barani se ponajprije bilježe kao obični mornari na mletačkim trgovačkim ili ratnim galijama⁵⁰, a zapažena je i vrelima dobro dokumentirana njihova uključenost u lokalnu brodarstvu službu (barkarioli, vlasnici manjih plovila kojima se obavlja prijevoz ljudi i robe duž mletačkih kanala i Lagune)⁵¹. Primjer Baranina kao samostalnog vlasnika većeg

⁴⁴ Prete Sebastian condam Nicolai d'Antivari mansionario ecclesie S. Bassi (ASV, NT, b. 377., br. 114., 24. XII. 1496.); Prete Petrus de Antivari de S. Angeli (NT, b. 826., br. 88., 5. VII. 1468.); Prete Franciscus Blanco (de Antivari) de S. Cassiani (NT, b. 377., br. 67., 8. I. 1482.); Presbiter Marco Antibarense officiante in ecclesia S. Felice (NT, b. 742., br. 109., 7. IX. 1438.).

⁴⁵ Dominicus de Antibaro canonicus Venetie capelanus reverendissimi Antonii Contareno patriarche Venetiarum (ASV, NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.). Antonio Contareno bio je mletački patrijarh od 29. XI. 1508. do smrti, 7. X. 1524. godine (Guillelmus von Gulik – Conradus Eubel, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, sv. III. (1503.-1592.), Monasterii 1924., str. 329.).

⁴⁶ Godine 1518. barski konventualac Ivan Petar bilježi se i kao redovnik samostana S. Giacomo del Palludo (Ljudevit Anton Maračić, nav. dj., str. 47., 89.).

⁴⁷ Primjerice, Juraj Baranin svećenik je muranske crkve S. Stefano (ASV, NT, b. 190., br. 318., 4. III. 1538.), a prete Matheus Piper de Antivaro župnik je crkve S. Maria u venetskom mjestu Concordia Sagittaria (NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.). Na području uz rijeku Soču, u furlanskom mjestu S. Pietro, djeluje barski svećenik Matej Gierdus (NT, b. 960., br. 513., 10. X. 1510.); Lovorka Čoralić, Hrvati na mletačkom otoku Muranu (XIV.-XVII. st.), *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 30., Zagreb 1997., str. 32.

⁴⁸ Maria de Antibaro habitante in domo pizzocharorum S. Dominici in confinio S. Martini (ASV, NT, b. 263., br. 61., 29. VIII. 1508.).

⁴⁹ Čoralić 2001., str. 454.

⁵⁰ Primjerice: Damianus de Antibaro marinario (ASV, NT, b. 377., br. 70., 25. XI. 1493.); Iohannes condam Michaelis de Antibaro marinario (NT, b. 876., br. 401., 18. VIII. 1497.); Theodorus de Antibaro marinarius (NT, b. 38., br. 139., 23. VI. 1516.); Zanetto Caruzzi de Antivari mariner (NT, b. 388., br. 630., 10. VIII. 1565.); Čoralić 2001B, str. 290., 300.

⁵¹ Primjerice: Andrea de Antibaro barcharol (ASV, NT, b. 271., br. 542., 29. IV. 1500.); Andrea di Marco d'Antivari barcarol (NT, b. 418., br. 452., 5. XI. 1571.); Nicolò d'Antivari barcarol (NT, b. 393., br. 370., 21. VII. 1582.); Čoralić 1999A, str. 34., 37.-38.

plovila (marcilijane), bilježimo (kada je riječ o oporučnim spisima), samo u jednom konkretnom primjeru⁵². Naposljetku, među pojedinačnim slučajevima uposlenosti Barana u pomorskim zanimanjima, bilježimo i jedan primjer ribara⁵³ te primjer “dvostrukoga” zanimanja, gdje je iseljenik isprva obnašao zastavničku službu, a potom se uključio u pomorsku struku kao mornar.⁵⁴

Mleci su za Barane, kao i pretežit dio dalmatinskih i bokeljskih poduzetnika, bili jedna od najučestalijih i najisplativijih destinacija. Razlog tome bile su i konkretne političke okolnosti odnosno strogo centralizirana politika mletačke središnjice koja je jedinstvenim zakonskim mjerama usmjeravala prodaju proizvoda s istočne jadranske obale u samim Mlecima, dopuštajući slobodnu trgovinu s drugim odredištima (Marke, Apulija) isključivo kad je riječ o sekundarnim proizvodima. Uz taj, konkretan i zakonsko-carinskim odredbama uvjetovan razlog, prisuću barskih i ostalih hrvatskih trgovaca u Mlecima pridonosila je i prirodna upućenost na jedno od tada najjačih i gospodarskim dobitima najunosnijih tržišta na jadranskoj i sredozemnoj obali.

Trgovina je kao primarna djelatnost iseljenih Barana zastupljena s 12 posto. Poglavitito je riječ o suženijoj, lokalnoj trgovačkoj djelatnosti, upravljenoj ponajprije na samo mjesto boravka i djelovanja (Mletke), a manje o opsežnijoj i raznovrsnijoj poduzetničkoj djelatnosti.⁵⁵ Barane bilježimo kao trgovce suknom (*draperius*) i platnom robom (*samiter*), trgovce vinom (*mercadante vin*), voćem (*frutariol*), starom robom (*strazarol*), lijekovima i začинима (*aromatarius*) te kao trgovce-sitničare (*bazarioto*) i trgovačke posrednike-mešetare (*senser*).⁵⁶ Primjer zasigurno najdjelatnijeg barskog trgovca i poduzetnika, čiji su dometi poslovanja obuhvaćali – uz jadranski – i cjelokupan

⁵² Godine 1604. spominje se, kao već pokojni, Juraj iz Bara, padron marcilijane (ASV, NT, b. 1021., br. 527., 28. XII. 1604.).

⁵³ Rarus de Antivari condam Nicolai piscator (ASV, NT, b. 253., br. 224., 19. VI. 1557.).

⁵⁴ Georgius condam Michaelae de Antibaro marinario et olim socio stendardi cum Magnifico condam Domenico Maripero tunc dignissimo provitore et habitatore apud portam bazari terre Antivari (ASV, NT, b. 786., br. 87., 8. VII. 1517.).

⁵⁵ Podatke o barskim poduzetnicima koji su, ponajprije posredstvom Dubrovnika i tamošnjih trgovaca, trgovali s Mlecima, bilježi u svojim radovima Josip Luetić. Izrijekom se tijekom druge polovice XVI. stoljeća spominju barski trgovački poduzetnici iz obitelji Voluica, Alatović, Godin, Boljinović, Borisi, Ruzzi i Lupo (Luetić 1985.; Luetić 1986.). Podatke o Baru kao izvoznoj luci Skadra i okolnih područja (izvoz koža, žita i konja) vidi u: Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 51.; Bošković 1962., str. 277.

⁵⁶ Primjerice: Victor de Antivari draperius (ASV, NT, b. 968., br. 391., 19. VIII. 1527.); ser Martin de Antibaro samiter (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Marin de Antivari mercante de vin (NT, b. 10., br. 8., 18. V. 1591.); Michael de Antibaro frutariol (NT, b. 718., br. 51., 25. I. 1478.); Domenico strazarol (de Antivari) (NT, b. 440., br. 277., 7. IX. 1568.); Paulus de Radi de Antivari aromatarius (NT, b. 829., br. 105., 6. IV. 1505.); Michael de Antibaro bazariotus (NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.); godine 1757.-1769. kao trgovački posrednik spominje se Zuane Battista Antivari (ASV, Arti, b. 519.: Arte dei senseri, tansa dei confratelli); Lovorka Čoralčić, Hrvati u mletačkim strukovnim udrugama, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 32.-33., Zagreb 1999.-2000., str. 63.

sredozemni prostor, jest u slučaju Ivan Ferro, jednog od najbogatijih Barana i hrvatskih iseljenika uopće u XVI. stoljeću.⁵⁷

Državne službe zastupljene su u ukupnom hrvatskom prosjeku zanimanja iseljenika sa šest posto.⁵⁸ Tom prosjeku odgovara i izračun zanimanja iseljenih Kotorana (sedam posto) i Splitskana (6,5 posto)⁵⁹, dočim su znatna odstupanja u primjeru Šibenčana (samo jedan posto) i Zadrana (čak devet posto).⁶⁰ Kad je riječ o Baranima, zapažamo, kao i kad je riječ o njihovu udjelu u svećeničkom pozivu, veći postotak od uobičajenog prosjeka (11 posto). Dio Barana uposlen je u nekim mletačkim magistraturama (sudskim, redarstvenim, gospodarskim) u svojstvu službenika (*official*), poslužitelja (*fante*) ili mjernika (*mensurator*).⁶¹ Zasigurno su bila društveno cjenjenija i bolje plaćena zanimanja koja obnašaju Baranin Nikola, *guardian in lavori in arsenal*⁶², kao i Juraj Damjanov - prior hospitala sv. Ivana Krstitelja u Castellu (župa S. Martino).⁶³ Naposljetku, u društvenim ugledom ne odveć cijenjenu državnu službu možemo ubrojiti i barskog iseljenika Marka, zanimanjem čistača gradskih ulica (*scoazzer, scorzzaro*).⁶⁴

Skupina djelatnosti koja je najviše ujednačena istovrsnošću zanimanja i sastavom uposlenika odnosi se na službe posluge, služinčadi i ostaloga pomoćnog kućnog osoblja. Riječ je o zanimanjima koja su se smatrala manje cijjenjenim i manje društveno vrijednim, a njihovi su se nosioci/nositeljice ubrajali u skupinu najsiromašnijeg dijela gradskoga društva. U zbirnoj raščlambi zanimanja Hrvata u Mlecima udio posluge je znatnih 16 posto⁶⁵. Za barske je iseljenike, taj je postotak mnogo manji i iznosi 4 posto. Poglavitito je riječ o ženama, služavkama odnosno poslužiteljicama (*serva, famula, cameriera, pedisequa*) u kućama mletačkih plemića i građana, kao i pri župnim

⁵⁷ Prijepis oporuke Ivana Ferro pohranjen je u ASD, *Cattastico*, str. 154'-155' (23. VII. 1563.). Iste godine, 7. VIII., na zahtjev predstavnika bratovštine Sv. Jurja i Tripuna, načinjen je i podroban inventar Ferrove pokretne i nepokretne imovine (ASD, *Cattastico*, str. 156.-172').

⁵⁸ Čoralić 2001., str. 454.

⁵⁹ Čoralić 1998., str. 153.; Čoralić 1996A, str. 155.

⁶⁰ Čoralić 2003A, str. 187.; Čoralić 1993A, str. 117.

⁶¹ Primjerice: Andrea Georgii de Antibaro official ad Iustitia Vetera (ASV, NT, b. 66., br. 317., 28. X. 1483.); Petrus de Antibaro officialis ad officium de nocte (NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.); Damianus condam Petri de Antibaro famulus Offitii becarie (NT, b. 875., br. 285., 8. X. 1494.); Marin fu ser Thodoro d'Antivari fante all'officio del biave (NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.); Nicolò d'Antivari fante alla Giustizia vecchia (NT, b. 191., br. 565., 8. VII. 1542.); Georgius de Anibaro mensurator fustorum (NT, b. 50., br. 107., 14. XI. 1504.).

⁶² ASV, NT, b. 1084., br. 133., 26. IV. 1534.; Lovorka Čoralić, Hrvati i mletački arsenal, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 39., Zadar 1997., str. 173., 175.

⁶³ Da se radilo o društveno cijjenjenijem zanimanju, svjedoči i oznaka *ser* uz ime ovoga barskoga iseljenika (ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.).

⁶⁴ ASV, NT, b. 44., br. 298., 20. I. 1546.

⁶⁵ Čoralić 2001., str. 454.

dvorovima⁶⁶. Ta je skupina najmanje povezana sa svojom iseljeničkom zajednicom, a krug njihove svakidašnje komunikacije su obitelji ili pojedinci u čijim kućama katkada provode i po više desetljeća svojega života, kao i osobe slične profesije i društvenoga statusa. Zanimljivo je primijetiti da su barske iseljenice uposlene kao kućna posluga u dijelu primjera navedene oznakama *de Schiavonia* i *de supra Antibaro*, što upućuje kako njihovo izravno podrijetlo nije bio sam grad Bar, već njegova bliža okolica.

Tijekom prošlih stoljeća hrvatske postrojbe imale su iznimno važan udio u vojsci Mletačke Republike, u protuturskim ratovima u Dalmaciji i Boki kotorskoj, kao i u drugim dijelovima mletačkoga interesnog područja. Hrvatska konjica (*Croati a cavallo*) i pješačke postrojbe *oltremarina* ubrajale su se u elitne vojne jedinice koje su – predvođene domaćim zapovjednicima – davale nemale prinose mletačkim vojnim uspjesima diljem njenih ratišta. S područja Mletačke Albanije poznate su bile, posebice od konca XVI. stoljeća, postrojbe zvane *soldati Albanesi* koje, nakon pada svojih matičnih krajeva pod osmanlijsku vlast, ratuju na području Dalmacije. Raščlamba arhivske građe iz Državnog arhiva u Zadru otkriva da su potonje postojbe ponajprije popunjavali vojnici podrijetlom iz Ulcinja, iz područja Mrkojevića, sa šireg područja Skadarskog jezera te iz krajeva i gradova smještenih na negdašnjem području mletačkih stečevina današnje Albanije.⁶⁷ Udio Barana tu je gotovo nezabilježen te je – slično tome – i njihova ubilježba u mletačkim vrelima samo pojedinačna. Riječ je o nadnaredniku (*sargente maggiore*) Jurju pokojnoga Petra, koji dodatak (kodicil) svojoj oporuci (pisanoj u Zadru, gdje je prethodno obnašao vojničku službu) piše u Mlecima koncem XVII. stoljeća.⁶⁸

U sklopu ovoga rada zasebno će se, u kasnijim cjelinama, obraditi i oblici povezanosti nekih istaknutijih Barana s Mlecima. No kad je, riječ o trajnijem boravku barskih umjetnika, književnika i intelektualaca u gradu na lagunama, u oporučnim spisima nalazimo samo slikara (*pictor*) Dominika Nikolinog, koji iskaz svoje posljednje volje piše 1515. godine.⁶⁹ Nešto više podataka bilježimo u istraživanju B. Imhaus,

⁶⁶ Primjerice: Blanca de supra Antibaro olim servialis plebani Francisci de Zuseris plebani ecclesie S. Angeli (ASV, NT, b. 826., br. 108., 13. V. 1462.); Elena de Antivari famula ser Hierolimi de Pietro Marcario (NT, b. 955., br. 184., 1. VI. 1481.); Bona de Antibaro olim pedisequa ser Iohannis Tramontana (NT, b. 718., br. 137., 12. XII. 1488.); Marietta condam Filippo d'Antivari in Schiavonia cameriera della condam Isabetta Sabadina (NT, b. 94., br. 28., 15. II. 1639.).

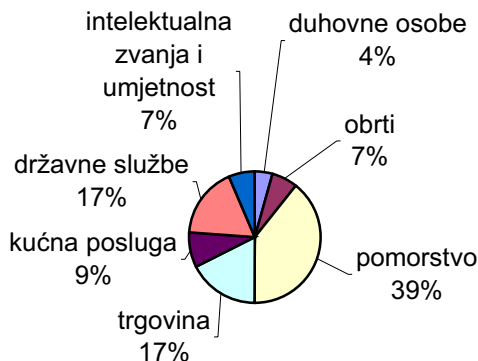
⁶⁷ O djelovanju časnika i vojnika s područja Mletačke Albanije u Dalmaciji, ponajprije u Zadru, pripremam zasebne radove. Usporedi: Lovorka Čoralić, Zadarski kapetan XVII. stoljeća – Ulcinjanin Dominik Katić, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu*, sv. 22., Zagreb 2004., str. 213-233.

⁶⁸ ASV, NT, b. 92., br. 106., 29. X. 1697.

⁶⁹ ASV, NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515. Podrobnije vidi: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. III., Zagreb 1993., str. 487-488 (tekst: Lovorka Čoralić); Čoralić 1994A, str. 340, 352-353; Čoralić 2003., str. 55-56, 73-74.

koja uz 1477. godinu spominje još jednoga barskog slikara (*magister Stefanus Antibari*). Godine 1441. kao stanovnik župe S. Moisé spominje se barski zlatar (*aurifex*) Matej, dočim je na kraju XIV. stoljeća službu učitelja (*magister scholarum*) u župi S. Agnesa obnašao Baranin David.⁷⁰ Na granicu umjetničkog obrta i umjetnosti možemo svrstati i Baranina Franju Summu, sina pokojnoga albanskoga plemića Jurja, ubilježenog u vrelima kao majstora pozlatarske vještine (*indorador*).⁷¹

Usporedimo li, na kraju, rezultate istraživanja zanimanja Barana u Mlecima dobivene prema podacima iz oporučnih spisa s onima dobivenim uvidom u knjigu B. Imhaus (v. *grafikon 6*)⁷², također zapažamo znatna odstupanja u postotcima. Prema istraživanjima B. Imhaus, prednjače Barani uposleni u pomorskim zanimanjima (39 posto), pri čemu je također u najvećem broju riječ o običnim mornarima. Državne službe, koje su i u našim istraživanjima imale neuobičajeno visok postotak, kod Imhaus iznose čak 17 posto i – uz trgovce koji su zastupljeni jednakim brojem – druga su po učestalosti struka barskih zanimanja. Obrti i crkvene službe, prema oporučnim spisima zastupljeni s velikim postotnim udjelom, u istraživanjima francuske povjesničarke iznose tek sedam odnosno četiri posto od ukupnog zbroja profesionalnih djelatnosti barskih iseljenika, dok Barani uopće nisu zastupljeni u vojnim službama; na kućnu pak poslugu (zanimljivo je da se u njezinim istraživanjima najčešće radi o muškarcima – poslužiteljima i pozdanicima u kućama mletačkih velikaša, građana

Grafikon 6. Zanimanja Barana u Mlecima prema istraživanjima B. Imhaus

⁷⁰ Brunhilde Imhaus, nav. dj., str. 169, 530, 536, 547; Tadija Bošković, nav. dj., str. 274.

⁷¹ U primjeru Franje Summe izvor upućuje kako je on ipak najvjerojatnije djelovao u Baru (ASV, NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.).

⁷² Za uvid u strukturu zanimanja barskih iseljenika u Mlecima prema istraživanjima Brunhilde Imhaus poglavito usporedi autoričin cjelovit popis useljenika iz Mletačke Albanije (osim grada Kotora), objavljen na str. 527-554. Vremenski period koji je ovdje obuhvaćen datira od 1329. do 1506. godine.

⁷³ Primjerice: Andreas Antibaro comestabiles, 1415.; Johannes Antibaro comestabiles, 1415.; Petrus Antibari famulus; 1460. (Brunhilde Imhaus, nav. dj., str. 532, 544, 546).

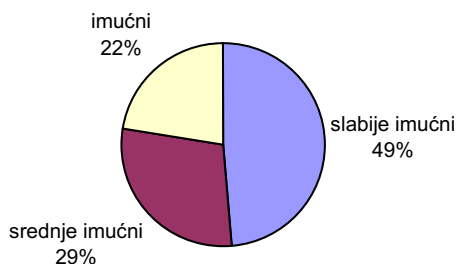
i obrtničkih majstora)⁷³ i intelektualna zvanja i umjetnosti otpada devet odnosno sedam posto.

Razlozi takvoj različitosti statističkog izračuna podjednaki su onima pri raščlambi mjesta stanovanja Barana u Mlecima. Istraživanja B. Imhaus temelje se na manjem uzorku, kraćem istraživanom periodu (do 1500. godine), kao i na uporabi arhivskih fondova koji ponajprije otkrivaju privremen (pomorci, trgovci, poduzetnici i sl.) boravak Barana u gradu na lagunama. Otuda relativno mali postotak obrtničkih majstora ili duhovnih osoba koje su, prema našim istraživanjima, stalno nastanjene u Mlecima te ondje i nastaju njihove oporuke.

Ukupno raščlanjajući dobivene podatke te ih, naposljetku, uspoređujući s pokazateljima za neke druge (brojem iseljenika podudarajuće) dalmatinske i bokeljske gradove, razvidno je – usprkos određenim odstupanjima i posebnostima (primjerice, iznimno velik udio barskih svećenika) – kako su barski iseljenici u novoj sredini ponajprije bili usmjereni na zanimanja i djelatnosti karakteristične za hrvatsku useljeničku skupinu. Graditelji brodova u mletačkom arsenalu, obrtnički majstori građevinske i tekstilne struke te brojni barkarioli, mornari i trgovci najrazličitije specifikacije, struktura su zanimanja koja nalikuje profilu hrvatske useljeničke zajednice. Stoga, uzimajući u obzir sve posebnosti i različitosti, možemo držati kako je profesionalno djelovanje Barana u metropoli Kraljice mora također jedna od bitnih sastavnica integriteta barske iseljeničke skupine u tamošnjoj hrvatskoj zajednici.

Siromasi i bogataši – gospodarske mogućnosti i oblici poslovanja iseljenih Barana

U svezi s prethodnom raščlambom zanimanja iseljenih Barana jest i utvrđivanje njihove socijalne strukture i gospodarskih mogućnosti. Na osnovi iščitavanja podataka u oporukama (popisi imovine, struktura legata i slično), načinjena je podjela na tri temeljne skupine useljenika prema imućnosti (v. *grafikon 7.*). Najsiromašnija skupina označena je koeficijentom 1, srednje imućni koeficijentom 2, dok je skupini bogatijih Barana u Mlecima pridodan koeficijent 3. Kriterij za određivanje koeficijenta zasni-
vao se na imovnim mogućnostima isključivo hrvatskih iseljenika, bez zasebne usporedbe s Mlečanima ili s ostalim nacionalnim skupinama.⁷⁴

Grafikon 7. Koeficijent imućnosti barskih iseljenika

Prema raspoloživim podacima iz oporuka razvidno je da pretežit dio Barana možemo svrstati u skupinu slabije imućnih useljenika (49 posto). Njihov imovni status karakterizira skroman kapital (do oko 30-40 dukata), neposjedovanje nekretnina, skromni dometi poslovanja te malobrojna i ne previše vrijedna pokretna imovina. Srednje imućni useljenici (29 posto iseljenih Barana) skupina su koja u odnosu prema prethodnoj posjeduje nešto znatniju imovinu i kapital, ima razgranatije oblike poslovanja te brojnije i vrijednije predmete pokretne imovine. Naposljetku, u skupini imućnijih Barana (22 posto) bilježimo trajne ili privremene iseljenike čija imovina prelazi više stotina dukata kapitala te koji iskazuju posjedovanju znatnije nekretnine u domovini, Mlecima ili u Venetu. Pripadnici te skupine nisu isključivo vezani za Mletke, njihovu pokretnu imovinu (o kojoj pobliže podatke saznajemo iz njihovih inventara) čine vrijedniji predmeti umjetničkog obrta (ukrasi, nakit, slike, oružje i sl.). Stoga se po svim svojim temeljnim obilježjima ubrajaju u malobrojniji elitniji dio hrvatskoga prekojadranskog iseljeničtva.

Oporučni podaci pružaju i mogućnost konkretnog iščitavanja raznih oblika gospodarskog djelovanja iseljenih Barana. U nekoliko je primjera riječ o novčarskom poslovanju odnosno o iskazivanju prava ili posjedovanja nešto većih novčanih iznosa. Takvi podaci poglavito se odnose na brojčano najmanji, ali gospodarskim djelovanjem najaktivniji dio barske iseljeničke skupine. Konkretni podatci iz njihovih oporuka stoga zavrijeđuju dodatnu istraživačku pozornost. Iskazivanje prava i posjedovanja znatnijih novčanih svota zapažamo u oporukama barskih iseljenika prilikom razdobe njihove imovine najbližim članovima obitelji. Ponajprije je riječ o više stotina dukata, namijenjenih za povrat miraza (*dote*) supruzi ili za udaju vlastitih kćeri. Tako, primjerice, Baranin Andrija Franov ostavlja kćeri Valeriji *al tempo de suo maridar ducati 400 per sua dote*, dočim supruzi Isabetti, iako još nije sklopljen ugovor o mirazu, namjenjuje 200 dukata.⁷⁵ Miraz Elizabete, supruge Filipa Jurjeva, iznosio je 240 dukata, a suprug joj oporučno dariva i dodatnih 60 dukata vlastite imovine (*del mio*).⁷⁶ Svu opremu (*omnia ornamenta ab eis dote*), kao i nadopunu njezina miraza svotom od 200 dukata, ostavlja supruzi Bartolomeji Baranin Nikola Lovo, koji i svojim kćerima dariva po 200 dukata *pro quolibet pro suo maridar o monachar*.⁷⁷ Novčanu vrijednost od 150 dukata je kao miraz donijela u brak s barskim trgovcem Mihovilom Ivanovim njegova supruga Katarina, dočim se znatno veća svota (500 dukata) spominje u ugovoru za miraz Marije, supruge Ivana Granda iz Bara. Supruzi Mariji taj barski iseljenik dariva još 50 dukata, preporučujući nasljednicima (nećaci) da se njegova ušteđevina

⁷⁴ Procjenu imovnog stanja iseljenih Barana na osnovi njihovih oporučnih zapisa ne možemo držati u cijelosti preciznom. Nemali broj oporuka vrlo je tipiziran, ostavštine se određuju uobičajenim, tipiziranim izričajem, bez podrobnijeg navođenja vrste, količine i vrijednosti pojedine imovine. Posebno se to odnosi na ženski dio barske iseljeničke populacije.

⁷⁵ ASV, NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.

⁷⁶ ASV, NT, b. 835., br. 149., 26. XII. 1552.

⁷⁷ ASV, NT, b. 968., br. 386., 6. VII. 1521.

od 200 dukata uloži u stabilan fond (*in uno fondo sicuro*) koji se ni na koji način ne smije prodati niti otuđiti.⁷⁸ Najbliži član obitelji Baranina Damjana Jurjeva njegov je brat Nikola. Njemu se ostavlja znatna svota od 400 dukata, a koju nasljednik treba ishoditi potraživanjem od Mlečanina Hieronima Trepuda.⁷⁹ Više stotina dukata namjenjuje najbližim članovima obitelji, ali i bliskim prijateljima, barski plemić Marin Todorov, službenik u mletačkom uredu za žito (*Officio del biave*). Uz konkretne legatate, Marin oporučno određuje izvršiteljima svoje posljednje volje da se 3000 dukata kojima raspolaze investiraju u siguran fond odnosno posjed te da se redoviti godišnji prihodi utroše za dobrotvorne, karitativne svrhe (*per amor Dio*).⁸⁰

U oporučnim su spisima sadržani katkad, ponajprije kada je riječ o poslovno djelatnijim Baranima, konkretni podaci o njihovim novčarsko-kreditnim vezama s mletačkim pojedincima i institucijama, ali s iseljenicima iz raznih hrvatskih krajeva. Ti su podaci, osim potvrde njihove imovne moći, ujedno i vrijedno posvjedočenje svakidašnje komunikacije i uklopljenosti u tada brojčano snažnu i djelatnu hrvatsku iseljeničku skupinu. Primjerice, Franceskina, udovica *ser* Nikole iz Bara, spominje manja novčana potraživanja: kotorski obućar Petar dužan joj je pet dukata, a župnik crkve S. Pantaleone u predjelu Dorsoduro, Mlečanin Iohannes Contareno, sedam dukata.⁸¹ S Jakovom, sunarodnjakom i bivšim sugrađaninom iz Bara i u trenutku pisanja oporuke stanovnikom Zadra, poslovao je Baranin Krsto pokojnoga Martina (dug je iznosio dva škuda), dočim mu je Mihovil Šibenčanin ostao dužan skromnih deset lira.⁸² Barani su održavali i poslovne veze s hrvatskim useljenicima s područja Hrvatskoga Kraljevstva. U oporuci modruškog mornara Jurja Ivanovog, kao njegov dužnik navodi se Baranin Juraj (trenutačno stanovnik istarskoga Poreča), a iznos duga je 2 700 lira.⁸³ Skjavunski iseljenik (možda također podrijetlom iz Bara ili njegove okolice) Damjan Marković pokojnoga Dominika, poslovao je s Baraninom Jurjem Martulisom – dug od dvadeset dukata dijelom oprašta, a ostatak namjenjuje za služenje misa zadušnica.⁸⁴ Jedan od najbogatijih i poslovanjem najdjelatnijih Hrvata u Mlecima u XVI. stoljeću zasigurno je Ivan Višanin. Ugledan član hrvatske zajednice, obnašatelj niza vodećih dužnosti u hrvatskoj bratovštini te njezin mecena, Ivan je tijekom više godina uspješnoga trgovačko-pomorskog poslovanja održavao veze i s Baranima. Kao njegovi poslovni sudrugovi izrijekom se spominju (između 1530. i 1540. godine) odvjetci uglednih barskih patricijskih i pučkih obitelji (Alatović, Proculiano, Rezenić).⁸⁵

⁷⁸ ASV, NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.; NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.

⁷⁹ ASV, NT, b. 753., br. 48., 5. XI. 1501.

⁸⁰ ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.

⁸¹ ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.

⁸² ASV, NT, b. 1084., br. 127., poslije 1567.

⁸³ ASV, NT, b. 360., br. 124., 21. V. 1464.; Čoralić 2001B, str. 290.

⁸⁴ ASV, NT, b. 967., br. 24., 22. VIII. 1508.

Poneki Barani, uposljeni u državnim službama ili u mletačkoj mornarici, u oporukama izrijekom spominju novčana potraživanja od svojih poslodavaca. Tako, primjerice, Ivan pokojnoga Bona, vjerojatno zanimanjem mornar na galiji mletačkog plemića Alojzija Loredana, uopćenim navodom upućuje na potraživanje za službu na rečenoj galiji te svojim nasljednicima i izvršiteljima oporuke ostavlja kao obvezu da naplaćeni novac utroše za podmirivanje njegovih dugova.⁸⁶ Nimalu novčanu svotu (260 dukata) od hospitala *degli'Incurabili* potražuje barski svećenik Juraj, župnik crkve S. Stefano na otoku Muranu, ali podrijetlo i razlozi toga dugovanja nisu podrobnije razjašnjeni.⁸⁷

Podaci o nekretninama sljedeći su važan pokazatelj imućnosti i gospodarske usmjerenosti iseljenih Barana. Iako su Barani bili najčešće uposljeni u različitim obrtničkim djelatnostima, malo je oporučnih podataka u kojima se izrijekom spominju njihove radionice i radna pomagala. Iznimka su navodi barskog izraživača sablji (*spatararius*), koji sinovima Dominiku i Bernardinu ostavlja *mea appoteca cum omnibus ferris pertinentibus ad artem meam magistrum spatariæ*.⁸⁸ Nasuprot tome, brojniji su podaci o nekretninama Barana u Mlecima i Venetu. Izravan iskaz o posjedovanju kuća u gradu na lagunama (u župi S. Pietro di Castello kraj crkve S. Iseppo u Corte Martin Novello – četvrti stoljećima iznimno poznatoj kao žarištu hrvatskih useljavanja)⁸⁹ i na susjednom otočju (župa S. Eufemia na Giudecci) bilježe oporuke Baranke Nikoloze, kćeri bogatog brodovlasnika Jurja te Ivana pokojnoga Marka, dočim Juraj pokojnoga Dobroslava posjeduje nekretnine u Zadru.⁹⁰

U prethodim cjelinama spomenuti su, u kontekstu mjesta stanovanja Barana, njihovi posjedi u različitim dijelovima mletačke terraferme. Riječ je o zemljišnim posjedima (oranice, vinogradi, maslinici, gospodarske zgrade i dr.)⁹¹ na području današnjih pokrajina Veneto, Padova, Verona i Vicenza. Već u kronološkim slijedom prvoj oporuci kojom raspolažemo oporučitelj (svećenik Sergije Turturosi, 1390. god.) spo-

⁸⁵ Zanimljivo je spomenuti kako Ivan Višanin u svojoj oporuci spominje vlastiti posjed *in Spiza* te ga namjenjuje rođaku Marku Lukinom, koji ondje i obitava. Ukoliko je riječ o području Spič kraj Bara, možemo pretpostaviti da je ovaj viški iseljenik imao i određene obiteljsko-rodbinske veze s barskim krajem (ASV, NT, b. 209., br. 283., 11. IV. 1549.).

⁸⁶ ASV, NT, b. 1437., br. 45., 12. VIII. 1444.

⁸⁷ ASV, NT, b. 190., br. 318., 4. III. 1538.

⁸⁸ ASV, NT, b. 960., br. 542., 13. III. 1510.

⁸⁹ Lovorka Čoralić, *Od hrvatske obale do dubrovačke ulice: hrvatski prinosi mletačkoj toponomastici, Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. VIII., br. 4., Zagreb 1998. (dalje: Čoralić 1998A), str. 66-67.

⁹⁰ ASV, NT, b. 1021., br. 527., 28. XII. 1604.; NT, b. 208., br. 103., 31. VI. 1550.; NT, b. 1186., br. 51., 13. VII. 1479.; Čoralić 1997., str. 61; Lovorka Čoralić, *Giudecca, Murano, Chioggia ... Hrvati na otocima mletačke lagune, Povijesni prilozi*, god. 21., sv. 23., Zagreb 2002., str. 128.

⁹¹ Poneki oporučitelj uopćeno spominje svoje posjede, bez preciznije oznake njihova smještaja. Primjerice, Nikola Bonis spominje *quadam meam possessionem* (ASV, NT, b. 133., br. 475., 18. I. 1490.), a Juraj Dobroslavov vlasnik je vinograda (*vigna*), vjerojatno smještenog na barskom području (NT, b. 1186., br. 51., 13. VII. 1479.).

minje svoje posjede na području oko grada Trevisa i kraj Mlecima nedalekih Mestra, a čija ukupna vrijednost iznosi sto zlatnih dukata.⁹² Iako stanovnik mletačkoga predjela Cannaregio, Baranin Andrija Charabis posjeduje zemljište u okolici Verone, na području naselja Angiari (Dangiare) i Lavagno (Lavachi). Oporučno ih namjenjuje supruzi Neži te nećakinji Anzoli.⁹³ Posjed barskog plemića Marina Todorovog također je smješten u pokrajini Verona (Rovere Veronese). Dariva ga supruzi Leni, a nakon njezine smrti mletačkom samostanu S. Sepulcro.⁹⁴ Barski iseljenik Ivan pok. Nikole izrijekom se navodi kao stanovnik sela Gambellara u pokrajini Vicenza. Ondje posjeduje kuću i dva kampa zemlje u predjelu *Mal conaran* te ih ostavlja Ani Nikolinoj iz Bara, a nakon njezine smrti izvršitelju oporuke, mletačkom obrtniku Anzolu⁹⁵. Iz 1517. godine potječe oporuka Nikole Radova iz Bara, vlasnika deset kampa zemljišnog posjeda u Padovanskom distriktu (Borgoricco, Campo S. Pietro). Posjed namjenjuje supruzi Mariji, a nakon njezine smrti imanje će pripasti njihovu sinu Marinu.⁹⁶ Zanimljivo je da 24 godine kasnije (1541.) saznajemo, iz oporuke Marije, udovice spomenutoga Nikole, da je isti posjed veličine 3,5 kampa te da se ostavlja vlasniku kuće u kojoj oporučiteljica tada obitava – mletačkom plemiću Lorenzu Giustinijanau. Možemo pretpostaviti da je do smanjivanja površine posjeda došlo prodajom od strane nasljednice, dočim nam je sudbina njihova sina Marina, koji se u Marijinoj oporuci ne spominje, ostala nepoznata.⁹⁷

Imućniji Barani u svojim oporukama ili u njima pridodanim inventarima katkad izrijekom spominju i umjetničke predmete, nakit i skupocjenije ruho, posvjedočenje njihova imovnog statusa i kulture stanovanja. U primjeru oporuka barskih svećenika redovito se spominju knjige (crkvene) i liturgijsko ruho, redovito namijenjeni njihovim rođacima ili prijateljima, također obnašateljima neke svećeničke službe.⁹⁸ U oporukama barskih iseljenika relativno je malo spominjanja umjetničkih predmeta.

⁹² ASV, NT, b. 457., bez br., 17. X. 1390.

⁹³ ASV, NT, b. 66., br. 46., 20. VII. 1485.; NT, b. 878., br. 5., 1. VI. 1493.

⁹⁴ ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.

⁹⁵ ASV, NT, b. 209., br. 281., 23. XI. 1535.; Čoralić 1999., str. 70.

⁹⁶ ASV, NT, b. 408., br. 223., 26. IV. 1517.

⁹⁷ ASV, NT, b. 410., br. 215., 1. V. 1541.

⁹⁸ Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto cotam meam novam presbitero Petro, nepoti meo. Item dimitto aliam meam cotam grossam capitulo sancti sancti Silvestri de Veneciis. Item dimitto cofanum meum novum presbitero Petro nepoti meo. Item dimitto illas duas capsas, que sunt in domo mea in Antibaro, presbitero Domenico nepoti meo. Omnia mea vero supellectilia dividuntur equaliter inter nepotes meos Domenicum et Petrum presbiteros (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Prete Matheus Piper de Antivaro: Item dimitto Baptiste clerico meo unum meum breviarium de papiro legatum doctrinale et regulas sipontinas (NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.); Dominicus de Antibaro canonicus Venetie capellanus reverendissimi Antonii Contareno patriarche Venetiarum: Item a prete Marco Baldigara il mio saphil ligado in oro de ducati 50 vel circa qual galdo debia per amor (NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.).

Izdvaja se nekoliko primjera darivanja srebrenih posuda, raznovrsnog nakita, slika te oružja.⁹⁹

Na kraju ovoga dijela istraživanja potrebno je, makar u sažetim crtama, spomenuti zasigurno jednog od najbogatijih barskih iseljenika tijekom više stoljeća kontinuirane i vrelima upečatljive povijesti te zajednice u gradu na lagunama. Riječ je o Ivanu Ferru, sinu Luke Damijanija, djelatnom sredinom XVI. stoljeća, upravo u doba kad hrvatska iseljenička skupina u Mlecima postiže svoj brojčani, gospodarski i kulturni (preuređenje bratimskog sjedišta) vrhunac te kada ondje djeluje cijeli niz iznimno imućnih Hrvata. Na osnovi podataka iz oporuke i inventara Ivana Ferra, darovatelja i mecene hrvatske bratimske udruge, saznajemo da se bavio razgranatom trgovinom (ponajprije suknom). Popis njegovih poslovnih sudrugova, s kojima je ostvarivao krupne novčarske poslove, obuhvaća više desetaka imena, među kojima je, uz trgovce i poduzetnike iz Dalmacije (Trogir, Split), Dubrovnika i Boke kotorske, i nemali broj Barana (Mihovil Voluica, Marin Damjanov, Dominik Damiani, Jakov Ivanov i dr.). Ferro je svoje trgovačke poslove realizirao u nizu gradova i luka – od Londona, Antwerpena, Genove, Napulja i Mletaka, sve do Alepa, Tripolija, Aleksandrije i Smirne. Kapital kojim raspolaže impresivan je i teško izbrojiv (više tisuća dukata). Novčane poslove ostvarivao je posredstvom uglednih mletačkih bankarskih kuća (Banca Pisani, Banca Correr), a dio prihoda pristizao mu je i poslovanjem s mletačkim trgovačko-carinskim magistraturama (*Dogana da mar*, *Dogana da terra*). Dio golemoga kapitala ulagao je u stabilan zemljišni posjed, ponajprije smješten nedaleko od Mletaka, na užem području Veneta. Iako su njegov životopis i opseg poduzetničkog djelovanja daleko ispred prosjeka uobičajene, djelovanjem skromnije poslovne aktivnosti najvećega dijela hrvatskih iseljenika, Ferro u popisu svoje imovine ne bilježi umjetničke predmete, dragocjenosti ili knjige. Međutim, brojnost predmeta svaki-danije uporabe, raznovrsna i skupocjena odjeća i obuća, odaju osobu iznimnoga imovnog statusa, jedinstvenu i teško usporedivu s bilo kojim drugim iseljenikom iz grada Bara, ali i sa šireg područja mletačkih stečevina na našoj obali.¹⁰⁰

⁹⁹ Primjerice: Marina uxor Andree de Antibaro: Dimitto presbitero Antonio pro missas S. Marie et S. Gregorii ducatos 3 et 2 crateras, unus a figuras, alios viridis et unum par lintamini (ASV, NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.); Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibaro pizzocara ordine S. Francisci: Item relinquo Nadali de Baro fratri meo unum de crateram argenti. Item ordino quod una cratera, et una vera vendetur per factum meam sepulturam (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Iohannes Grando condam Radi de Antibaro: Item dimitto monasterio S. Francesco a Vinea duas meas tacias argenteas et 4 pironos argenteas per confaciendo unam calicem, et unum ex meis tapetis e ducatos 3 per celebrandos missas S. Marie et S. Gregorii per fratribus dicto monasterio (NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.); Michiel Marcovich sartor condam Stefano de Antivari: Item lasso a Nicolò de Piero mio zerman la mia spada che ho in casa, che è una buona spada in segno d'amor (NT, b. 578., br. 280., 10. VIII. 1534.); Dominicus condam Nicolai de Antibaro pictor: Item dimitto domine sorori Sebastiane moniali in Venezia in monasterio S. Aloysio nepti mee meum quadrum Domini Nostri Jesù Christi et unam ex meis tacias argenti, cioè maiorem pro (più) pulchiorum pro anima mea (NT, b. b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.); Maggiore Zorzi d'Antivari condam Pietro: Lasso a suo fratello schioppi 12 e schiabbie 12. (NT, b. 92., br. 106., 29. X. 1697.).

¹⁰⁰ ASV, NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.; ASD, *Cattastico*, str. 154'-172' (23. VII. 1563. i 7. VIII. 1563.).

Usporedna raščlamba razine imućnosti i dosega poslovnog djelovanja Barana i drugih hrvatskih iseljenika, ponajprije onih iz većih gradova našega uzorja, upućuje na više sličnosti i podudarnosti. Ponajprije, pretežit dio iseljenih Barana (oko 50 posto) osobe su skromnijih imovnih mogućnosti, maloga kapitala i ograničenih dometa poslovanja. Njihove oporuke skromne su brojem i raznovrsnošću legata i pokazuju njihovu pripadnost brojčano najvećem dijelu hrvatskih, ali i drugih useljenika u Mletke – siromašnim, slabije imućnim pučanima. Jednako tako, usporedba s drugim hrvatskim useljenicima upućuje i na postojanje stabilne jezgre srednje imućnih iseljenika, prosječnih imovnih mogućnosti koje su katkad i na granici s onima koje ubrajamo u skupinu bogatih, poduzetnički uspješnih iseljenika. Barana u ovoj posljednjoj skupini ima 22 posto, što i jest prosjek koji odgovara prosjeku imućnosti hrvatskih iseljenika iz većih gradskih središta. Ukupno, može se zaključiti da je ta sastavnica, o kojoj bi puno više podataka pružilo iščitavanje i raščlamba nekih drugih arhivskih fondova (spisi carinskih i trgovačkih magistratura i sl.), također jedna u nizu poveznica koje barske iseljenike uklapaju u sliku o hrvatskom prekojadranskom iseljeništvu prošlih stoljeća.

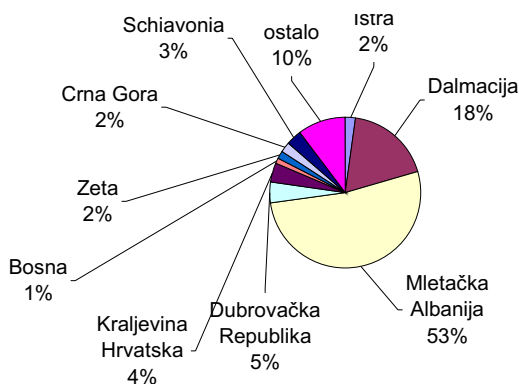
Posvjedočenje integriranosti u hrvatsku zajednicu: obitelj i prijateljske veze

Privatnost i svakidašnji život čovjeka u svim su se vremenima zasnivali na obiteljskom krugu, rodbinskim i prijateljskim vezama, slučajnim susretima i poznavanjima te poslovnim suradnjama i partnerstvu. Vlastita obitelj i rodbina koja živi u Mlecima, prijatelji povezani jedinstvenom domovinskom pripadnošću, susjedi i znanci iz istih predjela, četvrti ili ulica, poslovni sudrugovi sjedinjeni obavljanjem slične profesionalne djelatnosti, kao i brojni drugi izravni ili neizravni susreti i poznavanja - temeljne su sastavnice životnoga svakodnevlja hrvatskih iseljenika u gradu na lagunama.

Hrvatski su iseljenici ponekad dolazili u Mletke s obiteljima zasnovanim u bivšoj domovini te su u novoj sredini, uza sve promjene koje je donosilo nepoznato okruženje, u privatnom okruženju nastavljali živjeti jednako kao i prije. Brojni useljenici dolazili su pojedinačno ili su, što je slučaj u ponekim zanimanjima (trgovci, vojnici, pomorci) svoju obitelj ostavljali u domovini te su se nakon određenog vremena provedenog u stranom svijetu redovito vraćali rodnome kraju. Za ovo su istraživanje zasigurno najzanimljiviji doseljenici koji u Mletke dovode obitelji ili ih ondje zasnivaju. Kao i u prethodnom dijelu istraživanja, oporučni spisi su osnovni izvor za istraživanje problematike obiteljskoga svakodnevlja, prijateljskih veza i poznavanja Barana u Mlecima.

Svakodnevlje barskih useljenika u krugu obitelji nije se razlikovalo od ostalih stanovnika Mletaka. Ipak, ono što već i panoramsko iščitavanje arhivske građe vezane za tu skupinu iseljenika zorno pokazuje, jest njihova izrazita upućenost, komunikacija i integriranost u svakidašnji život hrvatske iseljeničke skupine. Na osnovi

brojnih podataka iz oporuka odnosno konkretnih spominjanja osoba s kojima su barski iseljenici tijekom života i djelovanja u Mlecima ostvarivali raznorodne veze jednako one najbliže, bračne i rodbinske, kao i one prijateljske, poslovne i druge – moguće je utvrditi koji su krajevi i gradovi s područja istočne jadranske obale imali posebno zapaženu ulogu u njihovu svakodnevlju (v. *grafikon 8*).¹⁰¹

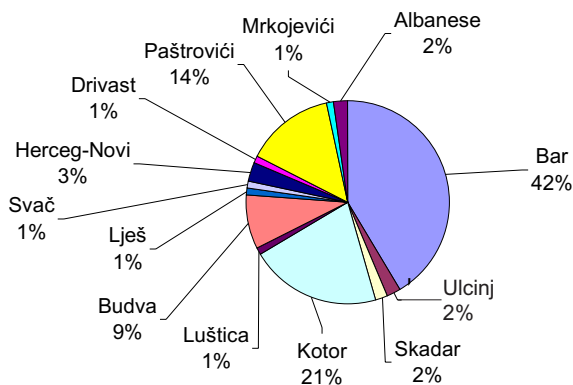

Grafikon 8. Komunikacija Barana s drugim useljenicima s istočnog Jadrana (prema podacima iz oporuka)

Prema očekivanju, Barani su najviše veza ostvarivali sa stanovnicima podrijetlom iz gradova i krajeva onodobne Mletačke Albanije (53 posto). Prostorno velika mletačka pokrajina Dalmacija, ponajprije njezini vodeći gradovi (Zadar, Split, Korčula, Krk, Šibenik, Pag, Trogir, Rab, Hvar, Vis i dr.), imala je u strukturi ove vrste barskih povezanosti 18 posto udjela. Na iseljenike za koje – prema njihovu slavenskom prezimenu – evidentno možemo držati da su podrijetlom s hrvatske obale (ali za koje nije pobliže navedeno mjesto podrijetla), otpada deset posto. Sve ostale zemlje i krajevi navedeni kao mjesta podrijetla useljenika s istočnojadranske obale i unutrašnjosti, a koji su ostvarivali neki od spomenutih oblika komunikacije s Baranima, zastupljeni su sa znatno manjim postotkom: Dubrovačka Republika s pet posto (grad Dubrovnik i Ston), Kraljevina Hrvatska (Zagreb, Zrin, Modruš, Senj, Rijeka, Skradin) s četiri posto, Schiavonia (neodređeni prostor u unutrašnjosti, moguće je da se odnosio i na neposredno barsko zaleđe) s tri posto, Istra, Crna Gora (Montenegro) i Zeta po dva posto te Bosna sa samo jedan posto.

¹⁰¹ Prilikom statističkog izračuna povezanosti Barana s drugim našim iseljenicima uzimani su u obzir konkretni podaci o njihovim ženidbenim sudrugovima, prijateljima, poslovnim partnerima, znancima, susjedima i slično, a kojih je podrijetlo (odnosno prezime koje nedvojbeno upućuje na hrvatske krajeve) izrijekom spomenuto u izvoru.

Barani su dakle najučestalije komunicirali međusobno sa susjedima iz zavičaja. Raščlamba povezanosti Barana unutar same skupine iz Mletačke Albanije (v. grafikon 9.) pokazuje da se pretežit dio veza ostvarivao između samih barskih iseljenika (42 posto). Visok postotni udio u svakodnevlju Barana imali su i Kotorani – iseljenici iz vodećeg i najvećega grada mletačke pokrajine Albanije (21 posto), a znatniji postotak otpada i na iseljenike iz područja Paštrovića (14 posto) i grada Budve (devet posto). Malim postotnim udjelom zastupljeni su sljedeći krajevi i gradovi: Herceg-Novi s tri posto, Ulcinj i Skadar s po dva posto, Luštica, Svač, područje Mrkojevića (*Marcovichi*), Drivast i Lješ s po jedan posto. Na iseljenike označene imenom *Albanesi* otpadalo je dva posto barskih komunikacija unutar ove skupine.

Grafikon 9. Komunikacija Barana unutar skupine iseljenika iz Mletačke Albanije (prema podacima iz oporuka)

Rečeni pokazatelji, iz grafikona 8. kao i oni iz grafikona 9. načinjeni na većem broju uzoraka, upućuju na neke činjenice. Ponajprije, razvidna je snažna upućenost i integritet Barana na onaj dio iseljenika koji potječe iz samoga Bara ili iz njegova susjedstva. Unutar te skupine Barani ponajprije komuniciraju sa slavenskim (hrvatskim) krajevima i naseljima u tadašnjoj pokrajini Albaniji (Bar, Kotor, Budva, Paštrovići, Herceg-Novi, Luštica), dočim su krajevi i gradovi s miješanim (poglavito slavensko-albanskim) stanovništvom (primjerice Ulcinj i Svač), kao i oni s albanskom većinom (Lješ, Skadar, Drivast), zastupljeni s neznatnim postotkom. Nadalje, prilično intenzivna komunikacija Barana i s drugim hrvatskim krajevima (Dalmacija, Istra, Kraljevina Hrvatska, Bosna), dodatno, kao neizravan, ali rječit dokaz, posvjedočuje njihovu uključenost i pripadnost hrvatskom iseljeničkom korpusu. U nastavku rada, a u sklopu općeg promatranja obiteljskoga svakodnevlja Barana, kao i rodbinskih i prijateljskih veza, prethodno navedeni statistički izračuni bit će izneseni u konkretnim primjerima.

Prvi pokazatelj nedvojbene barske upućenosti na sunarodnjake odnosi se na njihove bračne veze. Iako u izvorima bilježimo i niz brakova koje su Barani sklapali s Mlečanima/Mlečankama, kao i pripadnicima drugih iseljeničkih zajednica (posebice talijanskim i germanskim)¹⁰², primjeri sklapanja brakova s iseljenicima podrijetlom sa šireg područja istočnojadranske obale i unutrašnjosti vrlo su česti. Prednjače brakovi ostvareni sa sunarodnjakinjama/sunarodnjacima iz samoga grada Bara ili iz krajeva pokrajine Mletačke Albanije, ali i s prostora Crne Gore odnosno Zete. Primjerice, Katarina Ivanova iz Bara supruga je barskog trgovca voćem Mihovila, Bona iz Bara udala se za bivšeg sugrađanina Radu, a Baranka Klara u braku se s Petrom Ilijinim, iseljenikom iz Baru susjednog područja Mrkojevića.¹⁰³ U nekoliko primjera bilježimo barske brakove s iseljenicima iz Kotora, oblasti Paštrovića, Budve i Ulcinja, kao i s crnogorskog područja.¹⁰⁴ Brojčano nisu zanemarivi ni barski brakovi s drugim iseljenicima – Neretvanima, Dubrovčanima, Korčulanima, Splićanima, Zadranima, Senjanima i Istranima (Poreč)¹⁰⁵ te su, uz prethodno navedene podatke, zoran pokazatelj raznolikosti barskih privatnih komunikacija u novoj sredini.

Oporučni podaci u kojima se na različite načine višestruko spominju najbliži članovi obitelji i rodbine uglavnom su istovjetni kao u drugih onodobnih stanovnika grada na lagunama. Članovi najbliže obitelji svakoga pojedinca (suprug/supruga, djeca, braća i sestre, živi roditelji) smatraju se osobama najvećega povjerenja i odanosti te se gotovo redovito traži njihova nazočnost i suglasnost u svojstvu izvršitelja (*fideicomissarii*) ili svjedoka prilikom sklapanja različitih ugovora i pisanja

¹⁰² Primjerice, Blanka *de supra Antibar* supruga je *Iohannis Theuthonici* (ASV, NT, b. 826., br. 108., 13. V. 1462.), dočim je Marijeta pokojnoga Marka iz Bara u prvom braku bila udana za *ser Leonardo Tedesco* (NT, b. 44., br. 298., 20. I. 1546.). Vrtlar benediktinskih redovnica samostana S. Zaccaria, Zuanne Maria iz Bergama (*Bergamascho*), suprug je Baranke Nikoloze pokojnoga *ser Pola* (NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.), dočim se za zlatara Thomasa iz Montebelluna udala barska iseljenica Sofija pokojnoga Josipa (NT, b. 600., br. 239., 19. III. 1609.).

¹⁰³ ASV, NT, b. 718., br. 51., 25. I. 1478.; NT, b. 71., br. 120., 3. IX. 1489.; NT, b. 530., br. 14., 8. VI. 1482.

¹⁰⁴ Baranka Lukrecija udana je za majstora Radu, škrinjara iz Kotora (ASV, NT, b. 786., br. 111., 1. X. 1514.), Marija je udovica Radića iz Paštrovića (NT, b. 70., br. 177., 11. I. 1553.), a Lena *ser* Nikole iz Budve (NT, b. 654., br. 252., 20. II. 1535.). Iako oznaka Ungaro upućuje na ugarsko podrijetlo Marije, udovice Jurja, a u novom braku supruge Baranina Damjana, podaci iz njezine oporuke opravdano ukazuju kako je možda riječ o iseljeniku iz Drivasta, gdje se tijekom srednjega vijeka susreće prezime Ungaro (NT, b. 870., br. 316., 8. V. 1464.). Naposljetku, Baranka Klara supruga je *ser Luce Zernagora de Pastrovichio* (NT, b. 958., br. 145., 13. IV. 1497.), a Teodora Lukina *de Monte Negro* supruga je Baranina Damjana Caruzzija (NT, b. 845., br. 291., 9. I. 1552.).

¹⁰⁵ Maria filia Grubase de Antibar uxora Stefani de Narenta (ASV, NT, b. 727., br. 85., 24. VI. 1458.); Blanka de Antivari uxora Stefani de Ragusio (NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.); Catarina de Antibar condama Stoici et uxora Luce de Ragusio (NT, b. 914., br. 70., 9. X. 1469.); Franceschina filia *ser* Antonii Benedicti de Curzola uxora Nadalino filio Nicolai d'Antibar (NT, b. 960., br. 620., 11. V. 1501.); Catarina condama Rado da Spalato moier in primo matrimonio Nicolò de Antivari (NT, b. 1084., br. 133., 26. IV. 1534.); Oliva de Antibar uxora Georgii de Jadra (NT, b. 960., br. 724., 27. XI. 1494.); Bona condama Antonio de Segna consorte Piero de Antivari (NT, b. 681., br. 213., 16. VIII. 1586.); Margareta filia Mathei d'Antivari relicta Antonii Parenzani (NT, b. 671., br. 16., 21. X. 1456.).

posljednjih doseljenikovih odredbi (oporuke, kodicili, inventari). Osim toga, prilikom podjele doseljenikove imovine, članovi najuže rodbine redovito su isticani i obdarivani prije svih drugih te se među njima obično nalazi i glavni nasljednik svih oporučiteljevih dobara (*herede universario, herede residuario, padrone assoluto, padrone di tutto* i sl.).¹⁰⁶ Supruzi obično pripada cjelokupan miraz (*dota*), koji uključuje novac, nakit, različite odjevne predmete ili pokućstvo te – iako znatno rjeđe – određene nekretnine (kuće, zemljišni posjedi, tereni). Nakon muževljeve smrti supruga obično ima pravo doživotnog raspolaganja i upravljanja dobrima, uz uvjet da se ne preuda i da se brine za maloljetnu djecu, od koje će sinovi po stjecanju punoljetnosti preuzeti vlasništvo i upravljanje imanjem.¹⁰⁷

Kćerima koje nisu udane unaprijed se određuje skrbnik (izvršitelji oporuke, braća, majka) koji će se pobrinuti da uoči udaje dobiju miraz namijenjen očevom oporukom. Ako je kćer udana ili zaređena u nekom od tamošnjih samostana, ostavlja joj se manja novčana svota ili poneki predmet iz očeve imovine. Iznimno, ako je oporučitelj osoba znatnijih materijalnih mogućnosti ili je kći jedini preostali član uže obitelji – ostavlja joj se veća svota ili ukupna imovina.¹⁰⁸ Sinovima – uz supružnicu/supružnika obično glav-

¹⁰⁶ Primjerice: Piero fu Stefano da Antivari: Lasso Paola mia consorte sola comissaria et donna et madonna di tutto finche che viverà et dopo la sua morte siano de miei fioli egualmente (ASV, NT, b. 11., br. 367., 16. III. 1580.); Andrea d'Antivari condam Piero: Lasso mia consorte Laura mia comissaria et li lasso tutti li miei beni (NT, b. 417., br. 65., 3. VI. 1580.); Franceschina fiola del condam Zorzi Xivich moier Nicolò d'Antivari: Lasso al mio marito tutto il mio haver de cadauna sorte fino chel vive, e dopo sua morte tutto vadi a Miroslav mio fiolo e Nicolò mio fradello egualmente. Comissarii instituisco mio marido e mio fratello (NT, b. 393., br. 370., 21. VII. 1582.); Petrus de Antibarò condam Iohannis: Residuum vero bonorum meorum dimitto Georgio e Marco fratres meos dilectos (NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.); Zanetto Caruzzi de Antivari: Il restante voglio che sia de Helena mia nezza (NT, b. 388., br. 630., 10. VIII. 1565.).

¹⁰⁷ Primjerice, Ivan Ferro suprugu imenuje *governatrice della casa per anni 12*. Tijekom toga vremena pripadaju joj prihodi za posjeda: *12 stara formento all'anno, un carro di vino, un paro di polastri, un paro di galline, un paro di caponi e un quarto del un porcho et questo voglio li sia dato della possession de Piave* (ASD, *Cattastico*, str. 154'-155'). Usporedi i neke druge primjere: Iohannes Grando condam Radi de Antibarò: Item dimitto uxori mee Marie ducatos 500 sua dote uta apareat per cartam dotale. Item dimitto uxori mee Marie ducatos 50 in signum amoris. Item dimitto uxori mee Marie omnia mea drappamenta et vestimenta, 2 tazias argentes, et omnia massaritua sua (NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.); Iohannes condam Nicolai de Antibarò: Lasso a Julia mia moier tutta la sua dota con tutto che ho in casa. Lasso a detta mia moier do tavaglioli, un fazoletto con filo ruzino, una clamida, uno caratello pien di vin de mastelli 4, un staro di farina et una cotolla nigra vecchia (NT, b. 209., br. 281., 23. XI. 1535.).

¹⁰⁸ Primjerice: Nicolò Murtha de Antivari: Item lasso a Catarina, Barbara, Andriana, Lauretta e Lucietta mie fie ducati 60 per cadauna per il suo maridar, ducati 30 in denari et ducati 30 in robbe. Item lasso a Helena e Agnesina mie fie maridate ducati 10 per cadauna (NT, b. 578., br. 302., 22. VIII. 1536.); Andrea fu Francesco de Antivari: Item lasso a Valeria mia fia al tempo de suo maridar ducati 400 per sua dote (NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.); Bianca relicta condam Iohannis de Antibarò: Item lago Helene filie mee 1 capizale. Item Samaritane filie mee 1 schiavina (NT, b. 50., br. 284., 1. V. 1525.); Nicolò d'Antivari condam ser Zuanne: Il resto lasso a Laura mia fiola (NT, b. 208., br. 103., 31. VI. 1550.); Bona condam Antonio de Segna et consorte de Piero de Antivari: Il residuo de tutti miei beni mobili, stabili, presenti et futuri, lasso a Crestina mia figliola et consorte de Sebastian Mirdigo

nim nasljednicima – ostavlja se osim uobičajenih odjevnih predmeta, namještaja i pribora za rad – katkad i znatnija novčana svota, kao i pravo da nakon očeve smrti upravljaju njegovim kapitalom ili se uključe u različite oblike poslovanja.¹⁰⁹

Braća i sestre također se smatraju osobama najvećeg oporučiteljeva povjerenja. Često im se povjerava dužnost izvršitelja oporuke, a među obdarenicima oporučiteljevom imovinom zauzimaju istaknuto mjesto.¹¹⁰ U krug bliže rodbine ubrajaju se doseljenikovi unuci ili nećaci (za oba se srodstva često rabi latinski naziv *nepotes*).¹¹¹

in Muran (NT, b. 681., br. 213., 16. VIII. 1586.). Zanimljiv je i spomen nezakonite kćeri (Jacoma) u oporuci barskog svećenika Nikole, koja je ujedno i glavna nasljednica njegove imovine (NT, b. 44., br. 314., 11. X. 1553.).

¹⁰⁹ Primjerice: Maria fiola del quondam ser Raphail de Antivari: Item lasso a Cesaro mio fio tapedi 4, do anelli con uno rubino et uno diamante ligadi d'oro, uno letto fornido cioè con una coltra et un paro di linzuoli. Item lasso al ditto Cesaro uno quadro pizolo della figura della Madonna dorado. Il residuo veramente di tutti miei beni ... lasso a Cesaro mio fio (ASV, NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.); Marinus condam Nicolai de Antybaro spatarius: Dimitto Gaspari filio meo una vesta de panno et una vesta de sarzia, una investitura de carisea, una investitura de panno coloris viridis aut illam coloris paonazzi. Item dimitto filio meo unum lectum. Item dimitto Nicolao filio meo mea vesta, una investitura de carisea, unum lectum et un paro de intemelis. Item dimitto Domenico filio meo maiori una mea vesta. Item dimitto Domenico et Bernardino filios meos mea apoteca cum omnibus ferris pertinentibus ad artem meam magistrum spatarie pro medietate. Residuum dimitto Bernardino, Nicolao, Gasparo et Domenico filios meos (NT, b. 960., br. 542., 13. III. 1510.); Nicolò condam Polo d'Antivari segador del lignamine del arsenal: Item lasso a Zuanne Francesco mio fiol la mità de una tazza d'argento, e l'altra mità a mio fiol Zuan Piero suo fratello che overo lui degni ducati 2. Item lasso a Zuan Piero una antiporta e uno tapedo. Resto di tutto della mia massaritia di caxa lasso a miei fioli (NT, b. 413., br. 354., 6. VIII. 1537.).

¹¹⁰ Primjerice: Nicolaus de Antibarò condam Heustachii: Residuum dimitto fratelli miei (ASV, NT, b. 66., br. 317., 28. X. 1483.); Petrus condam Pauli de Antivari: Fideicommissarios ... Michael de Antivari fratrem meum et Georgium neptem meum. Residuum dimitto fratre meo Michael (NT, b. 133., br. 499., 5. III. 1496.); Clara de Antibarò uxor ser Luce Zernagora de Pastrovichio: Residuum vero dimitto Petro et Nicolao fratres meos equal parte inter eos (NT, b. 958., br. 145., 13. IV. 1497.); Damianus condam Georgii de Antibarò: Item lasso ducati 400 a mio fratello Nicolò. Item lasso ogni altra cosa a mio fratello Nicolò (NT, b. 753., br. 48., 5. XI. 1501.); Catarina filia ser Marini de Antibarò: Dimitto Helene sorori mee 5 ducati. Dimitto Mariette sorori mee ducatum unum. Dimitto Olive sorori mee ducatum unum. Residuum bonorum ... dimitto sorori mee Helene (NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.); Dominicus de Antibarò canonicus Venetie: Il resto lasso alla mia madre e sorella et dopo la morte della mia madre vadi a mia sorella (NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.); Bona uxor Alegreti de Antivari: Lasso la mia investitura verde fornida a mia suor Chiara per anima mia (NT, b. 986., br. 27., 30. VIII. 1447.); Catarina uxor Dominici d'Antibarò: Dimitto Marie sorori mee una pelizza nova, una vesta panni nigri et un safil auro (NT, b. 377., br. 35., 26. IX. 1482.).

¹¹¹ Primjerice: Laura olim filia Natalis de Antibarò: Residuum vero de dotis meorum quod sit ducatos 70, quam alium meorum bonorum mobilium et immobilium dimitto Andree intagliatore nepti meo dilecto quam residuarium meum instituisco (ASV, NT, b. 958., br. 195., 28. VI. 1503.); Helena relicta Nicolai Nigro de Antibarò: Residuum bonorum lasso Margarete nepti mee, uxori Petri Calligo barcaroli (NT, b. 958., br. 248., 9. II. 1504.); Georgius de Antibarò condam Petri: Residuum bonorum meorum dimitto Domenico filio condam Petri filii mei (NT, b. 50., br. 107., 14. XI. 1504.); Maria relicta Nicolò de Antivari: Item lasso siano ditte le mie camise et un pezzo de tella a Maria mia nezza. Item al Constantin mio nevodo tutti li miei linzuoli vecchi. Lasso alla mia nezza Maria per il suo maridar le mie camise et vesture. Lasso a Constantin mio nevodo una cassa depenta nocial, una mea pelizza et vardacuor et beretini (NT, b. 410., br. 215., 1. V. 1541.).

Ostali, srodnici udaljeniji članovi obitelji (*consobrino, cusino, cusina* – bratić i sestrična; *barba* – očevo brat; *ameda/amitta* – očeva sestra; *cognato* – mužev brat, ženin brat; *cognata* – ženina sestra; *gener, genero, zenero* – zet; *parente, consanguineo* – rođak) također su spomenuti u oporukama barskih iseljenika u Mlecima i svjedočanstvo su jednako iznimne razgranatosti kao i međusobne povezanosti i potpore unutar pojedinih iseljeničkih obitelji. Kao i u prethodnim primjerima, poneke od navedenih srodnika izvori bilježe u svojstvu izvršitelja oporuke, obdarenika prilikom podjele legata te – iako ne tako često – kao jedine i glavne nasljednike ukupne oporučiteljeve imovine.¹¹²

Tijekom života u gradu na lagnama neke su barske obitelji, poglavito one većih imovnih mogućnosti, imale kućnu poslugu (*ancilla, camariera, famula, garzona, massera, serva, servitrice*). Prema podacima iz oporuka, uglavnom je riječ o privremeno zaposlenoj radnoj snazi, najčešće radi potrebe njegovanja i posluživanja bolesnika. U tom je slučaju isključivo riječ o ženama, kojima se prigodom podjele legata dariva određena novčana svota (nadoknada za višegodišnju vjernu službu) i poneki predmet iz oporučiteljeve pokretne imovine.¹¹³ U nekoliko primjera bilježimo i stalnije zaposlenu kućnu poslugu, nerijetko pomoćnike u obrtničnim radionicama ili pri obavljanju neke druge profesije kojom se bavio barski oporučitelj.¹¹⁴ Takvi podaci izravno svjedoče o uspješnosti poslovnoga djelovanja te znatnijim gospodarskim mogućnostima.

Pri istraživanju životnoga svakodnevlja Barana posebnu pozornost zavrjeđuju njihovi odnosi s ostalim pripadnicima hrvatske nacionalne zajednice u Mlecima. Hrvatski su useljenici, bez obzira na poblize mjesto podrijetla, društveni status i zani-

¹¹² Primjerice: Dominicus condam Nicolai de Antibaro pictor: Residuum bonorum dimitto Iohanni linariolo meo germano (ASV, NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.); Andrea fu Francesco de Antivari: Lasso a mio cusin Luca il qualle è al presente in Inglitera lire 37. Lasso al Alvise Sosina mio barba ducati 5,5 (NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.); Nicolaus condam Radi de Antibaro: Item volo quod datur Marie cognate mee de introitus meis possessionis unum star de frumento (NT, b. 408., br. 223., 26. IV. 1517.); Nadalinus filio Nicolai d'Antibaro: Residuum dimitto Nicolao et Gliube meos parentibus (NT, b. 960., br. 620., 11. V. 1501.); Theodora condam Lucha de Monte Negro et moglier del Damian Caruzzi de Antivari: Dimitto Lucha mio barba et commissario 2 para di spaliera a bracha e 4 casse depente. Dimitto a mia ameda suor Lucia pizzochara a S. Francesco ducati 5 (NT, b. 845., br. 291., 9. I. 1552.).

¹¹³ Primjerice: Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto Marie, que mihi servivit in infirmitatem meam, ducatos decem (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Margareta d'Antivari: Lasso a donna che me serve ducati doi (NT, b. 1136., br. 142., 12. V. 1471.); Petrus condam Pauli de Antivari: Item dimitto mezzo ducato Margarete que me governari in hac infirmitate (NT, b. 133., br. 499., 5. III. 1496.); Petrus de Antibaro condam Iohannis: Item dimitto domine Stane que me servit in hoc presente mia infirmitate ducati 1,5 pro sua mercede (NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.); Nicolò condam Polo d'Antivari: Il resto della mia robba voglio che sia de quello che mi governava (NT, b. 413., br. 354., 6. VIII. 1537.).

¹¹⁴ Primjerice: Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro: Item volo quod Vendraminus et Iohannes famulos meos debeat mercedem suam satisfaceri de tutto in capite de annorum tres in circa (ASV, NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.); Catarina filia ser Marini de Antibaro: Dimitto Stane massare ducatum unum. Dimitto Zorzi servo ducatum unum (NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.).

manje, najčešće obitavali u istočnom gradskom predjelu Castello, središnjem području njihova zapošljavanja (arsenal) i mjestu u kojemu je podignuta bratimska udruga za očuvanje njihova domovinskog i nacionalnog identiteta. Ondje su sklapani brakovi unutar pripadnika iste nacionalne skupine i ostvarivane brojne prijateljske i poslovne veze. U oporukama barskih iseljenika njihovi se sunarodnjaci poglavito bilježe kao izvršitelji posljednje oporučiteljeve želje, obdarenici dijelom njegove imovine ili kao svjedoci prilikom ovjere potpisanog dokumenta. Prednjače, kako su pokazali i prethodni grafikoni, iseljenici podrijetlom iz samoga grada Bara, njegove najbliže okolice, kao i iz drugih dijelova tadašnje Mletačke Albanije. Tako se, primjerice, kao izvršitelji oporuke iseljenih Barana bilježe njihovi brojni bivši sugrađani, kao i iseljenici čiji su zavičaj gradovi Kotor te albanski Skadar i Lješ.¹¹⁵ U nekoliko su drugih primjera među osobama najvećega povjerenja barskih iseljenika Hrvati s područja Dubrovačke Republike, Dalmacije i Hrvatskoga Kraljevstva.¹¹⁶

Cijeli je niz konkretnih primjera, oporučnih legata kojima barski iseljenici dio svoje imovine poklanjaju sunarodnjacima. Poradi činjenice da u primjerima drugih hrvatskih iseljeničkih skupina u Mlecima ne bilježimo toliko primjera, kao i izravnoga posvjedočenja barske uključenosti u zajednicu Hrvata u gradu na lagunama, ova arhivska posvjedočenja zavrjeđuju dodatnu istraživačku pažnju. Kao i u prethodnim primjerima, najviše je spomena obdarivanja bivših sugrađana – barskih iseljenika. Primjerice, kronološkim slijedom prvi oporučitelj, svećenik Sergije Turturosi, uz brojno spominjanje barskih crkvenih ustanova, izrijekom obdaruje s dva dukata i svoju sugrađanku i mletačku susjedu (*vicina mea*) Dobru Ivanovu.¹¹⁷ Sinovi-

¹¹⁵ Bona uxor Alegreti de Antivari: Fideicommissarios: donna Maria relictā de Marcho de Tivari, donna Rada relictā Nicolao Squartina et donna Maria relictā Zuanne Brancho (ASV, NT, b. 986., br. 27., 30. VIII. 1447.); Bona relictā Domenigo de Antivari: Lasso a Zuanne de Antivari ditto Thomse che sia mio commissario (NT, b. 377., br. 28., 16. VII. 1475.); Martha uxor Thomasii de Antibaro: Commissarii siano ... et Georgium de Antibaro (NT, b. 377., br. 145., 7. X. 1478.); Nicolaus de Antibaro condā Heustachii: Commissarii Andrea Georgii de Antibaro officialis ad Iustitie Veteris, Antonium Midda de Alexio, et Mathea uxore mea (NT, b. b. 66., br. 317., 28. X. 1483.); Andreas condā Michaelis de Antibaro: Commissarii ... et Johannes Roso de Antivari marinarius (NT, b. 270., br. 54., 26. III. 1526.); Nicolò Murtha de Antivari: Lasso mio commissario Stephano Gini condā Nicolò d'Antivari ... (NT, b. 578., br. 302., 22. VIII.); Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro: Commissarios ... et Mariam uxorem Michaelis de Cataro vicinam meam (NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.); Damianus de Antibaro condā Allegreti: Commissaria sia Margareta uxore mea e Iohannes de Cataro (NT, b. 377., br. 70., 25. XI. 1493.); Maria uxor Georgii de Antivari: Commissarium meum Georgium condā Pauli de Scutari (NT, b. 377., br. 166., 8. V. 1477.).

¹¹⁶ Catarina uxor Dominici d'Antibaro: Commissario Petro de Ragusio (ASV, NT, b. 377., br. 35., 26. IX. 1482.); Michael condā Stefani Marcovich: Commissarii siano Andrea Parzi de Curzola e Georgius Scocibucha (NT, b. 968., br. 363., 13. VIII. 1518.); Margareta filia Mathei d'Antivari: Commissarii ... fratrem meum Damianum et Georgium de Segna condā Luce compatri meo (NT, b. 671., br. 16., 21. X. 1456.); Prete Matheus Piper de Antivari: Commissarios ... et Clara relictā condā Georgii de Sdrigna (NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.); Alexius de Antibaro: Commissarios ... et Marcum Sclavonum marinarium (NT, b. 958., br. 61., 14. V. 1517.).

¹¹⁷ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

ma barskog prijatelja Ivana po tri dukata ostavlja iseljenik Filip Jurjev, dočim ugledni poduzetnik Ivan Ferro daruje jednoj od kćeri svojega poslovnog sudruga (Sidro odnosno Izidor) 200 dukata ili dvadeset peča kariseja, prema njezinu izboru.¹¹⁸ Društvenim ugledom i cijenjenošću zvanja (kanonik, kapelan mletačkog patrijarha) iz prosjeka se izdvaja i svećenik Dominik iz Bara. Njegov je blizak prijatelj (*compare*) barski patricij Hermenando Dalmas (Dalmasio), nadaren Dominikovim legatom sa šest zlatnih škuda.¹¹⁹

Iako siromah (*povero*) u mletačkom hospitalu S. Antonio, Baranin Antun Mihovilov spominje i prema mogućnostima skromno obdaruje svoje sunarodnjake: kćerima barskih iseljenika Serafina i Nikole ostavlja po tri dukata, koliko poklanja i Heleni iz Bara, također šticienci jednog od mletačkih ubožišta.¹²⁰ Manje novčane svote svojim sunarodnjacima poklanja i barski svjećar Krsto Marinov – Frani Popasiviću ostavlja dva škuda, a Mihovilu iz Šibenika oprašta dug u iznosu od nevelikih deset lira.¹²¹ Vrijednošću je mnogo zapaženija darovnica Nikole Baranina, stanovnika sela Gambellara u okolici Vicenze. Dva kampa tamošnjega zemljišnog posjeda ostavlja Ani iz Bara, kćeri pokojnoga Nikole, bivšega vlasnika kuće u kojoj sam obitava.¹²² Iseljeni Barani u svojim se oporukama prisjećaju i obdaruju i više svojih sunarodnjaka iz bliže okolice. Tako Franceskina, udovica barskoga plemića Nikole, ostavlja Budvanki Agnezi dva dukata, dočim Lauri (za koju izrijekom navodi da je *orfana*), udovici Luke iz Paštrovića, ostavlja pet dukata.¹²³ Helena iz Budve obdarena je oporučnom željom Marine, supruge Baranina Andrije, jednom njezinom haljinom i krznenim ogrtačem, a Marija, supruga Rade iz Paštrovića, nasljednica je ukupne imovine Franceskine, kćeri pokojnoga Dimitrija iz Bara.¹²⁴ Sudrugova po oružju prisjeća se u oporuci mletački pukovnik iz Bara Juraj Petrov: Petru Markoviću ostavlja čak 150 dukata, dočim časniku Jurju Medinu, podrijetlom vjerojatno iz Paštrovića, namjenjuje prihode koje ima ima od posjeda u Herceg-Novom.¹²⁵ U dva primjera Barani obdaruju crnogorske iseljenike označene u mletačkim vrelima *de Zeta*. Nikola Bonis (kojemu je izvršitelj oporuke barski patricij Marko Samueli) ostavlja Leni, supruzi Anđela iz Zete jedan svoj ogrtač (*paliu sive mantellum*), dočim je Lucija, supruga Jurja iz Zete, obdarena oporučnom voljom Katarine iz Bara krznenim ogrtačem i haljinom *de Flandria*.¹²⁶ Priđevak *Albanese*, koji nužno ne mora sugerirati na etničko podrijetlo iseljenika, su-

¹¹⁸ ASV, NT, b. 835., br. 149., 26. XII. 1552.; NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.

¹¹⁹ ASV, NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.

¹²⁰ ASV, NT, b. 417., br. 94., 13. III. 1537.

¹²¹ ASV, NT, b. 1084., br. 127., poslije 1567.

¹²² ASV, NT, b. 209., br. 281., 23. XI. 1535.

¹²³ ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.

¹²⁴ ASV, NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.; NT, b. 786., br. 79., 25. X. 1524.

¹²⁵ ASV, NT, b. 92., br. 106., 29. X. 1697.

¹²⁶ ASV, NT, b. 133., br. 475., 18. I. 1490.; NT, b. 878., br. 74., 20. XI. 1492.

srećemo u nekoliko primjera obdarenih iseljenika s područja Mletačke Albanije. Baranka Marina poklanja svojoj susjedi Luciji *Albanese una mea vesta de sarzia, unum mantelum, una coltrina et unum lintaminum et meam cappam*, a Marija, supruga Ivana Baranina, daruje imenjakinji Mariji *Albanese*, služavki (*massera*) u župnom domu S. Giovanni Novo, dva dukata.¹²⁷ Vrijedni primjeri povezanosti iseljenih Barana s Hrvatima od Zrina do Dalmacije ubilježeni su u nekoliko sljedećih oporučnih legata. Tako Baranka Klara ostavlja Raduli, supruzi zadarskoga mornara Marina *unam meam pelizzam*, a pekarici (*fornariola*) Paskvi, stanovnici Poreča – *meam camisam de tella nigra*. Paskveta iz Pule, stanovnica Mletaka, obdarena je s 12 dukata oporučnim legatom Baranke Katarine Ivanove, dočim je Klara, udovica Jurja iz hrvatskoga grada Zrina, izvršiteljica oporuke i glavna nasljednica barskog svećenika Mateja Pipera. *Andrea Schiavonio* imenovan je nasljednikom ukupne imovine Baranke Stane, dočim je manjom svotom od tri lire nadarena Anica Sclavona, spomenuta u oporučnom iskazu Baranke Blanke.¹²⁸

Spomen hrvatskih iseljenika u svojstvu svjedoka prilikom nastanka i ovjere barskih oporuka nije toliko čest kao u prethodnim primjerima. Uz uobičajeno nešto učestalije spominjanje sunarodnjaka iz najbližeg zavičaja (Bar, Budva)¹²⁹, kao svjedoci u oporukama iseljenih Barana bilježe se još i Hrvati s područja Stona, s otoka Korčule i Paga, iz Istre te iz gradova Splita i Zadra.¹³⁰

Proučavanje uključenosti Barana u svakodnevlje hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima moguće je i na osnovi raščlambe oporuka ostalih pripadnika naše nacionalne zajednice. Naime, kao što su iseljenici iz raznih hrvatskih krajeva zabilježeni u raznim svojstvima u oporukama Barana, jednako tako u brojnim oporukama iseljenih Hrvata nalazimo podatke o izvršiteljima oporuka, svjedocima i obdarenicima podrijetlom iz grada Bara. Kao i u prethodnim slučajevima, i tu bilježimo velik broj konkretnih primjera koji i na ovaj način posvjedočuju o nedvojbnoj uključenosti iseljenih Barana u hrvatsku zajednicu u Mlecima. Barani su ponajprije izvršitelji oporuka

¹²⁷ ASV, NT, b. 876., br. 543., 12. VI. 1478.; NT, b. 530., br. 54., 31. VII. 1485.

¹²⁸ ASV, NT, b. 958., br. 145., 13. IV. 1497.; NT, b. 718., br. 51., 25. I. 1478.; NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.; NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.; NT, b. 753., br. 155., 3. III. 1507.

¹²⁹ Barski plemić Marin Borisi svjedok je oporuci Margarete, supruge Ivana iz Bara (ASV, NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.), a *Zancholo de Antivari stagner* svjedoči iskazu posljednje volje Marte, supruge Baranina Tome (NT, b. 377., br. 145., 7. X. 1478.). Dimitrije i Luka iz Budve svjedoci su Katarine, supruge Baranina Dominika (NT, b. 377., br. 35., 26. IX. 1482.), a Budvanin Damjan Stojkov potpisnik je oporučnog iskaza Stane, udovice Baranina Jurja (NT, b. 753., br. 152., 7. VIII. 1512.).

¹³⁰ Matija, mornar zavičajem iz Stona, svjedoči Agnezini, supruzi Baranina Bože (ASV, NT, b. 877., br. 700., 31. XII. 1487.), dočim je među brojnim svjedocima oporuke barskog tkalačkog majstora Marka Radovog korčulanski iseljenik, mornar Toma Radov (NT, b. 960., br. 503., 18. X. 1495.). *Luca Dominici Spalatense* svjedoči oporuci Blanke iz Bara (ASV, NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.), a Zadraniin Donat Krševanov oporuci Baranina Andrije Franovog (NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.). Naposljetku, u oporuci barskog slikara Dominika Nikolinog svjedoči Istranin *Francesco de Petrisse* (NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.), dočim je Pažanin Frane potpisnik oporuke Franceskine pokojnoga Dimitrija iz Bara (NT, b. 786., br. 79., 25. X. 1524.).

iseljenika sa šireg područja Mletačke Albanije (Kotor, Paštrovići, Budva, Herceg-Novi, Skadar). Zanimljivo je napomenuti kako su barski izvršitelji pretežno duhovne osobe, ugledni članovi zajednice, osobe od punog povjerenja na koje se hrvatski iseljenici obaraćaju u trenutku pisanja svojih posljednjih želja.¹³¹ Ugledni barski iseljenici bilježe se i kao izvršitelji oporuka hrvatskih iseljenika iz drugih dijelova istočnojadranske obale. Primjerice, svećenik Marko Baranin, *officiante in ecclesia S. Felice* u predjelu S. Marco u tome je svojstvu ubilježen u oporuci Šibenčanke Margarete Grgurove; Krsto barski svjećarski obrtnik i predstojnik bratovštine sv. Jurja i Tripuna izvršitelj je i glavni nasljednik imovine Splićanke Klare, a ser Juraj Baranin istu funkciju obnaša u svezi s oporukom Rabljanke Helene, supruge Jurja iz Paštrovića.¹³² Naposlijetku, u oporuci splitskog iseljenika, čizmara Rade, izvršitelj je djelatnik u njegovoj radionici (*apotheca*), barski majstor Mihovil, dočim je osoba najvećega povjerenja zetskog iseljenika Nikole Jurjeva Baranin ser Juraj pokojnoga Martina.¹³³

Sličan omjer zastupljenosti Barana u oporukama drugih hrvatskih iseljenika bilježimo i kad je riječ o njihovoj ulozi svjedoka oporučnog spisa. Posebno učestalo bilježe se kao potpisnici oporuka kotorskih iseljenika¹³⁴, a u istoj ulozi su u pojedinačnim primjernima spomenuti u oporukama iseljenika iz Paštrovića, Dubrovnika, Splita, Skradina, Raba, Rijeke i Zagreba.¹³⁵

¹³¹ Zuanne de Piero de Cataro: Commissario ... Nicolò d'Antivari (ASV, NT, b. 911., br. 343., 2. VI. 1460.); Catarina condam Radi de Cataro: Commissario ... prete Marco de Antivari (NT, b. 937., br. 245., 21. VII. 1524.); Lena de Pastrovichi: Commissarios ... et Georgium Chocora de Antivari (NT, b. 508., br. 89., 16. VII. 1467.); Stana uxor ser Andree de Pastrovichi: Commissarii ... et presbiter Dominicus de Antibaro canonicus S. Pietro di Castello (NT, b. 968., br. 445., 2. IX. 1528.); Maria relicta Radichio Pastrovichio: Commissario sia prete Domenico de Antivari canonicus del Castello (NT, b. 70., br. 177., 11. I. 1553.); Maria uxor Stefani de Budua: Commissario Marchus de Antivari mansionario de S. Filippi (NT, b. 825., br. 167., 5. VII. 1479.); Georgius condam Georgii de Scutari: Commissarii ... Andrea condam Iohannis de Antivari bazariotus (NT, b. 131., br. 272., 5. XI. 1520.); Helena relicta Georgius de Castro Novo: Commissarii ... Cristoforo de Antivari caleger (NT, b. 1084., bez br., 29. I. 1559.). Barski svjećar Krsto obnašatelj je najviše dužnosti u hrvatskoj bratovštini Sv. Jurja i Tripuna 1560. i 1567. godine (*Elenco dei Guardiani Grandi dall'epoca della fondazione della Scuola*, str. 40.-41.).

¹³² ASV, NT, b. 742., br. 109., 7. IX. 1438.; NT, b. 143., br. 23., 3. IV. 1570.; NT, b. 967., br. 158., 13. III. 1512.

¹³³ ASV, NT, b. 876., br. 613., 3. X. 1490.; NT, b. 968., br. 395., 3. III. 1508.

¹³⁴ Mornari Petar Ivanov i Juraj iz Bara svjedoci su oporuke kotorskoga mornara Petra *de Trasti* (ASD, Cattastico, str. 72., 21. VII. 1487.); mornar Novelo iz Bara svjedoči Kotoraninu Boži Primovu (NT, b. 875., br. 132., 17. X. 1478.); mjernik (*mensurario*) Marko Baranin svjedoči Justini, supruzi Kotoranina Dimitrija (NT, b. 877., br. 840., 9. XI. 1500.), a Matija Ivanov potpisnik je oporuke Dese, udovice Kotoranina Ivana (NT, b. 958., br. 223., 18. IV. 1505.); Barani Nikola Božov i Nikola Jurjev svjedoče oporuci Marijete, supruge kotorskog graditelja brodova Jurja (NT, b. 930., br. 411., 25. VI. 1521.), dočim je barski sukarnar Viktor svjedok kotorskome iseljeniku Novelu Mihovilovom (NT, b. 968., br. 391., 19. VIII. 1527.).

¹³⁵ Stjepan iz Bara potpisnik je oporuke imućne paštrovske iseljenice Stane (ASV, NT, b. 133., br. 544., 23. XI. 1482.), *prete Sebastian condam Nicolai d'Antivari mansionarius ecclesie S. Bassi* svjedoči Dubrovčaninu Andriji *de Canali* (NT, b. 377., br. 114., 24. XII. 1496.), a Petar, barski svećenik u crkvi S. Anzolo, istu funkciju obavlja u iskazu posljednje volje Splićanina Ivana (NT, b. 826., br. 88., 5. VII.

Prethodni primjeri pokazuju iznimno zapažen udio Barana, ponajprije njihovih svećenika, u duhovnome životu hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima. Njihova brojnost, zastupljenost u raznim župama Mletaka, kao i učestalo spominjanje u hrvatskim oporukama, neizravno ali rječitо posvjedočuje i njihovu ulogu na očuvanju domovinske i etničke svijesti naših iseljenika. Spominjanje barskih svećenika, odabranih za vršenje službe Božje u spomen na hrvatske oporučitelje, kao i njihovo učestalo darivanje, još je jedan prilog tome. Primjerice, kotorski iseljenik Petar u oporuci izričito određuje nećaku Matiji da plati barskom svećeniku Petru služenje misa u spomen na oporučitelja, dočim Zadranin Šimun Pavlov dariva za istu svrhu tri dukata *prete Domenico d'Antivari*.¹³⁶ *Volo quod per presbiterum Francescum de Antivari ecclesie S. Marie Formose celebrat missas S. Marie et S. Gregorii* oporučna je želja Katarine, supruge Budvanina Rade, dočim je barski svećenik Dominik, učestalo spominjan u brojnim prethodnim oporukama, ispovjednik, izvršitelj oporuke i oporučnom željom odabrani svećenik za slavljenje zadušnica u spomen na hvarsku iseljenicu Katarinu.¹³⁷

Hrvatski iseljenici u oporukama spominju i obdaruju i više barskih iseljenika, svjetovnih osoba. Već spomenuti čizmar Rade iz Splita svojem izvršitelju oporuke i pomoćniku u obrtničkom poslu, Baraninu Mihovilu, ostavlja *tabulam apothecae cum omnibus suis fulcitos, 1 meum banchum clusus cum suo clave et 1 pitarium ab aqua*.¹³⁸ Luka iz Bara, trenutačno vojnik ili mornar *con la galea armata Contarina*, obdaren je u oporuci Novljanina Rade nekim predmetima njegove pokretne imovine (pokuštvo); Katarina Baranka stječe od svoje sustanarke Margarete pokojnog Jurja Schiavona neke njezine odjevne predmete, a Luka iz Bara (vjerojatno svećenik) nadaren je oporučnom željom Lucije iz Kotora kaležom s pliticom u vrijednosti deset dukata.¹³⁹ Naposljetku, kao glavna nasljednica imovine Kotoranina Nikole Božina imenovana je Baranka Ana koja se, prema riječima oporučitelja, za njega brinula u posljednjim godinama njegova života.¹⁴⁰

Istraživanje svakodidašnjega života iseljenih Barana, promatrano kroz obiteljske i prijateljske veze i poznanstva, zasigurno je jedna od najzahtjevnijih i mogućnosti- ma najpodatnijih tema iz prošlosti barske zajednice u Mlecima. Obilje građe pos-

1468.). Nikola Mihovilov iz Bara svjedok je Katarini iz Rijeke, supruzi Pavla Šibenčanina (NT, b. 910., br. 130., 17. IV. 1469.), barski svećenici Ivan i Dimitrije pokojnoga Markantonija svjedoče Rabljanki Heleni (NT, b. NT, b. 967., br. 158., 13. III. 1512.), a *prete Marco d'Antivari* spominje se u oporuci Zagrepčanina Petra (NT, b. 826., br. 71., 9. IV. 1475.). Barkarioli Mihovil Jurjev iz Bara i Juraj iz Kotora te mornar Petar Primov *de Monte Negro*, sva trojica *lingue dalmatice*, svjedoci su oporuci Skradinjanina Vita Petrovog *de arte fabrice exercitus in opido Umaghi regionis Histrie* (NT, b. 826., br. 19., 13. IV. 1420.).

¹³⁶ ASV, NT, b. 1136., br. 188., 4. V. 1466.; NT, b. 910., br. 221., 7. IV. 1477.

¹³⁷ ASV, NT, b. 875., br. 228., 9. VIII. 1492.; NT, b. 70., br. 67., 12. VII. 1529.

¹³⁸ ASV, NT, b. 876., br. 613., 3. X. 1490.

¹³⁹ ASV, NT, b. 753., br. 148., 11. X. 1511.; NT, b. 70., br. 172., 5. IV. 1573.; NT, b. 577., br. 210., 28. II. 1528.

¹⁴⁰ ASV, NT, b. 127., br. 711., 5. V. 1523.

vjedočuje potpunu integriranost Barana u mletačko svakodnevlje te – ponajprije i u ovom istraživanju iznimno bitno – u hrvatsku zajednicu u gradu na lagunama. Bračne i rodbinske veze, prijateljstva, poznanstva i poslovna partnerstva s iseljenicima od Zagreba i Zrina preko Istre i Bosne do krajnjega juga Dalmacije, dokaz su etničke i domovinske svijesti i opredijeljenosti iseljenika iz grada Bara. S obzirom na to da nemali dio zapadne europske historiografije nerijetko upravo Barane, kao građane zavičajem iz pokrajine Mletačke Albanije, svrstava pod državnu i etničku kategoriju *Albanesi*, ti podaci, rječiti, izravni i izvorima obilno dokumentirani, daju novo svjetlo i spoznaju o etničkoj pripadnosti i stremljenjima stanovnika iz grada Bara i njegove uže okolice. Naposlijetku, izniman udio barskih svećenika u oporukama samih Barana, ali i useljenika sa svih onodobnih hrvatskih etničkih prostora, ponovno potvrđuje značenje koje su Barska nadbiskupija i Katolička crkva imale ne samo u crkvenom i vjerskom već i svakidašnjem, javnom i društvenom životu toga grada, ali i Dalmacije u cjelini.

Crkve, samostani, bratovštine, ubožišta i duhovne osobe – vjerski život i iskazivanje religioznosti iseljenih Barana

U svakodnevlju hrvatskih iseljenika u Mlecima, kao i drugih onodobnih stanovnika toga grada, sudjelovanje u vjerskom životu imalo je nemalu ulogu. Barani, prema istraženim spisima gotovo isključivo katolički vjernici, po ovoj su se sastavnici u cijelosti uklapali u novu sredinu. Raščlambe njihovih oporučnih spisa, prebogatih podacima o raznolikim oblicima komunikacije s mletačkim crkvama, samostanima, bratimskim udrugama, ubožištima i duhovnim osobama, upućuju na iznimno učestalo sudjelovanje Barana u vjerskom životu Mletaka. U usporedbi s drugim hrvatskim iseljenicima, također aktivnim u iskazivanju religioznosti unutar svojih župskih zajednica, Barani prednjače obiljem iskazanih legata i darovnica, brojnošću raznovrsne komunikacije, kao i uopće sveprisutno izraženom ulogom Katoličke crkve u njihovu svakodnevlju. Uzmemo li u obzir da potječu iz grada u kojemu je nadbiskupija imala posebno mjesto tijekom cijele povijesti te da su Barani (usporedno promatrajući postotne omjere udjela duhovnih osoba iz Bara i drugih hrvatskih gradova u općoj razdobi njihovih zanimanja u Mlecima) dali najviše hrvatskih dušebrižnika gradu na lagunama, te pretpostavke, koje će se u nastavku teksta potkrijepiti konkretnim dokazima iz vrela, postaju činjenicom i jednom od glavnih značajki iz prošlosti barske zajednice u Mlecima.

Iščitavanje jedne od prvih odredbi u oporučnim iskazima barskih iseljenika, one o mjestu njihova pokopa, pokazuje izrazitu vezanost za matični predjel stanovanja – Castello. Od ukupnoga broja iskazanih navoda o mjestu posljednjega počivališta (v. *grafikon 10*), na crkvene i samostanske grobnice u Castellu otpada čak 66 posto barskih oporučnih odredbi, što je postotno više od ukupnoga broja Barana koji u tom predjelu i obitavaju. Odabirom prednjače grobnice franjevačkih i dominikanskih sa-

mostana (S. Francesco della Vigna, S. Domenico, SS. Giovanni e Paolo) s kojima su hrvatski iseljenici bili tradicionalno najtješnje povezani.¹⁴¹ S obzirom na mjesta stanovanja unutar Castella, Barani za svoju sahranu učestalo određuju i grobišna mjesta crkava S. Maria Formosa, S. Martino, S. Pietro di Castello, kao i negdašnjih benediktinskih samostana S. Lorenzo i S. Zaccaria.¹⁴² Bilježimo, nadalje, i želju za pokopom u grobnicama jedne od najuglednijih mletačkih bratovština (S. Marco, uz crkvu SS. Giovanni e Paolo)¹⁴³ te – u dva primjera – u tadašnju crkvu pravoslavnih (ponajprije grčkih) vjernika S. Biagio (S. *Biagio dei Greci*).¹⁴⁴

Spomen crkvenih i samostanskih grobnica u drugim dijelovima grada nije ni približno toliko učestao kao u slučaju predjela Castello. Nešto se većim udjelom (deset posto) izdvaja središnji gradski predjel S. Marco, u kojem se Barani ponajprije sahranjuju u grobnicama augustinske crkve S. Stefano.¹⁴⁵ Unutar predjela Cannaregio (osam posto), najčešće ubilježene grobnice iseljenih Barana su u crkvama SS. Apostoli, S. Sofia, Madonna dei Servi, S. Giobbe i S. Bonaventura.¹⁴⁶ Uz taj je predjel

¹⁴¹ Primjerice: Ana relicta Allegretti de Antibaro: Sepelire ad S. Francesco de Vinea (ASV, NT, b. 71., br. 19., 23. VII. 1482.); Stefanus condam Iohannis de Antibaro: Corpus meum sepelire volo apud ecclesiam S. Francesco della Vinea cum illa impensa quod videbit meos commissarios (NT, b. 1184., br. 464., 16. VII. 1505.); Catarina uxor Francisci de Antibaro: Sepelire in S. Domenico (NT, b. 377., br. 108., 9. VII. 1493.); Piero fu Stefano da Antivari: Corpo mio voglio che sia sepelido a S. Domenigo (NT, b. 11., br. 367., 16. III. 1580.); Ana filia Eustachii de Antibaro: Corpum meum sepelire a S. Iohannes Paulo (NT, b. 377., br. 19., 21. VI. 1480.); Oliva de Antibaro uxor Georgii de Jadra: Sepelire apud SS. Iohannis et Pauli (NT, b. 960., br. 724., 27. XI. 1494.).

¹⁴² Primjerice: Magdalena relicta condam Georgii de Antibaro: Sepelire ad S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 960., br. 551., 23. X. 1503.); Marcus condam Nicolai capselarii de Antibaro: Sepelire ad S. Maria Formosa (NT, b. 999., br. 169., 10. I. 1505.); Presbiter Matheus Gierdus de Antibaro: Sepelire in ecclesia S. Martini. (NT, b. 960., br. 513., 31. X. 1510.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibaro: Cadavero veramente meo sepeliri volo in ecclesia S. Martino Venetie (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.); Franceschina consorte Zorzi de Novello de S. Maria de Rataz sotto Antivari: Corpo voglio sia sepolto a S. Pietro Castello dove sono sepolti i miei (NT, b. 440., br. 351., 22. I. 1570.); Laura olim filia Natalis de Antibaro: Corpus meum sepeliri volo ad S. Laurentium (NT, b. 958., br. 195., 28. VI. 1503.); Nicolai Lovo condam Nicolai de Antivari: Corpus meum sepeliri volo in cimiterio S. Laurentii de Venezia (NT, b. 968., br. 386., 6. VII. 1521.); Lena de Antibaro uxor Nicolai de Antibaro: Sepelire ad S. Zaccaria (NT, b. 651., br. 49., 8. IX. 1478.); Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro: Sepelire volo apud S. Zaccaria (NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.).

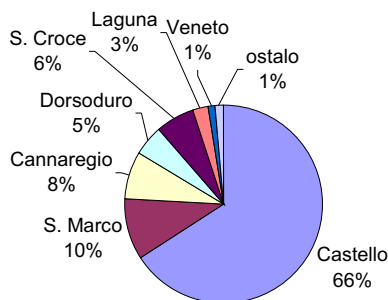
¹⁴³ Michiel Marcovich condam Stefano de Antivari: Voio esser sepulto colla mia Scuola de S. Marco nella qual sum fratello (ASV, NT, b. 578., br. 280., 10. VIII. 1534.).

¹⁴⁴ Lena uxor ser Marci de Antibaro: Sepelire a S. Blasi de Castello (ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.); Lena de Antivari relicta de ser Nicolò de Budua: Corpo sia sepolto a S. Biasio (NT, b. 654., br. 252., 20. II. 1535.).

¹⁴⁵ Primjerice: Maria uxor Iohannis condam Marci d'Antivari: Sepelire apud S. Stefanum (ASV, NT, b. 530., br. 54., 31. VII. 1485.); Bona de Antibaro uxor Radi de Antibaro: Item volo sepeliri in una archa apud ecclesia S. Stephani (NT, b. 71., br. 120., 3. IX. 1489.); Stana de Antibaro: Sepultura ellegi in cimiterio S. Stefani (NT, b. 753., br. 155., 3. III. 1507.). Preostale crkve zabilježene kao mjesta pokopa Barana u predjelu S. Marco su S. Anzolo, S. Benedetto, S. Salvatore i S. Vitale.

¹⁴⁶ Marina uxor Andree de Antibaro: Sepeliri volo ad ecclesiam SS. Apostolorum (ASV, NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.); Marietta uxor magistri Luce Damiani de Antibaro: Corpus sepelire in ecclesia S.

posebno vrijedno spomenuti da se upravo u jednoj tamošnjoj crkvi (Madonna dell'Orto) nalazila jedina do sada poznata sačuvana grobnica s uklesanim imenom barskog iseljenika. Riječ je o ljekarniku (*aromatarius*) Nikoli iz Bara, a natpis je datiran u 1564. godinu.¹⁴⁷ U predjelu S. Croce, u strukturi stanovanja barskih iseljenika za-bilježenom s malim postotnim udjelom (četiri posto), nešto je veći udio crkvenih i bratimskih zdanja odabranih za posljednja počivališta (šest posto).¹⁴⁸ Neznatno je manje zastupljen predjel Dorsoduro (pet posto), unutar kojega se Barani sahranjuju u crkvama S. Maria dei Carmini i S. Angelo Raffaele.¹⁴⁹ U ostalim primjerima, postotno neznatno zastupljenim, Barani iskazuju želju za sahranom na otocima Murano

Grafikon 10. Mjesta pokopa iseljenih Barana (prema podacima iz oporuka)

Sofie (NT, b. 742., br. 73., 13. II. 1494.); Agnesina de Roxie et uxor Andree condam Marini de Antibarō: Sepelire ad ecclesia S. Maria Servorum (NT, b. 999., br. 7., 13. VIII. 1499.); Paulus de Radi de Antivari: Corpus meum volo tumulati penes monasterii S. Iob (NT, b. 829., br. 105., 6. IV. 1505.); Sofia figliola del quondam domino Iseppo di Pietro d'Antivari: ... lasso che il detto mio marido alla mia morte faccia far un arca di pietra viva nella chiesa de S. Bonaventura (NT, b. 600., br. 239., 19. III. 1609.).

¹⁴⁷ NICOLAVS D. ANTIRARI (*sic*) / AROMATARVUS VIVENS SIBI / POSTERISQ. DVLCISS. P. / MDLXIII. DIE P. MARTII. Usporedi: Antonio Cicogna, *Delle iscrizioni veneziane*, sv. II., Bologna 1982. (pretisak izdanja iz 1827.), str. 295, br. 85); Lovorka Čoralić – Boris Nikšić, "In memoriam aeternam": nadgrobni spomenici Hrvata u Mlecima, *Kolo. Časopis Matice hrvatske*, god. X., br. 1, Zagreb 2000., str. 31; Čoralić 2001., str. 198; Čoralić 2003., str. 256-257.

¹⁴⁸ Primjerice: Jacobus de Antibarō botarius condam Georgii: Corpus meum sepeliri volo in archis scole batutorum S. Iohannis Evangelisti qui sum frater (ASV, NT, b. 959., br. 364., 23. VII. 1496.); Petrus condam Petri de Antivaro: Corpus sepelire volo in Scola S. Rochi in cimiterio sartori (NT, b. 1355., reg. II., br. 36, 6. XII. 1501.); Demetrius de Antibarō filius condam ser Georgii: Cadevere meum sepelire volo in una de archis Scole S. Jacobi in ecclesia S. Jacobi (NT, b. 776., br. 139., 1. I. 1529.); Santo Vittor fu Nicolò d'Antivari: Sepelire apud ecclesiam S. Maria Mater Domini (NT, b. 478., br. 475., 11. X. 1559.).

¹⁴⁹ Marietta uxor Petri de Antibarō: Item dimitto cadaver meum sepelire apud monasterium fratrum carmelitanum de Venetis (ASV, NT, b. 208., br. 173., 13. IX. 1526.); Blancha de Antivari: Item dimitto monasterio fratrem Carmelorum de Ventia pro fabrica ducatus 5 in cui monasterio vollo sepelirmi (NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.); Petrus condam Pauli de Antivari: Item dimitto corpus meum sepeliri ad S. Raphaelem (NT, b. 133., br. 499., 5. III. 1496.).

(dominikanska crkva S. Pietro Martire) i Giudecca (crkva S. Eufemia), u Venetu te u Dalmaciji (Split).¹⁵⁰

Jedan od najvažnijih oporučnih navoda vjerskog obilježja jest određivanje misa zadušnica u spomen na pokojnika i njegove pretke. Taj navod, kao i većina spomenutih odredbi koje su u svezi s vjerskim životom oporučitelja, ne razlikuje hrvatske useljenike od ostalih stanovnika Mletaka i sukladan je svakom onodobnom katoličkom vjerniku. Broj misa koje oporučitelji imenuju razlikuje se po količini i učestalosti održavanja, mjestu služenja te su u uskoj svezi s vjerskim, potrebama i navikama, ali i gospodarskim mogućnostima oporučitelja. Mise su se naručivale za spas pokojnikove duše, ali i u spomen na njegove pretke (roditelje) i preminule članove iz najužeg obiteljskoga kruga. Služba Božja obavljala se – ovisno o oporučiteljevim odredbama – neposredno uoči i odmah poslije ukopa te u određene dane (godišnjica rođenja i smrti, imendan) tijekom idućih mjeseci ili godina. Rjeđe su oporučitelji izrijeком određivali služenje dnevnih misa tijekom čitave godine. Kako bi se takvi oporučni navodi ispunili što određenije, unaprijed se preciziralo mjesto služenja misa (crkva) i imenovao svećenik koji će ih služiti. Raščlamba oporučnih legata barskih iseljenika pokazuje, prema očekivanjima, izrazitu podudarnost mjesta stanovanja (predjel i župa), mjesta pokopa (crkva unutar iste župe) i mjesta držanja misa zadušnica. Prednjače, stoga, crkve smještene u župama predjela Castello, a nešto se učestalijim odabirom izdvajaju franjevačka bazilika S. Francesco della Vigna, S. Martino, S. Maria Formosa, S. Giovanni Novo i S. Antonio.¹⁵¹ Kad je riječ o barskim pravoslavnim vjericima, služba Božja u spomen na pokojnike obavlja se u crkvi S. Biagio koja je i odabrana koja mjesto njihova posljednjega počivališta.¹⁵² Za služenje zadušnica

¹⁵⁰ Helena relicta Nicolai Nigro de Antibaro: Sepelire ad S. Pietro Martire de Murano (ASV, NT, b. 958., br. 248., 9. II. 1504.); Marietta fiola condam Marco d'Antivari: Il corpo mio vestito al habito de S. Francesco voglio sia sepolto nella chiesa de S. Euphemia della Zudecca (NT, b. 44., br. 298., 20. I. 1546.); Iohannes filius condam Nicolai de Antibaro habitator in villa Gambelariorum in loco dicto alla Mal conaran: Il mio corpo voglio sia sepolto alle Gambelare appresso mio fiol in la giesia de S. Zuane (NT, b. 209., br. 281., 23. XI. 1535.); Io Bona condam Antonio de Segna et consorte de Piero de Antivari habitante in Spalato: Il corpo mio voglio sia sepolto a Spalato con pocha spesa (NT, b. 681., br. 213., 16. VIII. 1586.).

¹⁵¹ Primjerice: Iohannes Grando condam Radi de Antibaro: Item dimitto monasterio S. Francesco a Vinea duas meas tacias argenteas et 4 pironos argenteas per confaciendo unam calicem, et unum ex meis tapetis e ducatos 3 per celebrandos missas S. Marie et S. Gregorii per fratribus dicto monasterio (ASV, NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.); Presbiter Matheus Gierdus de Antibaro: Celebrantur messe per presbiterum Hectorem Rozerii presbiterum ecclesie S. Martini (NT, b. 960., br. 513., 31. X. 1510.); Magdalena relicta condam Georgii de Antibaro: Celebrare messe della Madonna et S. Gregorii per presbiterum Iohannem Stella, mansionario S. Maria Formosa padrem meum spiritualem, cui dimitto ducatos tres (NT, b. 960., br. 551., 23. X. 1503.); Maria uxor Iohannis condam Marci d'Antivari: Item messe S. Marie et S. Gregorii per plebanum S. Iohannis Novi (NT, b. 530., br. 54., 31. VII. 1485.); Petrus de Antibaro condam Iohanis: Celebrare messe S. Marie et S. Gregorii pro anima mea per presbiterum Antonium de Parius plebanum ecclesie S. Antonini patrem meum spiritualem cui dimitto ducatos tres (NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.).

¹⁵² Lena uxor ser Marci de Antibaro: Item volo quod meus confessor, qui est grecus caloieris in dicta ecclesia S. Blasi celebrare debeat pro anima mea messe S. Marie Verginis et S. Gregorii pro cui ele-

određuje se katkad unaprijed određena novčana svota, ponekad izravno upućena svećeniku zaduženom za slavljenje misa, a ponekad namijenjena dotičnoj crkvenoj ustanovi. Vrijedno je spomenuti da barski iseljenici u oporukama nerijetko namjenjuju služenje misa upravo hrvatskim svećenicima. Primjerice, barski svećenik Markom izvršitelj oporuke i ispovjednik barske iseljenice Diane, imenovan je njezinom oporučnom željom za svećenika koji drži mise zadušnice u spomen na pokojnicu te mu se za tu prigodu ostavlja pet dukata.¹⁵³ Marija iz Bara, supruga iseljenika s područja rijeke Neretve, ostavlja *reverendo presbitero Simoni de Jadra ducatos tres auri pro missas Madonne et S. Gregorii celebrandit pro anima mea*¹⁵⁴, dočim *prete Natalis de Cataro* održava mise u spomen na Katarinu, udovicu barskoga iseljenika Nikole.¹⁵⁵

Pogrebne svečanosti prate točno određeni i u stoljetnoj tradiciji crkvene liturgije uvriježeni običaji. Tako se, osim izricanja želje za mjestom pokopa, u navodima oporučitelja izriječom određuje odjeća (habit) u kojoj će tijelo biti sahranjeno, a u oporukama Barana (kao i u primjeru većine iseljenih Hrvata) prednjače želje za sahranom u habitu vodećih crkvenih redova (franjevački, dominikanski).¹⁵⁶

Prilikom izricanja posljednje volje, brojni oporučitelji izražavaju želju da se u pogrebnoj povorci nose voštanice odnosno svijećnjaci.¹⁵⁷ Na posljednje počivalište pokojnika ispraćaju i članovi bratovština kojima je za života pripadao, predstavnici župe u kojoj je stanovao te siromašni štitenici hospicija i nahodišta (ponajviše siročad: *putti, putte, poveri orfani* i sl.) koji se tada darivaju uobičajenom milostinjom (*elemosina*).¹⁵⁸ U pogrebu neizostavno sudjeluje svećenik tamošnje crkve te jedan klerik (žakan)

mosina dimitto unam par lintaminum bombasii (ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.); Lena de Antivari relicta de ser Nicolò de Budua: Corpo sia sepolto a S. Biasio con quella spesa et funaeral parerà et piacerà alli comissarii over heredi miei (ASV, NT, b. 654., br. 252., 20. II. 1535.).

¹⁵³ ASV, NT, b. 360., br. 26., 18. V. 1457.

¹⁵⁴ ASV, NT, b. 727., br. 85., 24. VI. 1458.

¹⁵⁵ ASV, NT, b. 753., br. 27., 19. I. 1500.

¹⁵⁶ Primjerice: Elena de Antivari: Item volo corpore meo sepeliri in cimiterio S. Salvatoris cum habitum S. Francisci terzii ordino (ASV, NT, b. 955., br. 184., 1. VI. 1481.); Theodora condam Lucha de Monte Negro et moglier del Damian Caruzzi de Antivari: Il corpo mio sia vestito del ordine del S. Francesco e sepolto a S. Lorenzo (NT, b. 845., br. 291., 9. I. 1552.); Ana filia Eustachii de Antibarò: Corpum meum sepelire a S. Iohannes Paulo in habitum S. Dominici cui dimitto sororibus dicti ordinis ducatum 2 (NT, b. 377., br. 19., 21. VI. 1480.); Marina uxor Andree de Antibarò: Sepeliri volo ad ecclesiam SS. Apostolorum cum habitum pizzocarorum S. Dominici cui dimitto ducatos 2 (NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.).

¹⁵⁷ Catarina relicta Iohannis de Antivari: Dimitto per dopieras ducatos 4 (ASV, NT, b. 734., br. 62., 9. VII. 1428.); Maria relicta Nicolò de Antivari: Voglio mettere 4 o 5 candelli per l'anima mia (NT, b. 410., br. 215., 1. V. 1541.).

¹⁵⁸ Menega Antivarina relicta condam Domenico: Voglio mia sepoltura mi accompagnano le putte del hospedal S. Zuane Polo numero 12 con la elemosina consueta (ASV, NT, b. 440., br. 277., 7. IX. 1568.); Georgius condam ser Damiani de Antibarò: Cadavero vero meum asociatum a Scola S. Marci Venetie. Item asociatum a Scola S. Francisci a Vinea et S. Ursule de ecclesia SS. Petri e Paoli. (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.); Basilius condam ser Petri filacanevi de Antibarò: Item asociatur a fratris meis

koji mu pomaže prilikom obavljanja obreda (*zago*).¹⁵⁹ Ispraćaj žena nerijetko upotpunjuje sudjelovanje pripadnica laičkih redova (picokare) s kojima su tijekom posljednjih godina života bile često povezane poneke barske iseljenice.¹⁶⁰

Među navode koji se odnose na pogrebne običaje mogu se ubrojiti i oporučiteljeve želje za upućivanjem jedne ili više osoba u neko od hodočasničkih mjesta. Cilj je takve odredbe ispunjenje zavjeta o pokorničkom putovanju u neko poznatije hodočasničko svetište te stjecanje oprosta i otkupljenja grijeha. U oporukama barskih i drugih hrvatskih iseljenika najčešće spomenuta hodočasnička mjesta u kojima se na dane slavljenja sveca-zaštitnika crkve podjeljivao oprost (*perdon*) pristiglim vjernicima, jesu četiri tradicionalna mletačka okupljališta vjernika: crkve S. Croce, S. Pietro di Castello, S. Laurentio i S. Trinità.¹⁶¹ Osim tih crkava, koje su poradi smještaja stanovnicima grada na lagunama bile dostupne, oporučno se imenuju i druga glasovita talijanska svetišta. Ponajprije je riječ o franjevačkom svetištu u Asizu, često spomenutom u kombinaciji s nekim drugim vjerskim odredištima (Rim, Loreto).¹⁶²

Oporučni legati mletačkim vjerskim ustanovama sljedeći su važan pokazatelj odnosa hrvatskih iseljenika s crkvama, samostanima, bratovštinama i duhovnim osobama u novoj sredini. Kao i u prethodnim primjerima iskazivanja oporučnih odredbi vezanih za mjesto pokopa, držanje misa zadušnica, pogrebnih običaja i upućivanja na hodočašća, i po toj sastavnici iskazivanja religioznosti hrvatski, te time i barski iseljenici nisu se razlikovali od drugih katoličkih stanovnika onodobnih Mletaka. Ipak, činjenica koja nedvojbeno povezuje hrvatske iseljenike jest njihova izrazita upućenost na crkvene ustanove i duhovne osobe predjela Castello. Stoga se i u oporukama barskih iseljenika najučestalije bilježe i obdaruju, prema imovnim mogućnos-

filacanevi et a S. Marie Formose Venetiarum cum capitulo S. Marie Formose cui relinquo 3 ducati et a capitulo S. Martini ducatum unum cum dimidium (NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.).

¹⁵⁹ Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari: Item voglio che 8 preti con li suoi zoghi della mia contrada mee accompagni alla sepultura (NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.).

¹⁶⁰ Franceschina vedova ser Nicolai de Antivaro: Asociantur dicte pizocare corpus meum Schole S. Rocho pro ducatos 10 (ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.); Marietta uxor Petri de Antivaro: Item dimitto quod vocantur in funerale meo pizzocare prout vidibitur prefatus vir meus (NT, b. 208., br. 173., 13. IX. 1526.).

¹⁶¹ Primjerice: Marina uxor Andree de Antivaro: Voglio mittere ad Trinitatis, ad S. Laurentium, Castellum et S. Crucis pro anima mea (ASV, NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.); Iohannes condam Michaelis de Antivaro: Item volo quod mittat ad S. Crucem et S. Trinitatem et S. Lorenzo pro anima mea (NT, b. 876., br. 401., 18. VIII. 1497.); Iohannes Grando condam Radi de Antivaro: Item volo mitti ad Trinitatem, ad S. Crocem, ad S. Laurentium et ad Castellum per anima mia (NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.).

¹⁶² Primjerice: Blanca de Antivari: Item volo quod mittatur Romam et ad Asisum pro anima mea et habeat illam personas qui vadit ducatos octo auri pro anima mea (ASV, NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.); Clara (de Antivaro) uxor Petri condam Helia de Marcovich: Dimisit visitandum S. Marie de Loreto (NT, b. 530., br. 14., 8. VI. 1482.); Georgius condam ser Damiani de Antivaro: Item volo quod mittant Catarina pizocara neptis mea si voluerit Asisum et ad stationis civitatis Romae pro anima mea cui dentur ducatos 11 et si noluerit mittat alia persona bona fama cui dentur dicta elemosina de ducatos 11 (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.).

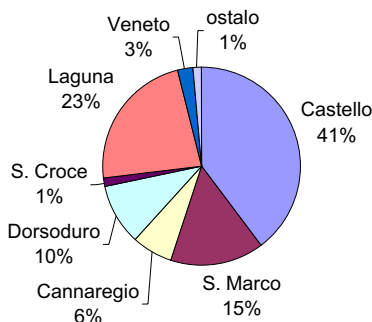
tima oporučitelja, brojne crkvene ustanove u istočnom mletačkom gradskom predjelu. Usporedna raščlamba i statistički izračun broja legata barskih iseljenika vjerskim ustanovama u Mlecima, na otočju Lagune i u Venetu (v. *grafikon 11*) pokazuje kako su crkve i samostani u Castellu zastupljeni sa znatnih 41 posto. Prednjači bazilika franjevačkih redovnika S. Francesco della Vigna, a učestalije se obdaruju i neke druge tamošnje crkve koje su u vjerskom životu Barana imale zapaženu ulogu (S. Iseppo, S. Maria Formosa, S. Giovanni Novo, S. Maria dei Miracoli, S. Trinità i druge). Rečenim crkvama i samostanima ostavlja se, prema imovnoj moći oporučitelja, određena novčana svota namijenjena za služenje misa ili za oporučiteljevu grobnicu. U ponekom slučaju oporučitelji izričito određuju namjenu darovanog novca – najčešće za gradnju ili uređenje rečene crkve ili samostana (*pro fabrica*) ili za nabavu nekog predmeta umjetničkog obrta neophodnog u bogoslužju.¹⁶³

Statistički su brojne darovnice barskih iseljenika crkvenim ustanovama smještenim na otocima mletačke lagune (23 posto). Prednjače darovnice sjedištu glasovite mletačke opatije S. Maria delle Grazie na istoimenom otočiću (Isola delle Grazie), često spomenutom u oporukama onodobnih mletačkih stanovnika, a izrijekom se obdaruju i poznatije crkvene ustanove na otocima Murano (S. Pietro Martire, S. Clara, S. Angelo) i Giudecca (S. Andrea i S. Croce).¹⁶⁴ Crkva S. Fantino, smještena u središnjem predjelu S. Marco, najučestalije je darivana crkvena ustanova u tom dijelu grada, pri čemu se gotovo redovito radi o novčanom pomaganju gradnje i uređenja zdanja. U istome predjelu, koji je u ukupnom postotnom zbroju barskih legata mletačkim crkvenim ustanovama zastupljen s 15 posto, obdaruju se još i crkve S. Salvatore, S. Silvestro, S. Geminiano te zasigurno najpoznatije zdanje – bazilika S. Marco.¹⁶⁵

¹⁶³ Primjerice: Catarina filia Georgii de Antibaro: Item dimitto ducati doi S. Francesco Vinea (ASV, NT, b. 508., br. 67., 21. IV. 1470.); Maria Drago relicta condam ser Martini de Antibaro: Item relinquo convento S. Francesci de Vinea unam de meos crateras argenteas quod placuerit suprascripto commissario (NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.); Lucia de Antivari uxore Philippi de Catara: Item dimitto fabriche S. Fantini, S. Iseppo e S. Christophori ducatum unum per cadauno (NT, b. 968., br. 293., 6. V. 1522.); Catarina uxore Francisci de Antibaro: Item dimitto fabriche S. Maria Formosa ducati 25 (NT, b. 377., br. 108., 9. VII. 1493.); Ana filia condam Nicolai de Antibaro: Item dimitto ecclesie S. Iohannis Novi 12 meos pironos argentes pro faciendo unum calicem totum argenteum, onziorum 9 in circa et si dictorum 12 pironum non restat ad sufficiendum tunc supplicatur et detur de meis bonis ad complementum predicti calicis (NT, b. 124., br. 91., 22. V. 1529.); Marcus condam Nicolai capsularii de Antibaro: Item dimitto ecclesie S. Marie Miracolis ducatum unum (NT, b. 999., br. 169., 10. I. 1505.); Ana relicta Allegretti de Antibaro: Dimitto capitolo S. Trinitatis ducatum unum (NT, b. 71., br. 19., 23. VII. 1482.).

¹⁶⁴ Primjerice: Margareta d'Antivari: Lasso a S. Maria delle Grazie ducati doi (ASV, NT, b. 1136., br. 142., 12. V. 1471.); Alegretus de Antibaro condam Rado: Dimitto ecclesie S. Marie delle Grazie ducatum unum (NT, b. 377., br. 7., 16. IV. 1475.); Bona relicta Domenigo de Antivari: Lasso a ecclesia S. Marie delle Grazie un mantil (NT, b. 377., br. 28., 16. VII. 1475.); Helena relicta Nicolai Nigro de Antibaro: Lasso a moniali de S. Petri Martire ducati 2. Lasso S. Andrea de Zudeca ducati 4. Lasso S. Cruce a Zudecca ducati 2. (NT, b. 958., br. 248., 9. II. 1504.); Hysabetha relicta condam Nicolò d'Antivari: Lasso al monasterio di S. Chiara di Muran ducati 100 (NT, b. 387., br. 401., 27. XI. 1575.); Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto conventu sancti Angeli de Muriano ducatos quinque (NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.).

Crkva S. Maria Maggiore najučestalije je obdarivano crkveno zdanje u predjelu Dorsoduro (na koji otpada deset posto barskih darovnica), u kojemu se barskim legatima potpomažu još i crkve S. Maria dei Carmini i S. Margherita.¹⁶⁶ U predjelu Cannaregio sve se obdarene crkvene ustanove bilježe samo u pojedinačnim primjerima (S. Gerolimo, S. Sofia, S. Marziliano i S. Giovanni Grisostomo).¹⁶⁷ Crkva S. Rocco jedi-

Grafikon 11. Legati Barana mletačkim crkvama i samostanima (prema podacima iz oporuka)

¹⁶⁵ Primjerice: Margareta uxor Iohanni de Antibaro: Dimitto fabrice S. Fantino ducatum unum. Dimitto fabrice S. Moyse ducatum unum (ASV, NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.); Andrea de Antibaro dictus Capello: Dimitto ducatos 4 pro ecclesie S. Marie Grazie et fabrica ecclesie S. Fantini (NT, b. 50., br. 45., 29. IV. 1499.); Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto aliam meam cotam grossam capitulo sancti Silvestri de Veneciis (NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Margareta filia Mathei d'Antivari: tem volo dari presbitero ecclesie S. Samuelis ducatos 2 pro missis celebrandis Beate Marie Verginis et ducatum unum pro missis S. Gregorii pro anima mea (NT, b. 671., br. 16., 21. X. 1456.); Zorzi condam Dobroszlavi de Antivari: Dimitto canonici S. Marci grossi 6 per messe 3 per l'anima mia (NT, b. 1186., br. 51., 13. VII. 1479.); Elena de Antivari: Item volo corpore meo sepeliri in cimiterio S. Salvatoris cum habitum S. Francisci terzii ordino. Item dimitto scripti monasterio S. Salvatoris ducatos 2 pro missas S. Marie pro anima mea. Item dimitto capellano S. Salvatoris patri meo spirituali ducatum unum pro missas S. Gregorii pro anima mea (NT, b. 955., br. 184., 1. VI. 1481.); Stefanus condam Iohannis de Antibaro: Item dimitto ecclesie S. Geminiani ducati 5 (NT, b. 1184., br. 464., 16. VII. 1505.).

¹⁶⁶ Primjerice: Iohannes Grando condam Radi de Antibaro: Item dimitto monasterio S. Marie Mazzor ducatos 3 et uno ex meis tapetis (ASV, NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.); Marietta relicta Stephani Luci et nunc uxor Petri de Antibaro: Item volo dari monialibus S. Marie Maioris ducatos decem (b. 191., br. 484., 8. IV. 1527.); Blancha de Antivari: Item dimitto monasterio fratrem Carmelorum de Ventia pro fabrica ducatos 5. Item dimitto ecclesie S. Margarete pro aliquantos apparatus ducatos 2 auri (NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.).

¹⁶⁷ Primjerice: Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto conventui sancti Ieronimi a tiremis de Veneciis ducatos decem auri (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Marina uxor Andree de Antibaro: Item dimitto fabrice S. Sophie ducatos 3 (NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.); Dominicus condam Nicolai de Antibaro pictor: Item dimitto monasterio S. Marciliani libras 60 parvorum quod debeo habere a Dominici de Millo patron barce habitans ad S. Vitalem per quadem libras 60 dispensatur inter pauperibus servitoris ipsius monasterio pro anima mea (NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.); Catarina de Antibaro: Item dimitto fabrice S. Iohanni Grisostomi ducatos 2 pro anima mea (NT, b. 955., br. 118., 18. II. 1394.).

na je crkvena ustanova u predjelu S. Croce obdarena barskim legatima¹⁶⁸, dočim je preostatak darovnica upravljen crkvenim ustanovama na mletačkoj terrafermi, mjestu stanovanja nekih prethodno spomenutih barskih iseljenika.¹⁶⁹ Naposljetku, jedno konkretno obdarivanje bilježimo i kad je riječ o zavjetnoj crkvi u Loretu, čestom hodočašničkom odredištu hrvatskih iseljenika.¹⁷⁰

Povezanost barskih iseljenika s mletačkim bratovštinama neodvojiv je dio njihova vjerskog svakodnevlja. Kao većina onodobnih katoličkih vjernika, Barani su pristupali bratimskim udrugama koje su, ponajprije unutar župe njihova stanovanja, štovale određenu vjersku pobožnost i bile vezane za središnja crkvena zdanja pojedinih župa (tzv. župske bratovštine). Manji broj, poglavito imućnijih Barana, uključivao se u elitnije, tzv. Velike bratovštine (*Scuole grandi*), kakvih je u Mlecima bilo tek nekoliko. Nadalje, Barani su – poput nemalog broja hrvatskih iseljenika – pristupali i svojoj nacionalnoj udruzi sv. Jurja i Tripuna, o čemu će više riječi biti u zasebnom poglavlju. Neznatan broj Barana albanske etničke pripadnosti održavao je veze s bratimskom udrugom albanskih iseljenika (*Scuola dei Albanesi* posvećena sv. Mauriciju, sv. Galu i Blaženoj Djevici Mariji, uz crkvu S. Maurizio u predjelu S. Marco). Naposljetku, dio barskih iseljenika zasigurno je, mnogo više nego što nam posvjedočuju konkretni izvori, bio uključen i u strukovne udruge, bratovštine osnovane i djelatne poradi zaštite prava pojedine profesije i njezinih pripadnik. Oporuke barskih iseljenika svjedoče da se najčešće obdaruju bratovštine smještene u predjelu Castello, mjestu njihova najučestalijeg obitavanja i iskazivanja religioznosti. Izdvajaju se, primjerice, ugledna *Scuola grande* S. Marco te niz župskih bratovština, vezanih za pojedine crkve toga predjela (bratovštine u crkvama S. Severo, S. Maria Formosa, S. Trinità, S. Domenico i dr.)¹⁷¹, ali nije rijedak ni spomen vjerskih udruga u ostalim dijelovima gra-

¹⁶⁸ Franceschina relicta Nicolai de Antibaro: Item dimitto ecclesie S. Rochi ducato uno (ASV, NT, b. 455., br. 31., 2. I. 1522.).

¹⁶⁹ Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: In primis volo vendi infrascriptos libros meos et de denaris exinde extractis emi unum territorium in districtu Tarvisii sive in districtu Mestre valoris ducatorum centum auri, reditus cuius sit perpetualiter collegio sancte Marie Tornacensis de Padua in burgo Putheo Campionis (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Prete Matheus Piper de Antivaro plebanus S. Marie de Bristhis diocesis Concoditus (*sic*): Item dimitto ecclesie S. Marie de Bristis ducatos 10 auri ut teneat in perpetuum celebrari omnes et singolis anno missas duos pro anima mea (NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.).

¹⁷⁰ Natalis de Collina condam Giorgii de Antibaro: Item legatum S. Marie de Loreto de ducati 9 (ASV, NT, b. 718., br. 164., 20. IV. 1504.).

¹⁷¹ Primjerice: Georgius de Antibaro condam Petri: Item lego Scole S. Marci in qua ego sum ducatos 10 (ASV, NT, b. NT, b. 50., br. 107., 14. XI. 1504.); Georgius condam ser Damiani de Antibaro: Item relinquo Scole predicte S. Marci pro asociando cadaver meum ad dicta sepultura ducatos 5 (NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.); Catarina filia ser Marini de Antibaro: Dimitto Scuole S. Severis et S. Francisci ducatum unum per cadauna scuola (NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.); Michael de Antibaro condam Iohannis: Item dimitto ducatos 2 Scuole S. Marie in S. Maria Formosa (NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.); Iohannes condam Marci de Antivari: Item schole S. Trinitatis ducatum unum (NT, b. 530., br. 35., 13. VII. 1485.); Andrea d'Antivari condam Piero: Lasso mia consorte Laura mia comis-

da.¹⁷² Bratimskim udrugama daruje se, sukladno imovnim mogućnostima oporučitelja, određena novčana svota ili (rjeđe) poneki predmet iz njegove nepokretne imovine.

Zanimljivo je, međutim, kako se Barani rijetko bilježe kao darovatelji neke od mletačkih strukovnih udruga.¹⁷³ Iako su, vjerojatno, bili uključeni u njihov rad, oporučni podaci zorno pokazuju kako je njihova vezanost za vjerske, ali i nacionalne bratimske udruge bila mnogo izraženija. Takva pretpostavka uklapa se u opću sliku o barskim iseljenicima i njihovoj, više nego u primjeru drugih hrvatskih iseljenika, izrazitoj upućenosti na crkvene ustanove i duhovne osobe u svim sastavnicama njihova života u gradu na lagunama. Drugi razvidan podatak jest i neznatna uključenost Barana u albansku bratovštinu (samo dva konkretna primjera legata).¹⁷⁴ Uzmemo li u obzir podatke, koji će kasnije biti navedeni, o velikom opsegu uključenosti Barana u hrvatsku bratovštinu, ovi omjeri neizravno su, ali rječito posvjedočenje o etničkoj strukturi stanovništva onodobnog Bara.

Ubožišta (hospitali) - utočišta ostarjelih, siromašnih, fizički nemoćnih i osamljenih – karitativna su ustanova koja se osniva i djeluje pod patronatom najviše mletačke vlasti (*iuspatronato dogale*), crkvenih i samostanskih ustanova, bratovština te mletačkih plemićkih obitelji. Podjela legata hospitalima jedan je od najuobičajenijih oblika oporučiteljevog obraćanja vjerskim ustanovama, pri čemu se odredbe izražavaju posebnom formulom izrečenom kroz bilježnikov upit (*interrogatus de ospedali et altri luochi pii respondit...*). Iako je u Mlecima nekada djelovao velik broj hospitala različitoga podrijetla i namjene, u legatima hrvatskih iseljenika spominju se samo oni najpoznatiji. U nekima od njih su brojni naši iseljenici, ponajviše oni bez bližih članova obitelji i rodbine, ostarjeli i nesposobni za samostalnu egzistenciju, provodili posljednje godine života.¹⁷⁵ Kada je riječ o legatima barskih iseljenika upućenih hospitalima, brojčano obimna izvorna građa ne ukazuje na posebnosti koje bi odudarale od uobičajenih oporučnih želja većine mletačkih stanovnika. Poglavitno se obdaruju vodeći

saria et li lasso tutti li miei beni et doppo la sua morte vadi alla Scuola del Rosario a S. Domenico (NT, b. 417., br. 65., 3. VI. 1580.).

¹⁷² Primjerice: Franceschina vedova ser Nicolai de Antivaro: Dimitto Scuole Corporis Christi in S. Pantaleon mezzo ducato (ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.); Catarina de Antivari: Item dimitto Scuole S. Marie a S. Fantino et Scuole S. Hierolimi ecclesie S. Fantini ducatum unum (NT, b. 876., br. 358., oko 1490.); Iohannes condam Marci de Antivari: Item Schole S. Rochi ducatum unum (NT, b. 530., br. 35., 13. VII. 1485.).

¹⁷³ Jedini primjer bilježimo u oporuci Katarine, kćeri barskog plemića Marina, udovice Moriza Sabe, pekara (*fornario*) u župi S. Severo. Prema svojim gospodarskim mogućnostima Katarina se može držati imućnijom iseljenicom, a legat darovan bratovštini pekarskih obrtnika (*Scuola fornariorum*) iznosi znatnih 50 dukata (ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.).

¹⁷⁴ *Scuola dei Albanesi* obdarena je lagatom Bone, udovice Baranina Dominika, svotom od dva dukata, (ASV, NT, b. 377., br. 28., 16. VII. 1475.), dočim istoj udruzi Baranin Ivan Grando ostavlja *unum meum spalierum pro anima mea* (NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.).

¹⁷⁵ Primjerice, Baranin Antun pokojnoga Mihovila je u trenutku pisanja oporuke *povero nel hospedal de S. Antonio* (ASV, NT, b. 417., br. 94., 13. III. 1537.).

hospitali, uglavnom smješteni u predjelu Castello: *Ospizio di S. Maria della Pietà* (osnovan u XIV. stoljeću; smješten na Riva degli Schiavoni u župi S. Giovanni in Bragora; skrbi o napuštenoj ženskoj mladeži); *Ospedale di S. Lazzaro dei Mendicanti* (osnovan u XVI. stoljeću; sjedište u dominikanskoj crkvi SS. Giovanni e Paolo; zbrinjava bolesnike, siročad i prosjake) te hospital za ostarjele i islužene mornare *Ospizio dei Marinai* ili *Ospedale di Sant'Antonio* u župi S. Giuseppe. Od hospitala smještenih izvan predjela Castello, izdvaja se samo *Ospedale dei Incurabili* (osnovan u XVI. stoljeću; smješten u predjelu Dorsoduro na obali Zattere, namijenjen bolesnima, napuštenima i siročadi) te *Ospizio delle Convertite* (osnovan u XVI. stoljeću; sjedište u župi S. Eufemia na Giudecci; zbrinjava bivše prostitutke).¹⁷⁶

U uskoj svezi s darivanjem mletačkih karitativnih ustanova je i ostavljanje dijela imovine siromašnim stanovnicima predjela i župe doseljenikova obitavanja. Namjena takvih legata najčešće se izriče uobičajenim formulama *pro pauperes Christi, per poveri della mia contrada, pro piis causis, per poveri bisognosi, per poveri prixonati* i slično. Siromašnim, napuštenim i bolesnim "Kristovim siromasima" ostavlja se manja novčana svota, poneki predmet iz pokretne imovine te ponekad, ako oporučitelj nema bližih članova obitelji, cjelokupna imovina. Naposljetku, čest je oporučni izričaj i dodjela legata *pro anima mia* (ili, rjeđe, *pro male ablatis*) kojim je oporučitelj dio svojega imetka (ponekad i svu svoju imovinu) zavještao u karitativne svrhe, a u svrhu stjecanja oprosta za "loše čine ili misli" iskazane tijekom njegova zemaljskoga života.¹⁷⁷

Duhovne osobe (svećenici, klerici, redovnici) imale su iznimnu ulogu u svim oblicima vjerskog života barskih iseljenika. Veze s lokalnim klerom i redovništvom

¹⁷⁶ Primjerice: Iohannes filius condam ser Petri de Antibaro: Lasso al hospedal della Pietà de Venezia ducati 25 per il maridar de una putta del detto hospedal la qual debbia ellezar per la ditta madre mia. ... voio che de li detti miei beni il residuo sia dato ducati 50 al hospedal dell'Incurabili et Spirito Sancto de Venezia per l'anima mia (ASV, NT, b. 125., br. 428., 8. XI. 1531.); Filippo di Zorzi del condam Jacomo de Antivari: Lasso hospedale della Pietà, Incurabili e Spirito Santo et S. Zuanne Polo ducati sei (NT, b. 835., br. 149., 26. XII. 1552.); Margareta d'Antivari: Lasso poveri S. Lazzaro ducati 2 (NT, b. 1136., br. 142., 12. V. 1471.); Catarina condam Iohannis de Antibaro uxor Michaelis de Antibaro: Item dimitto hospedali ad S. Antonium mezzo ducato (NT, b. 718., br. 51., 25. I. 1478.); Ana condam Radi de Antibaro: Dimitto ducati 17 hospedale S. Antonii (NT, b. 877., br. 699., 24. IX. 1478.); Zuane Ferro fu de Luca de Antivari: Dimitto alla Pietà, S. Zuane Polo, Incurabili e alle povere convertide ducati 10 cadauno (ASD, *Cattastico*, str. 154'-155', 23. VII. 1563.).

¹⁷⁷ Primjerice: Prete Domenigo di Antivari canonico di Venetia: Item voglio et ordino che li detti miei commissarii debano vender tutti li miei drappi, camise, et li spalieri et il tapedo grande al pubblico incanto et de tracto di essi et altri denari che si troverà satisfar li legati et se per caso restano sopra li denari voglio che il detto sopra sia dato per ditti miei commissarii alli poveri della contrada di Castello, dove è di bisogno (ASV, NT, b. 70., br. 73., 24. VI. 1554.); Margareta d'Antivari: Lasso ducati 5 per poveri della contrada. Lasso ducati 5 per povere novizze per una. Residuum de tutti miei beni lasso a poveri del Christo (NT, b. 1136., br. 142., 12. V. 1471.); Andrea fu Francesco de Antivari: Item voio chel sia distribuito per poveri del Christo ducato uno per l'anima mia (NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.); Presbiter Sergius, filius condam Marci Turturosi de Antibaro: Item dimitto pro male ablatis ducatos octo de quibus distribuantur quatuor Padue et reliqui quatuor Veneciis inter pauperes (NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.); Maria relicta Nicolò de Antivari: Il resto delli miei beni voglio disporre per l'anima mia (NT, b. 410., br. 215., 1. V. 1541.).

održavale su se tijekom svečanijih iskazivanja religioznosti (činovi krštenja, vjenčanja, pokopa, sudjelovanje u procesijama, prikazivanje svečanim blagdanskim obredima i sl.), kao i u sklopu svakidašnjeg vjerskog života (prisustvovanje uobičajenom bogoslužju). U oporukama mletačkih stanovnika, pa tako i pripadnika barske iseljeničke skupine, vrlo je čest spomen obnašatelja pojedinih vjerskih službi u takvošnjim crkvama i samostanima. Duhovne osobe spominju se katkad – poglavito ako oporučitelj nema bližih članova obitelji – kao izvršitelji njegove posljednje volje, kao svjedoci (brojni primjeri) prilikom potpisivanja oporuke te kao obdarenici. Ponajprije je riječ o svećenicima i redovnicima koji vjersku službu obnašaju u nekoj od crkvenih ustanova predjela Castello, mjesta najintenzivnijeg naseljavanja Barana. Među njima je, u kontekstu izvršitelja oporuka, svjedoka prigodom njezina potpisivanja ili u svojstvu obdarenika dijelom imovine barskih oporučitelja, zabilježen i nemali broj svećenika s hrvatskih prostora. Njihov konkretni spomen, posvjedočenje izrazite upućenosti Barana – na hrvatsku zajednicu u cjelini kao i na duhovne osobe hrvatskoga podrijetla – zavrjeđuje stoga dodatnu istraživačku pozornost. Primjerice, u svojstvu izvršitelja oporuka barskih iseljenika zabilježeno je nekoliko svećenika podrijetlom s istočnoga Jadrana, ponajprije s barskog područja. Tako je barski svećenik Marko odabran među osobe najvećega povjerenja Baranke Diane, a ugledni mletački kanonik Dominik iz Bara provodi – kao jedini *commissario* – oporučne odredbe svoje sestre Marije, udovice Radiča iz Paštrovića.¹⁷⁸ Zanimljivo je da isti Dominik u oporučnom iskazu izvršiteljem imenuje još jednog mletačkoga kanonika hrvatskoga podrijetla – svojega imenjaka Dominika s otoka Krka te ga obdaruje nekim srebrnim predmetima izrađenim u Drivastu.¹⁷⁹ Čast i obvezu koja se povjerava najodanijim osobama bilježimo i u primjeru ulcinjskog svećenika Korada (*Coradius*), izvršitelja oporuke Marije, udovice Jurja Ungara, a u trenutku pisanja posljednjih želja i odredbi supruge Baranina Damjana.¹⁸⁰

Svećenici s područja današnjeg crnogorskoga uzmorja najčešće su zastupljeni i kao svjedoci oporuka barskih iseljenika. *Presbiter Francescus Blanchio de Antivari mansionario in S. Cassiani* potpisnik je oporuka zidara Jakova *Blanchusa* (prema prezimenu, moguće i bliskog rođaka) i Dimitrija pokojnoga Jurja iz Bara.¹⁸¹ Iz Kotora potječu dva svećenika – svjedoka barskih oporučnih spisa: Božo, *mansionario S. Pietro di Castello*, svjedoči oporuci Baranina Damjana Jurjevog, a Antun, svećenik u župi S. Juliano, na isti se način spominje u iskazu posljednje volje već spomenute Marije, sestre mletačkoga kanonika Dominika iz Bara.¹⁸² Istoga dana, 31. VII. 1485., oporuke su napisali supružnici Ivan pokojnoga Marka iz Bara i njegova supruga Marija. U većini

¹⁷⁸ ASV, NT, b. 360., br. 26., 18. V. 1457.; NT, b. 70., br. 177., 11. I. 1553.

¹⁷⁹ ASV, NT, b. 70., br. 73., 24. VI. 1554.

¹⁸⁰ ASV, NT, b. 870., br. 316., 8. V. 1464.

¹⁸¹ ASV, NT, b. 974., br. 122., 22. VIII. 1470.; NT, b. 377., br. 67., 8. I. 1482.

¹⁸² ASV, NT, b. 753., br. 48., 5. XI. 1501.; NT, b. 70., br. 177., 11. I. 1553.

odredbi i spomenutih protagonista gotovo identične, te oporuke imaju i iste svjedoke: u oba slučaja je svećenik iz biskupije Svač – *presbitero Georgio de Suazo mansionario S. Iohannis Novi*.¹⁸³ Spomen maloga dalmatinskog otoka Vrgade i njegova istoimena naselja do sada nije bio, prema našim istraživanjima, zabilježen u ovoj vrsti mletačkih vrela. Stoga je, i za povijest toga kraja, vrijedan podatak o svećeniku Viktoru pokojnoga Marka, sakristanu crkve S. Giovanni Novo u Castellu, svjedoku oporuke Ivana Ferro, zasigurno najbogatijega Baranina prošlih stoljeća.¹⁸⁴ U opsegom relativno kratkoj oporuci Baranke Marije, supruge Stjepana s neretvanskog područja, izrijeком su spomenuta dva zadarska svećenika – uz Šimuna, određenog za služenje misa u spomen na pokojnicu, kao potpisnik oporučnog spisa iseljenice bilježi se i *presbiter Georgius de Jadra de S. Canciani*.¹⁸⁵

Duhovne osobe, često i oporučiteljevi rođaci, obdaruju se dijelom njihove imovine. Već često spominjani svećenik Sergije Turturosi, svojim nećacima, svećenicima Dominiku i Petru, poklanja kuću (smještenu u samome Baru) i dio svojega svećeničkog ruha.¹⁸⁶ U više je primjera prethodno bio spomenut barski svećenik Matija Gierdus (Girdosi), obnašatelj crkvene službe nedaleko od furlanskoga Čedada. On se bilježi u oporuci Baranina Jurja Dobroslavovoga kao njegov nećak te mu se – uz određivanje za izvršitelja oporuke – daruju i dva Jurjeva saga uz obvezu služenja misa zadušnica za pokojnika.¹⁸⁷ Iskaz darivanja umjetničkoga djela bilježimo u oporuci barskog slikara Dominika Nikolina. Spominjući nećakinju Sebastijanu, redovnicu mletačkog samostana S. Alvise (S. Lodovico), barski slikar navodi jedno svoje slikarsko djelo koje joj ostavlja u nasljedstvo. Dominik ne opisuje sliku iscrpnije te navodi samo da je na njoj uprizoren Krist, tako da sa sigurnošću ne možemo govoriti o poblížem ikonografskom motivu toga rada. Osim slike, Dominik nećakinji poklanja i srebrnu pliticu za koju izrijeком navodi da je veća i ljepša od ostalih nalaze u njegovu vlasništvu.¹⁸⁸

Vjerski život Barana u Mlecima nije se, uzimajući u obzir sve sastavnice njihova iskazivanja religioznosti, bitnije razlikovao od onoga drugih onodobnih stanovnika toga grada. Aktivno i vrelima dobro dokumentirano sudjelovanje Barana u crkvenom životu grada potvrđuje njihovu potpunu prilagođenost i integriranost u tu sredinu. Za ovo istraživanje posebno su bili važni podaci koji posvjedočuju iznimno

¹⁸³ ASV, NT, b. 530., br. 35., 13. VII. 1485.; NT, b. 530., br. 54., 13. VII. 1485.

¹⁸⁴ ASV, NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.

¹⁸⁵ ASV, NT, b. 727., br. 85., 24. VI. 1458.

¹⁸⁶ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

¹⁸⁷ ASV, NT, b. 1186., br. 51., 13. VII. 1479.

¹⁸⁸ Slika je poklonjena redovnici samostana S. Lodovico te je vjerojatno i nakon njezine smrti ostala u posjedu istoga samostana. U popisu umjetnina toga samostana, kako unutar same crkve, tako i u njezinoj riznici, ne nalazimo spomen djela koje bi upućivalo da je rad slikara Dominika. Možemo samo pretpostaviti da je slika nestala, prenesena ili uništena prilikom jedne od kasnijih pregradnji samostana ili prilikom njegovog ukidanja početkom XIX. stoljeća (ASV, NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.). Usporedi i: Čoralić 2003., str. 55-56.

zapažen udio barskih svećenika u društvenom i vjerskom životu Mletaka i hrvatske zajednice u cjelini, kao i izrazitu upućenost Barana u njihovu vjerskom svakodnevlju na duhovne osobe podrijetlom s hrvatskih prostora. Stoga je i ta sastavnica iz prošlosti barske zajednice u Mlecima još jedna rječita potvrda neodvojivosti barske iseljeničke skupine od njihovih sunarodnjaka s hrvatskoga etničkog prostora.

Predstojnici, dužnosnici, članovi, mecene – Barani i hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna

Tijekom prošlosti vodeća ustanova okupljanja i očuvanja domovinske svijesti iseljenih Hrvata u Mlecima bila je bratimska udruga posvećena sv. Jurju i sv. Tripunu. Osnovana 1451. godine kao središnje mjesto okupljanja iseljenika s mletačkih prekojadranskih stečevina, bratovština je uskoro prerasla u udrugu iseljenika s cjelovitog onodobnoga hrvatskog etničkog prostora. Razmatranje oblika povezanosti hrvatskih iseljenika s tom udrugom stoga je istodobno pokazatelj uključenosti naših iseljenika u osnovne sadržaje vjerskog i društvenog života u Mlecima, ali i nepobitno svjedočanstvo postojanja nacionalnog identiteta "Skjavuna" od Slavonije i Bosne do Boke kotorske i Bara.¹⁸⁹

Udio Barana u hrvatskoj bratimskoj udruzi zabilježen je raznovrsnim i vrelima dobro dokumentiranim podacima. Već podatak kako je upravo Baranin Ivan Krstitelj Bianchi, sin Anastazija, godine 1572. prepisao u Katastik bratovštine temeljne dokumente vezane za njezinu povijest¹⁹⁰, najavljuje zapaženu ulogu koju historiografija nije dovoljno vrednovala teskupine iseljenika u hrvatskoj bratovštini. Razdoblje XVI. stoljeća važno je za barske veze s bratovštinom i po njihovom udjelu u najvišim tijelima uprave. Kao predstojnici (*guardian grande*, gastald) bilježe se Barani Nikola Pavlov (1531. god.) i svjećar Krsto Marinov (1560. i 1567.), već prethodno spomenut pri raščlambi barskih oporuka.¹⁹¹ Barani – gastaldi hrvatske nacionalne udruge – bilježe se i u nekoliko onodobnih dokumenata o poslovanju bratovštine. Godine 1531. (18. VI.) Nikola Pavlov zastupa Anu, udovicu Kotoranina Novella, u sporazumu glede razdiobe Novellove imovine, a 1560. godine (29. VIII.) Krsto iz Bara u ime bratovštine

¹⁸⁹ O bratovštini Sv. Jurja i Tripuna postoji opsežna literatura. Vidi detaljnije: Niko Luković, Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 4., Kotor 1957., str. 33-43; Perocco 1964.; Isti, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venezia 1984., (dalje: Perocco 1984.); Čoralić 1994.; Ista, Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 27., Zagreb 1994., str. 43-57 (dalje: Čoralić 1994B); Ista, "Scuola della nation di Schiavoni" – hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, *Povijesni prilozi*, god. 18., Zagreb 1999., str. 53-88 (dalje: Čoralić 1999B); Čoralić 2001., str. 215-262. Brojne priloge o povijesti i umjetničkoj baštini bratovštine sadrži redovita godišnja publikacija *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, koja od 1966. godine izlazi u Mlecima.

¹⁹⁰ Vallery 1972., str. 4-5; Vallery 1978., str. 5.; Čoralić 2001., str. 26.

¹⁹¹ Perocco 1964., str. 233; *Elenco dei Guardiani Grandi dall'epoca della fondazione della Scuola*, SD, sv. 32/1, Venezia 1997., str. 40-41.

kupuje od Dominika Markovog, kalafata u arsenalu, tri dijela (karata) *botege* smještene na *Fontego della Farina* kraj Rialta. Cijena prodanog udjela iznosila je 14 zlatnih dukata.¹⁹²

Podaci o udjelu Barana u članstvu hrvatske udruge poznatiji su za razdoblje XVII. stoljeća¹⁹³, vremena od kada su potpuniše sačuvane knjige izvješća s godišnjih skupština udruge (*Capitolar*). Barane, koji su tada u Mlecima manje učestalo nazočni nego u prethodom razdoblju, bilježimo i kao obične članove, ali i kao nositelje dužnosti u upravnim tijelima udruge. Tako se od tridesetih do šezdesetih godina XVII. stoljeća učestalo bilježi Baranin Fiorin Nikolin, član Velikoga vijeća (*Capitolo Grande*) bratovštine od 1631. do 1661. te nositelj cijeloga niza funkcija u bratimskoj upravi¹⁹⁴: vikar je ili zamjenik predstojnika 1650., jedan od deseterice dekana 1638., 1645., 1649., 1654. i 1661., sindik 1656., član odbora za gradnju (*Il sopra fabriche*) 1648. i 1653. te član odbora *Il di nazion* 1637., 1640. i 1653.¹⁹⁵ Fiorinov je sin Bortolo, pisar (*scrivano*) 1674., polugodišnji dekan (*degan di mezzo anno*) 1666. i član Velikoga vijeća bratovštine od 1663. do 1667.¹⁹⁶ Velika je vjerojatnost da je upravo Bortolova kći (Dijamanta) dobila 1650. godine od bratovštine uobičajenu, statutom određenu novčanu pomoć od deset dukata, kao pristupninu za ulazak u samostan S. Eufemia na otoku Giudecca.¹⁹⁷ Budući da prezimena barskih iseljenika, zabilježenih u tom izvoru, nisu upisivana, možemo samo pretpostaviti da je Luka Nikolin, pisar u bratovštini 1657.-1658. godine, dekan (1654.) i član Velikoga vijeća bratovštine (1652.-1657.) brat prethodno spomenutog Fiorina Nikolina. Njegov je sin Lovro Lukin, zabilježen u svojstvu dekana (1666.) i člana najvišega vijeća udruge od 1663. do 1667. godine.¹⁹⁸ Naposljetku, od drugih Barana izrijekom spomenutih u bratimskoj knjizi *Capitolar*, ubilježeni su Ciprijan (Civrian) – član Velikoga vijeća 1636. godine te Marko Bortolov, član istoga vijeća (1638.-1663.), odbora *Il di nazion* (1640.) i *Il sopra fabriche* (1638.) te polugodišnji dekan 1655. godine.¹⁹⁹

Podaci o uključenosti Barana u bratovštinu sv. Jurja i Tripuna nalaze se, osim u spisima pohranjenim u sjedištu udruge, i u njihovim oporukama. Iz njih saznajemo koji su Barani odabirali grobnicu svoje nacionalne bratovštine za posljednje počivalište te ju obdarili dijelom svoje imovine. Grobnice bratovštine nalazile su se u sklopu

¹⁹² Dora Testa, nav. dj., str. 22, 24.

¹⁹³ Na žalost, za razdoblje najučestalijih barskih useljavanja u Mletke (XV. i XVI. stoljeće) arhivska su vrela u sjedištu bratovštine mnogo slabije sačuvana.

¹⁹⁴ Podrobnije o dužnostima u bratimskoj upravi vidi: Čoralić 2001., str. 231-242.

¹⁹⁵ ASD, *Capitolar*, podaci uz navedene godine.

¹⁹⁶ ASD, *Capitolar*, podaci uz navedene godine.

¹⁹⁷ ASD, LCS, rubrika *Donzelle pagate*, 1650. godina.

¹⁹⁸ ASD, *Capitolar*, podaci uz navedene godine.

¹⁹⁹ ASD, *Capitolar*, podaci uz navedene godine.

crkve sv. Ivana od Hrama ili sv. Ivana od Furlana (S. Zuanne del Tempio ili S. Zuanne dei Furlani), u kojoj se do 1551. godine i izgradnje vlastitoga zdanja nalazilo sjedište nacionalne bratovštine iseljenih Hrvata. Crkvu negdašnjih templarskih vitezova kao mjesto pokopa određuju sljedeći barski iseljenici: Lucija, supruga Baranina Maroja, Božo Nikolin, Margareta, udovica pokojnoga Marke Lukina iz Bara, Juraj Damjanov (prior hospitalia S. Giovanni Battista), Orsa *nominata de Antivari*, Rada te Nikoloza pokojnoga *ser* Pola iz Bara.²⁰⁰ U nekoliko je oporuka izrijekom naveden i točan smještaj grobnice: trgovac-sitničar Mihovil Ivanov određuje da se njegovo tijelo pokopa u crkvi Sv. Ivana od Hrama *in archis Scuole S. Georgii de qua sum frater*.²⁰¹ Zategne li ga smrt u Mlecima mornar Nikola Stjepanov – u trenutku pisanja oporuke službujući na fusti Vijeća desetorice – određuje *che il corpo mio sia sepolto alla Scuola di Schiavoni*. Poradi prirode zanimanja, Nikola je često bio odsutan iz grada na lagunama. Oporučnim odredbama naglašava da se nadoknade svi njegovi dugovi prema hrvatskoj bratovštini, posebice oni koji se odnose na godišnju članarinu (*luminarie*).²⁰² Nešto poslije 1567., oporuku je napisao barski svječar Krsto Marinov, predstojnik bratovštine 1560. i 1567. godine. Za mjesto svojega pokopa određuje središnje bratimske grobnice u crkvi sv. Ivana od Hrama, smještene *apresso l'altar di S. Zorzi*. Prema običaju, za troškove održavanja grobnice daruje tri lire, a samoj bratovštini ostavlja za njezine potrebe dodatna dva dukata.²⁰³ Katkad se, uz imenovanje posljednjega počivališta u bratimskom sjedištu, određuje da u ispraćaju sudjeluju i pripadnici zajedničke nacionalne udruge. Takav primjer bilježi posljednji iskaz volje Baranke Menege, udovice trgovca rabljenom robom Dominika.²⁰⁴

Barski iseljenici XV. i XVI. stoljeća učestalo se bilježe i kao darovatelji svoje nacionalne bratovštine. Ponajprije je riječ o manjim novčanim svotama, namijenjenim za troškove pogreba i grobnicu, za sudjelovanje bratima u ispraćaju, za gradnju i uređenje bratimskoga sjedišta, kao i za ostale karitativne potrebe bratovštine. Primjerice, "za spas svoje duše" bratovštini sv. Jurja i Tripuna skromnu novčanu svotu od jednoga dukata ostavlja barski mornar Damjan Alegretov, dočim trgovac Mihovil Ivanov *pro sepultura* u sjedištu bratimske udruge namjenjuje za tu svrhu uobičajenu i (bez obzira na mjesto sahrane) najčešće zabilježenu svotu od dva dukata.²⁰⁵ Dušobrižnicima u crkvi templarskih vitezova ostavlja tri marcela Petar Ivanov,

²⁰⁰ ASV, NT, b. 71., br. 98., 17. IX. 1470.; NT, b. 960., br. 620., 11. V. 1501.; NT, b. 960., br. 587., 26. IV. 1507.; NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.; NT, b. 641., br. 382., 20. IV. 1548.; NT, b. 845., br. 275., 20. IV. 1552.; NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.

²⁰¹ ASV, NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.

²⁰² ASV, NT, b. 1192., br. 513., 6. V. 1587.

²⁰³ ASV, NT, b. 1084., br. 127., poslije 1567.

²⁰⁴ Il corpo mio sia sepolido a S. Zuane di Furlani accompagnato dalla Scuola degli Schiavoni (ASV, NT, b. 440., br. 277., 7. IX. 1568.).

²⁰⁵ ASV, NT, b. 377., br. 70., 25. XI. 1493.; NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.

službenik mletačke redarstvene magistrature *Officio di notte*, Baranka Lucija za nadoknadu udjela bratima u njezinu posljednjem ispraćaju namjenjuje jedan dukat, a imućni iseljenik Juraj Damjanov, prior hospotala S. Giovanni Battista u predjelu Castello, bratovštini u doba uređenja njezina sjedišta daruje *pro fabrica* dva dukata.²⁰⁶ Prethodno je ocrтана iznimna imućnost Baranina Ivana Ferra. U oporučnoj odredbi, prepisanoj u knjigu *Cattastico*, poradi njezine važnosti za gospodarski boljitak bratovštine Ferro određuje da se – ako njegovi nasljednici ne budu imali potomaka – ukupna imovina dodijeli hrvatskoj bratovštini *per maridar tante povere donzelle*.²⁰⁷ Zbirka vrijednih isprava iz povijesti hrvatske udruge, koju je prepisao upravo barski iseljenik, pisar Ivan Krstitelj Bianchi, sadrži još nekoliko spisa vezanih za barski udio u njezinu članstvu. Iz 1539. godine potječe presuda u svezi s nasljedstvom pokojnoga Luke Alatovića, uglednoga barskog pučanina, ali izravna veza te sudske odluke s bratovštinom nije razvidna.²⁰⁸ Godine 1557. izvor bilježi zahtjev Katarine, kćeri Baranina Nikole Rezenića (*Reisinichi*), koja putem zastupnika (prokuratora) Petra Markova Alatovića potražuje od bratovštine deset dukata. Kao zastupnik hrvatske bratovštine bilježi se barski iseljenik *missier Pietro Fior habitante a Venezia*.²⁰⁹ U oba slučaja, iako to na osnovi ovih sažetih podataka nije sasvim razvidno, možemo pretpostaviti da je bratovština bila jedan od nasljednika imovine pokojnih Alatovića i Rezenića, a možebitni kasniji sporovi nastajali su poradi potraživanja ostalih potencijalnih potražitelja imovine tih uglednih i zasigurno imućnih Barana.

Gospodarskom napretku hrvatske bratovštine pridonosili su, poglavito u doba najjačih hrvatskih prekojadranskih iseljavanja (1450.-1600. godine), brojni istaknuti iseljenici s naših prostora. Zahvaljujući njihovim donacijama, bratovština je početkom XVI. stoljeća stekla neprocjenjivo umjetničko blago – slikarski ciklus mletačkoga renesansnog majstora Vittorea Carpaccia s prizorima iz života svetaca zaštitnika bratovštine, a sredinom istoga stoljeća uredila i vlastito sjedište, smješteno u neposrednoj blizini “furlanske” crkve. Donacije barskih iseljenika, među kojima je ona Ivana Ferra zasigurno najznatnija, zasigurno su bile zapažene i posebno štovane. Barski prinosi hrvatskoj bratovštini, razvidno je na osnovi svega prethodno rečenog, bili su raznoliki, brojni i vrelima su dobro dokumentirani. U doba osnutka bratovštine (1451.), njezina rasta i napredovanja, osamostaljenja od crkve ivanovaca i gradnje vlastitoga sjedišta (1551.), najučestalije su prekojadranske migracije Barana. Njihova je uključenost tada posebno izrazita, posvjedočena brojnim konkretnim donacijama, ali i udjelom u upravnim strukturama udruge.

²⁰⁶ ASV, NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.; NT, b. 968., br. 293., 6. V. 1522.; NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.

²⁰⁷ ASV, NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.; ASD, *Cattastico*, str. 154'-155' (23. VII. 1563.). Na zahtjev bratovštine načinjen je 7. VIII. 1564. inventar cjelokupne imovine Ivana Ferro (ASD, *Cattastico*, str. 156.-172').

²⁰⁸ ASD, *Cattastico*, str. 64. (1. VIII. 1539.).

²⁰⁹ ASD, *Cattastico*, str. 188' (27. IX. 1557.).

Hrvatska bratovština štuje tri sveca-zaštitnika: sv. Tripuna, sv. Jurja i sv. Jeronima.²¹⁰ I dok je crkveni otac i naučitelj sv. Jeronim, kojemu su hrvatski glagoljaši pripisivali i autorstvo glagoljice, sjedinjavao iseljenike sa sveg hrvatskog etničkog prostora, a štovanje frigijskoga mučenika sv. Tripuna bilo neraskidivo povezano s gradom Kotorom, razlozi štovanja sv. Jurja, rimskoga časnika koji je martirij doživio u maloazijskoj Kapadociji²¹¹, nepoznati su i nerazjašnjeni. Tullio Vallery, istraživač povijesti bratovštine, u svojim radovima drži sv. Jurja općenitim dalmatinskim zaštitnikom, popularnim i štovanim u brojnim crkvama, a kao jedini grad u kojemu se taj svetac štovao kao zaštitnik, izrijeком navodi Pag.²¹² Međutim, na osnovi nekoliko pokazatelja možemo pretpostaviti da se odabir sv. Jurja za sveca-zaštitnika hrvatske udruge može dovesti u svezu s barskim iseljenicima. Ponajprije, sv. Juraj je glavni svetac-zaštitnik grada Bara, Barske nadbiskupije i titular barske katedrale. Nijedan drugi veći dalmatinski grad iz kojega su u XV. stoljeću dolazili hrvatski iseljenici nije među posebno čašćenim svecima-zaštitnicima i titularima stolnih crkava imao sv. Jurja.²¹³ Nadalje, na osnivačkoj skupštini bratovštine, održanoj 1451. godine, među desetak imena utemeljitelja (od kojih nijednom, osim Nikoli Kotoraninu, nije zabilježeno podrijetlo), izrijeком se spominje *mistro Mathio de Fior sartor*.²¹⁴ Pridjevak ili prezime *Fior*, koje ne nalazimo u primjeru iseljenika iz drugih hrvatskih krajeva, upućuje na barskog iseljenika Petra, zastupnika bratovštine sv. Jurja i Tripuna 1557. godine. U prilog da su Barani, uz Kotorane, sudjelovali u osnivanju bratovštine kazuje i činjenica o njihovu pojačanom iseljavanju sredinom XV. stoljeća, ali i njihova, također iz prethodnih poglavlja ovoga rada razvidno učestala komunikacija upravo s iseljenicima s bokeljskog (Kotor) i budvanskog područja. Pretpostavka da su djelatni i poduzetni Barani, trajno iseljeni u Mletke, imali presudnu ulogu u odabiru svojega zaštitnika – sv. Jurja – za jednoga od pokrovitelja bratovštine, čini nam se vrlo vjerojatnom, a možemo se nadati da će neka buduća istraživanja pridonijeti toj hipotezi i neki snažniji dokaz i posvjedočenje.

²¹⁰ Tullio Vallery, *I santi della Dalmazia*, SD, sv. 28./1., Venezia 1995., str. 4-14 (dalje: Vallery 1995.).

²¹¹ *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva* (uredio Anđelko Badurina), Zagreb 1990., str. 308-310; *Opći religijski leksikon* (gl. urednik Adalbert Rebić), Zagreb 2002., str. 409-410.

²¹² Vallery 1995., str. 10. U istom radu autor govori i o mogućoj istovjetnosti kapadocijskog mučenika s hipotetskim XVI. biskupom Salone Jurjem, mučenikom s kraja III. stoljeća.

²¹³ Sv. Juraj zaštitnik je grada Paga, Poljičke knežije i bračke komune. Međutim, u vremenu osnutka bratovštine, iseljenici iz ovih područja nisu u Mlecima imali ni približno toliko zapaženo i vrelima dokumentirano prisutstvo kao Barani.

²¹⁴ Tullio Vallery, "La Fraternitade overo Scuola in Honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon". Note e appunti per una cronistoria: Le origini, SD, sv. 1., Venezia 1966., str. 10; Perocco 1964., str. 209-214; Coralić 2003., str. 201-205.

Prisjećanja na zavičaj: posjedi, članovi obitelji i vjerske ustanove u domovini u oporukama barskih iseljenika

Brojni hrvatski iseljenici nalazili su u Mlecima trajno utočište, zasnivali obitelj i dom, zapošljavali se u traženim i produktivnim djelatnostima (pomorstvo, obrti) te s vremenom prekidali veze s rodnim krajem. Njihovi su potomci (poglavito oni rođeni u miješanim brakovima) podizani i odgajani isključivo u mletačkoj sredini te su se s vremenom asimilirali (venetizirali) i gubili svijest o domovinskom podrijetlu svojih predaka. Ipak, sraz s novom sredinom i ljudima, drugačijim običajima i načinom života, nisu nužno značili prestanak domovinskih veza svih iseljenih Hrvata. Arhivska vrela svjedoče da su brojni Barani – kojima Mleci uglavnom i jesu trajno mjesto iseljavanja – zadržavali konkretne veze s članovima obitelji, rodbinom, prijateljima i znancima u rodnom kraju. Oporuke su prepune podataka o njihovim posjedima, nekretninama i pokretnoj imovini, pravima i potraživanjima, poslovnim vezama i kontaktima koje ostvaruju sa zavičajem.

Najčvršći dokaz povezanosti i održavanja veza iseljenika s domovinom podaci su o različitim vrstama imovine koju posjeduju u matičnom mjestu, kao i o ondje prisutnim članovima najbliže obitelji. Nekoliko barskih oporuka, bogatih takvim podacima, zavrjeđuju dodatnu pozornost istraživača. Tako Ivan pokojnoga Dobre spominje brata Grubaša (*Grubazio*), za kojega izriječkom navodi da je stanovnik Bara te mu ostavlja (nakon smrti supruge Katarine i nećakinje Ane), svu svoju imovinu.²¹⁵ Pokretnu i nepokretnu imovinu u Baru posjeduje i iseljenica Diana: u završnim riječima oporuke određuje da se njezini posjedi razdijele na dva jednaka dijela i dodijele njezinu bratu Stjepanu i barskoj crkvi *S. Leone*²¹⁶, za koju izriječkom kazuje da su ondje sahranjeni i njezini roditelji.²¹⁷ *Omnes meos possessionem de Antibaro* spominje i oporučno ostavlja bratu Pavlu barska iseljenica Klara, supruga Petra iz Mrkovića (*Marcovich*), dočim je barskim posjedima svećenika Ivana Ruzzija obdaren njegov brat Dimitrije; i sam stanovnik grada Bara²¹⁸ Božo Nikolin vlasnik je vinograda *in loco Tronssi nuncupato*²¹⁹ i oporučno ga daruje nezakonitu sinu Nikoli (*filio mio non*

²¹⁵ ASV, NT, b. 1437., br. 45., 12. VIII. 1444.

²¹⁶ Vjerojatnije je riječ o crkvi Sv. Leonarda. Zanimljivo je da na sačuvanom kamenom fragmentu, danas ugrađenom na Spomenik osloboditeljima Bara iz 1881. godine, stoji natpis u kojem se spominje Stjepan, sin Nikole, koji je 1438. dao podići *chapela(m) seu eccl(es)ia(m)* posvećenu Sv. Leonardu. Moguće je da su Stjepan iz Dianine oporuke i donator ove barske crkve ista osoba. Na podatak s natpisa upozorio me kolega dr. sc. Savo Marković iz Bara te mu se ovom prigodom zahvaljujem. O crkvi i natpisu usporedi: Bošković 1962., str. 207-208, 269.

²¹⁷ ASV, NT, b. 360., br. 26., 18. V. 1457.; Čoralić 1993., str. 111.

²¹⁸ ASV, NT, b. 530., br. 14., 8. VI. 1482.; NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.

²¹⁹ Moguće je da se radi o selu Trompsi, koje se spominje su zemljišniku skadarskoga područja iz 1416. godine (Šime Ljubić, Skadarski zemljišnik od god. 1416., *Starine JAZU*, sv. XIV., Zagreb 1882., str. 52).

legitimo).²²⁰ Bliske članove obitelji u Baru bilježi u iskazu posljednje volje i svećenik Nikola Baranin: sestri Marti i njezinoj kćeri Andrijani daruje po dva dukata *in segno del amor et carità*.²²¹

Posebno vrijedne podatke o posjedima u zavičaju, ali i o negdašnjim barskim lokalitetima i sakralnim zdanjima, nalazimo u oporučnom spisu Ivana Summe pokojnoga Pola, odvjetka ugledne albanske plemićke obitelji podrijetlom iz biskupije Sappa (vjerojatno iz mjesta Babba) u sjevernoj Albaniji.²²² I sam vjerojatno dvostruki izbjeglica, čija se obitelj pod osmanlijskim presezanjima sklonila u Bar te potom poneki od ogranaka iselio u Mletke, Ivan Summa se u oporuci gotovo isključivo obazire na svoje posjede u barskom kraju. Najveći dio posjeda (*campi, horti*) daruje nećaku Franji, sinu njegova rođaka Jurja. Izrijeком se bilježe *campi posti in Antivari*: prvi graniči s posjedima crkve svetih Petra i Marcelina i posjedima nasljednika pokojnog svećenika *Dominika di Conti*; drugi je smješten na lokalitetu Tomba izvan gradskih zidina Starog Bara (*apresso il ponte grando*) i graniči s Ivanovim rođakom Jurjem Bratošem, dočim je treći posjed kraj lokaliteta *Dresach* (Držak), a graniči *loco chiamato in Cao de Francetina et el confin de San Urban*. Nadalje, u barskom su se distriktu nalazili i drugi Summini zemljišni posjedi, također oporučnom željom namijenjeni njegovu nećaku Franji. Riječ je o vrtovima smještenim *sotto Consier* i *sopra la becharia*, od kojih potonji graniči s terenima Marina Prodine i Franje Chmassa. Vrijedan je, za povijest topografije onodobnoga barskog distrikta, i podatak o smještaju sljedećeg Summina terena. Riječ je o zemljištu *in Prievoi* (vjerojatno s istočne strane barskog distrikta, prema područja Mrkojevića), smještenu između dvije općinske ceste (*fra due strade comune*), od kojih jedna *va a Senteri*, a druga *a Schurti* (Škurta – lokalitet na granici između barskoga distrikta i područja Mrkojevića). Susjedna zemljišta toga terena drže ugledna benediktinska opatija sv. Marije Ratačke, kao i *heredi de Piero Chosugar et li heredi de Nicolo Cepsich et Zorzi Peterssa*. To imanje, kao i prethodna, Summa poklanja pozlataru Franji, uz dopuštenje da dio stečevina može darovati kćeri Katarini kao miraz.²²³ Vrijedno je, naposljetku, napomenuti da se na mjestu koje odgovara opisu Summinih posjeda i danas nalazi lokalitet zvan Sumina, smješten iznad mjesta Zaljevo. Možemo pretpostaviti kako je upravo riječ o lokalitetu koji je ime dobio po negdašnjim zemljišnim posjedima ugledne albanske plemićke obitelji Summa.

Oporuke barskih iseljenika iznimno su vrijedno posvjedočenje i o negdašnjim sakralnim objektima u njihovu zavičaju.²²⁴ Znano je, naime, kako je srednjovjekovni

²²⁰ ASV, NT, b. 960., br. 620., 11. V. 1501.

²²¹ ASV, NT, b. 44., br. 314., 11. X. 1553.

²²² Iz obitelji Summa potječe cijeli niz crkvenih velikodostojnika (zasigurno je najpoznatiji Mihael Summa, biskup skopski u XVIII. stoljeću). Također, brojni odvjetci obitelji imali su zapaženu ulogu kao mletački službenici na području od Boke kotorske do albanskih gradova. Podrobnije o obitelji vidi u knjizi Frok Zefiqi *Mihael Summa nadbiskup skopski (1695.-1777.)*, Osijek 1994.

²²³ ASV, NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.

i ranonovovjekovni Bar bio grad iznimno brojnih crkvenih zdanja. Primjerice, prema izvješću barskoga nadbiskupa Marina Bizze (1608.-1624.) iz 1610. godine, u Baru je – uz prvostolnu (sv. Jurja) i tri zborne crkve (sv. Petra, sv. Ilije i sv. Marije *extra muros*) – postojalo još 18 sakralnih zdanja, dočim ih se u podgrađu i bližoj okolici nalazilo još 48. Šezdeset godina kasnije (1671. godine) Peraštanin Andrija Zmajević, barski nadbiskup od 1671. do 1694., izrijekom spominje ukupno 53 crkve i kapele u samome gradu i njegovoj okolici.²²⁵ O znamenitijim crkvama podaci su poznati na osnovi sačuvanih (često i posrednih) vrela, ali i zahvaljujući arheološkim istraživanjima i rezultatima spoznaja povjesničara umjetnosti.²²⁶ Mletačka građa koju ovdje razmatramo dopunsko je i – držimo – vrijedno saznanje koje, iako posrednim putem, osvjetljuje crkvenu povijest grada Bara u predosmanlijsko doba. Najviše podataka sadrži, kronološkim slijedom prva, nađena oporuka jednoga barskog iseljenika – svećenika Sergija Turturosija iz 1390. godine.²²⁷ Obdarujući u iskazu svoje posljednje volje i brojne crkvene ustanove i duhovne osobe u Mlecima, Turturosi – kad je riječ o njegovu zavičaju – najprije spominje Kaptol stolne crkve sv. Jurja²²⁸ u Baru te tamošnjim kanonicima daruje jedan svoj brevijar koji sadašnji nadbiskup i budući nadbiskupi ne smiju prodati, založiti, niti na bilo koji drugi način otuđiti, već isključivo mora služiti za liturgijsku uporabu u središnjoj barskoj crkvi. Istim kanonicima ostavlja dvadeset dukata, namijenjenih za različite gradnje (*fabrica*) i uređenja stolne crkve i sjedišta Kaptola, kao i svoje zemljišne posjede smještene na različitim barskim lokacijama (maslinike, vinograde). Svakoj od četiri barske crkve – sv. Gabrijela, sv. Luke, sv. Marije Magdalene i sv. Nikole – ostavlja po jedno crkveno ruho u vrijednosti od tri dukata. Prvoj spomenutoj crkvi (sv. Gabrijela) daruje i vinograd i posjed nasaden maslinama. Za iskupljenje *pro male ablatis* (formulacija koja upućuje na nekoć nepošteno stečenu dobit) barski svećenik ostavlja dvadeset dukata koji neka se razdijele u Baru, dočim za mise zadušnice u rodnom gradu namjenjuje deset dukata. Manju

²²⁴ Oporučne ostavštine Barana vjerskim ustanovama u zavičaju obradila sam u sklopu rada Legati hrvatskih iseljenika u Veneciji vjerskim ustanovama u domovini, CCP, god. XVII., br. 31., 1993., str. 109-114 (Čoralić 1993.). Ovdje su tadašnja saznanja proširena novim spoznajama dokumentiranim na arhivskoj građi.

²²⁵ Marković 1998.; Marković 2002.; Ivan Jovović, nav. dj., str. 80-81.

²²⁶ U svojoj monografiji o povijesti Barske nadbiskupije Ivan Jovović spominje, na osnovu saznanja historiografije i objavljenih vrela, sljedeće crkve u Baru i njegovoj bližoj okolici: Sv. Srđa i Baka, Sv. Stjepana, Sv. Leonarda, Sv. Hilarija, Sv. Pavla, Sv. Abrahama, Sv. Katarine, Sv. Križa, Sv. Vita, Sv. Venerande, Sv. Jakova, Sv. Hodočasnika (*sic!*, riječ je o crkvi posvećenoj Sv. Peregrinu), Sv. Lovre, Sv. Aleksandra, Sv. Bartola, Sv. Marka te kapele Sv. Helene, Sv. Gabrijela, Sv. Šimuna i Sv. Luke evanđeliste, Sv. Magdalene i Sv. Andrije (Ivan Jovović, nav. dj., str. 81). Podrobnije o sakralnim zdanjima grada Bara u srednjem vijeku usporedi i: Bošković 1962.; Pavle Mijović, nav. dj.; Marković 1998.; Tadija Bošković, nav. dj., str. 234-242.

²²⁷ Na Turturosijevu oporuku i njezin sadržaj, ponajprije glede važnosti za utvrđivanje sakralnih zdanja u Baru, upozorio je njemački znanstvenik Oliver Jens Schmitt, nav. dj., str. 139.

²²⁸ O barskoj katedrali Sv. Jurja podrobnije vidi: Bošković 1962., str. 9.-20.; Marković 1998., str. 211-213; Ivan Jovović, nav. dj., str. 211-218; Tadija Bošković, nav. dj., str. 237.

svotu, od svega jednog dukata, daruje barskim remetama (pustinjacima) sv. Jakova. Nadalje, nekoliko je pojedinaca, svećenika i svjetovnih osoba, nastanjenih u Baru, kojima taj imućni svećenik namjenjuje dio svoje imovine. Žuri (*Zhure*), udovici barskoga kancelara Pavla, daruje jedan dukat, dočim svojim nećacima, barskim svećenicima Dominiku i Petru, ostavlja kuću u Baru i dio svojega crkvenoga ruha. Nećak Dominik ujedno je, uz barskog arhidakona Vita, izvršitelj onoga dijela oporuke koji se odnosi na Sergijeve barske posjede i pokretnu imovinu.²²⁹

Darovnice vezane za barsku stolnicu i sjedište nadbiskupa bilježimo i u nekim drugim oporukama. Svećenik Ivan Ruzzi, također plemićkoga podrijetla, ostavlja šest malih lira *fabrice archiepiscopatu Antybarensi*,²³⁰ a Baranka Lucija, supruga Filipa iz Kotora, zavičajnoj katedrali poklanja kalež s pliticom u vrijednosti deset dukata.²³¹ Na stolnu crkvu sv. Jurja (*ecclesia S. Georgii et Benedicti*) vjerojatno se mislilo i u oporučnom navodu Baranina Stjepana Ivanova koji imovinu u zavičaju ostavlja bratu Jurju. Potonji je dužan, za spas oporučiteljeve duše, upaliti jednu svijeću na oltaru sv. Marije u rečenoj crkvi.²³² Konkretni spomen jednog barskog kanonika bilježi oporuka Jurja Petrova, mjernika u mletačkoj državnoj službi – riječ je o njegovu nećaku, barskom kanoniku Antunu Pochi, kojemu oporučitelj ostavlja trideset dukata.²³³

Dvije se oporuke, obje pisane iz pera barskih duhovnika, odnose na zbornu crkvu sv. Ilije u Baru.²³⁴ Svećenik Matija Piper, obnašatelj crkvene službe u Venetu, daruje *presbiteris ecclesie S. Helie de Antibar* polovicu prihoda od vlastite kuće u Baru, smještene *prope castrum Antibari*.²³⁵ U drugoj oporuci kanonik i patrijarhov kapelan Dominik Baranin daruje istoj crkvi “za spas svoje duše” skromnu svotu od jednoga dukata.²³⁶ Sljedeće dvije oporuke navode darivanja vezana za druge dvije barske zborne crkve – sv. Marije “izvan grada” i sv. Petra.²³⁷ Svećeniku Nikoli Raviću, kanoniku *S. Maria extra muros*, dariva se zavještanjem Nikole Bonisa plašt (*gonna*), dočim već spomenuti svećenik Ivan Ruzzi ostavlja crkvi sv. Petra novac (osam dukata) za izrad-

²²⁹ ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.

²³⁰ Nadbiskupska palača nalazi se u zapadnom dijelu grada. U vrijeme mletačke uprave gradom dograđivana je (Đurđe Bošković, Rad na proučavanju i tehničkoj zaštiti Starog Bara, *Zbornik za zaštitu spomenika kulture*, sv. IV.-V., Beograd 1953.-1954., str. 441).

²³¹ ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.; NT, b. 968., br. 293., 6. V. 1522.

²³² ASV, NT, b. 956., br. 585., 17. IX. 1508. Na oltaru Sv. Marije u barskoj katedrali štovala se najvjerojatnije ikona Bogorodice, ondje prenesena oko 1443. godine iz samostana Sv. Marije Ratačke kraj Bara. Podrobnije vidi: Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II., Split 1964., str. 514; Marković 2004., str. 187.

²³³ ASV, NT, b. 50., br. 107., 14. XI. 1504.

²³⁴ Crkva Sv. Ilije bila je u uporabi do Kandijskoga rata (Marković 1998., str. 213).

²³⁵ ASV, NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.; Čoralić 1993., str. 110.

²³⁶ ASV, NT, b. 70., br. 73., 24. VI. 1554.; Čoralić 1993., str. 110.

²³⁷ Marković 1998., str. 214.

bu kaleža.²³⁸ Naposljetku, od vjerskih ustanova smještenih u samome gradu, izrije-
kom se, u dodatku oporuke Ivana Ferra, spominje darovnica barskom samostanu sv.
Fabijana (*una pezza di carisee*).²³⁹ Bilježimo i primjer kotorskog iseljenika koji obdaruje
jednu barsku crkvu. Riječ je o ostavštini Rade Mihovilova, koji obdarujući i neke druge
crkvene ustanove u Dalmaciji (u Kotoru i Zadru) obdaruje jednim dukatom crkvu
franjevaca konventualaca sv. Nikole.²⁴⁰

Crkva sv. Marije u Lastvi podignuta je početkom XV. stoljeća.²⁴¹ U mletačkom
izvoru navodi se kao *ecclesia S. Marie de Pastrovichi*, a daruje se legatom Nikole Rado-
va, koji joj namjenjuje jedan svoj posjed, također smješten na području Paštrovića.²⁴²

Iznimnu ulogu u vjerskom životu stanovnika s područja Barske nadbiskupije, ali
i iz drugih susjednih biskupija, imala je opatija sv. Marije Ratačke, smještena na
sjeverozapadnoj strani Barskog zaljeva, između Sutomora i Bara.²⁴³ Najstariji dio sa-
mostana podignut je u XI. stoljeću, a prvi spomen opatije u izvorima bilježimo pri-
likom spora između Barske nadbiskupije i Dubrovačke biskupije 1247. godine. Sa-
mostan je tijekom srednjeg vijeka bio bogato obdarivan ostavštinama tamošnjih vla-
dara. Krajem XIII. stoljeća posjed samostana znatno je proširen bogatom darovnicom
Helene Anžuvinske, stekavši znatne zemljišne posjede na području Bara i u Paštro-
vićima. Heleninu je darovnicu potvrdio početkom XIV. stoljeća i njezin sin, raški vla-
dar Uroš II. Milutin, koji je samostan oslobodio svake obveze i naglasio da posjede
daruje *Svetoj Bogorodici R't'čskoj*, a od čijih će se prihoda zbrinjavati starci, siromašni i
bolesni²⁴⁴. Osobitu naklonost samostanu su iskazivali stanovnici obližnjih krajeva i
gradova tijekom XIV. stoljeća, hodočasteći i slaveći svetu sliku Majke Božje Ratačke te

²³⁸ ASV, NT, b.133., br. 475., 18. I. 1490.; NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.; Čoralić 1993., str. 111.

²³⁹ Ferro u ovom navodu poništava u oporuci izrečenu darovnicu ovom barskom samostanu (ASV, NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.); Čoralić 1993., str. 111.

²⁴⁰ ASV, NT, b. 143., br. 2., 2. V. 1516.; Čoralić 1993., str. 109-110. O franjevačkoj crkvi Sv. Nikole, koju je 1288. godine dala podići Helena Anžuvinska, supruga raškog kralja Uroša I., usporedi: Marković 1998., str. 213; Ivan Jovović, nav. dj., str. 87-89; Tadija Bošković, nav. dj., str. 238.

²⁴¹ Ivo Stjepčević, *Lastva: historijski pregled*, Perast 1997., str. 31; Niko Luković, *Zvijezda mora: štovanje Majke Božje u kotorskoj biskupiji (sa historijskim podacima)*, Perast 2000. (dalje: Luković 2000.), str. 25.

²⁴² ASV, NT, b. 408., br. 223., 26. IV. 1517.

²⁴³ O povijesti opatije i njezinim graditeljskim značajkama postoji opsežna literatura. Vidi, primjerice: Ivan Jastrebov, *O pravoslavnim srpskim starim i novim crkvama u skadarskom okrugu*, *Glasnik srpskog učenog društva*, sv. 48., Beograd 1880., str. 361-366; Đurđe Bošković, *Izveštaj i kratke beleške s putovanja*, *Starinar Srpskog arheološkog društva*, III. serija, knj. VI., Beograd 1931., str. 140-146; Đurđe Bošković - Vojislav Korać, *Ratac, Starinar Srpskog arheološkog društva*, Nova serija, knj. 7.-8., Beograd 1956.-1957., str. 39-75; Bošković 1962., str. 180-187; Ivan Ostojić, nav. dj., str. 512-519; Pavle Mijović, nav. dj., str. 37-38; *Likovna enciklopedija Jugoslavije*, sv. I., Zagreb 1984., str. 149-150 (tekst: Gojko Subotić); Luković 2000., str. 71-72; Marković 2004. (i ondje objavljen podroban popis literature na str. 198-201); Ivan Jovović, nav. dj., str. 201-207; Tadija Bošković, nav. dj., str. 240-241.

²⁴⁴ Ivan Ostojić, nav. dj., str. 514; Marković 2004., str. 157-158.

je spominjući i obdarujući u oporukama.²⁴⁵ Smješten na razmeđu između više onodobnih srednjovjekovnih država, oblasti i gradskih komuna, samostan Bogorodice Ratačke nedvojbeno je odigrao važnu ulogu u crkvenoj i kulturnoj povijesti Barske nadbiskupije i južne Dalmacije.

Mletački legati opatiji Bogorodice Ratačke nastali su u razdoblju od 1447. do 1535., a darovatelji su najčešće iz nedalekog Bara te iz Kotora i oblasti Paštovića. Kronološkim slijedom prva oporuka nastala je 1447. godine voljom Dobre (*Bona*), supruge Alegreta iz Bara. Darovnica te iseljenice skromna je – opatiji *S. Maria de Rotezi* poklanja jedan svileni rubac.²⁴⁶ Ulogu opatije kao znamenitoga hodočasničkog odredišta potvrđuje oporučna odredba Jurja Mihovilova, barskog mornara i, (prije dolaska u Mletke), zastavnika mletačkog provizora Domenica Malipera u Baru. Izvršiteljima svoje posljednje volje Juraj određuje da se za spas njegove duše, uz služenje misa u uglednim mletačkim crkvama *S. Marco* i *S. Maria dei Miracoli*, hodočasti u ratačku opatiju i ondje održi zadušnica.²⁴⁷

Samostan su darivali i vjernici zavičajem iz Kotorske biskupije. Lucija, supruga Filipa Kotoranina, određuje da se od njezina imetka izdvoji deset dukata koji će se uporabiti za izradbu kaleža sa srebrenom pliticom, namijenjenog ratačkom samostanu.²⁴⁸ Naposljedku, u posljednjem primjeru obdarivanja ratačke opatije, darovateljica je Helena pokojnoga *ser Novella* iz Paštovića. Izriekom spominjući svoje posjede u zavičaju, namjenjuje ih suprugu Dimitriju, ujedno i glavnom nasljedniku njezine sveukupne imovine. Međutim, nakon Dimitrijeve smrti Helenini paštrovski posjedi prelaze u vlasništvo benediktinske opatije *de Rathaz apresso Antiovari*.²⁴⁹

Oporuke barskih iseljenika bogato su svjedočanstvo o njihovim neprekinutim sponama s domovinom. Iako najčešće trajno iseljeni, prilagođeni i uronjeni u novo životno svakodnevije svoje druge domovine, Barani nisu prekidali veze sa zavičajem. Podaci o njihovim posjedima i članovima obitelji u Baru i njegovoj okolini dodatno, neizravno, kazuju i o njihovim djelatnostima, gospodarskim mogućnostima i načinu života u doba prije iseljavanja. Nadalje, iznimno učestala darivanja barskih crkvenih ustanova, kao i tamošnjih duhovnih osoba, vrijedno su dodatno saznanje o premalo znanoj povijesti barske Crkve i njezinih zdanja, ali i o kulturnim stremljenjima i visokoj razni uljudbe vjernika Barske nadbiskupije. Ujedno se ovim navodi-

²⁴⁵ Primjerice, oporučna odredba kotorskoga plemića Martina Bolice: *Item ecclesie sancte Marie de Roteče perperi decem, Kotorski spomenici (Monumenta catarensia)*, priredio Antun Mayer, sv. I., Zagreb 1952., br. 802, str. 278 (3. XI. 1331.). O ratačkoj opatiji kao hodočasničkom odredištu, kao i brojnim darovnicama i darivanjima pohoditelja iz više dalmatinskih gradova, usporedi podrobnije u: Marković 2004., str. 182-184.

²⁴⁶ ASV, NT, b. 986., br. 27., 30. VIII. 1447.

²⁴⁷ ASV, NT, b. 786., br. 87., 8. VII. 1517.; Čoralić 1993., str. 113.

²⁴⁸ ASV, NT, b. 577., br. 210., 28. II. 1528.; Čoralić 1993., str. 113-114.

²⁴⁹ ASV, NT, b. 44., br. 250., 16. III. 1535.; Čoralić 1993., str. 113.

ma potvrđuje i otprije izrečena konstatacija o iznimnoj ulozi Katoličke crkve u svakidašnjem životu Barana – jednako iseljenika kao i onih koji svoj zavičaj nisu napuštali.

Procesi i osude: oblici neželjene prisutnosti u Mlecima

Život barskih iseljenika u Mlecima nije se iskazivao samo u prethodno opisanim pojavama svakidašnjih, zakonski dopuštenih i svakom stanovniku uobičajenih aktivnosti, već je u ponekom slučaju bio otklon od onodobnih društvenih pravila te je smatran nezakonitim, neprimjerenim i sudski kažnjivim ponašanjem. Činjenica je da već i sam pojam “stranca” ili “useljenika” (*straniero, forestiere*) upućuje da su hrvatski, kao i doseljenici iz ostalih dijelova Europe, bili unaprijed svrstani u zasebnu skupinu gradskoga stanovništva, koja se, usprkos širokim pravima i mogućnostima djelovanja, ipak ponešto izdvajala od domaćeg starosjedilačkog stanovništva. Gradska uprava dopuštala je pritom gotovo neograničeno useljavanje te – poradi velikih potreba za radnom snagom u arsenalu, pomorskim djelatnostima i obrtima – nudila zapošljavanje i trajni ostanak svima koji su rješenje egzistencije tražili u mletačkoj sredini. Pazeći, međutim, da priljev useljenika ne ugrozi domaći živalj, mletačka uprava brižljivo je planirala razmještaj stanovanja i življenja doseljenika, promišljeno okupljajući pojedine vjerske i etničke skupine u za njih točno određene dijelove grada. Tako je, osim područja Ghetta (*Nuovo i Vecchio*) za Židove, sjedišta *Fondaco dei Tedeschi* za Nijemce i *Fondaco di Turchi* za došljake iz Osmanlijskoga Carstva, za useljenike podrijetlom s istočnojadranske obale prostor najintenzivnije koncentracije i okupljanja bio predjel Castello. Iako takav – tek djelomično planski i kontrolirani način naseljavanja etnički istovjetnih doseljeničkih skupina – može upućivati na nastojanje državne vlasti da nadzire i djelomično getoizira useljeničke zajednice, činjenica jest da je njihovo svakidašnje kretanje i obavljanje osnovne djelatnosti bilo u potpunosti slobodno. Stoga se primjeri okupljanja pojedinih useljeničkih skupina u određenim dijelovima grada ne mogu smatrati niti poistovjećivati s marginalizacijom useljeničkih skupina karakterističnom za neke druge zapadnoeuropske sredine. Primjere isključivanja hrvatskih doseljenika iz društvenoga života nije stoga moguće pratiti s obzirom na njihov doseljenički status, već samo s obzirom na pojedinačne primjere izdvajanja, uzrokovane devijantnim i zakonski nedopuštenim djelovanjem. Podaci o nepoštivanju zakona pojedinih pripadnika barske skupine u Mlecima zabilježeni su u nekoliko arhivskih fondova nastalih u svezi s radom pojedinih mletačkih magistratura. U odnosu prema drugim hrvatskim useljeničkim skupinama koje su imale približno isti broj iseljenika kao i Barani, opažamo kako su konkretni primjeri neprimjerenog i osuđivanog ponašanja iseljenika iz grada Bara zastupljeni relativno rijetko. Na osnovi istraživanja B. Imhaus, koja je istražne procese obrađivala poglavito na osnovi spisa mletačke magistrature *Avogaria del Comun* (fond: *Raspe*) saznajemo za nekoliko Barana koji su pred mletačke sudove dospijevali tijekom XV. stoljeća. Godine 1452. bilježi se Stjepan Baranin, zanimanjem pilot broda (*armiger*),

sudionik u nekoj lokalnoj tuči. Iste godine, u sklopu istražnih spisa iste magistrature, zabilježen je slučaj Nikole iz Bara koji se s nekim prijateljima vraćao u Mletke s otoka Torcello. Prema iskazima, kad je u susjednoj barci ugledao izvjesnu Barbaru *de Germania*, pokušao ju je *rapire et violentare*. Za zlostavljanje članova obitelji optužen je 1492. godine Ivan Grandi iz Bara, stanovnik župe S. Lucia u predjelu S. Croce. U nasilju nad obitelji pomoć su mu, kako spisi kazuju, pružili Barani Pavao Magulgi (Magulfi) i Juraj Stjepanov.²⁵⁰

Dva su Baranina odgovarala pred mletačkom magistraturom *Esecutori contro la Bestemmia*. Optuženi su Marko i njegov nećak Dominik, a teretilo ih se za pokušaj ubojstva. Marko je kažnjen s četiri mjeseca zatvora, a pokušao li pobjeći, slijedi mu izgon na jednu godinu i kazna od sto lira. Dominik se kažnjava šestomjesečnom zatorskom kaznom, a za pokušaj bijega slijedi mu ista kazna kao i Marku.²⁵¹

U posljednjem primjeru ubilježbe Barana u spisima istražnih magistratura riječ je o procesu koji je pokrenula mletačka, inkvizicije *Santo Ufficio*. Fond *Processi*, pohranjen u sklopu rada te magistrature važan je jer sadrži vrela koja osvjetljavaju vjerska i društvena gibanja na onodobnom hrvatskom etničkom prostoru. Uz procese vezane za protestantizam, magiju, nedolično ponašanje duhovnih osoba i slično, za hrvatsku vjersku povijest iznimno su zanimljivi procesi nazvani *maomettismo*. Riječ je o istrazi protiv osoba, po pravilu pokajnika, koji su stjecajem životnih okolnosti s kršćanske prešli na islamsku vjeru te su u tom vjerskom i društvenom okružju proveli dio života. Nakon što su, nakon više ili manje godina provedenih među Osmanlijama (često kao vojnici ili posluga), prebjegli na kršćansku stranu, poneki od njih tražili su službeno crkveno odobrenje za ponovo pristupanje u okrilje Katoličke crkve. Rade Nikolin Carli iz Spiča pokraj Bara jedan je takav primjer. Proces pred predstavnicima mletačke inkvizicije vođen je 1619. godine, kad je pokajnik bio u dobi od 66 godina. U istražnom postupku Carli navodi kako su prije 18 godina Osmanlije upale u Spič; ubile njegova oca (bivšeg vojnika u mletačkoj službi) i mnoge druge mještane, opljačkale mjesto i zarobile velik broj ljudi. Nuđen mu je otkup koji nije mogao platiti te je pristao prijeći na islam. Obrezan je i uz uobičajen obred odricanja katoličke vjere primio je islam, dobivši ime Ali. Nije odveden u drugi grad nego je, zajedno sa suprugom Milicom, ostao u Spiču. Njegova supruga nije željela pobjeći te je tek nakon njezine smrti (prije tri godine) otišao u Paštroviće i Kotor te zatim dospio u Mletke, želeći od Svetog oficija ishoditi oprost. Zavodu obraćenika (katakumena) preporučio ga je mletački generalni providur u Kotoru. Na pitanje inkvizitora o ponašanju, načinu života i odnosu prema islamu tijekom prethodnih godina, odgovara (kao i većina pokajnika) da je u sebi uvijek zadržao katoličku vjeru, a islamskih se običaja, posebice posjećivanja džamija i kupališta, pridržavao zbog prisile i straha od smrti.

²⁵⁰ Brunhilde Imhaus, nav. dj., str. 93, 340, 359.

²⁵¹ ASV, *Esecutori contro la Bestemmia*, b. 68., knj. I. (Raspe di banditi e condannati), str. 57-57' (2. VIII. 1639.), Čoralić 2001., str. 280.

Duhovne kazne koje je dobio odlukom Svetoga oficija, a koje su i najčešće dodjeljivane pokajnicima, obvezivale su ga da se tijekom iduće tri godine ispovijeda i pričešćuje (na Božić, Uskrs, Uzašašće, blagdan Svih svetih) te tijekom istoga razdoblja svake nedjelje izmoli kronicu, a svakog petka sedam molitava Očenaša i Zdravomarija. Nakon izricanja formule odricanja, dodijeljen mu je oprost. Tumač pri saslušanju bio je Zadrani Ivan Bakuzina, svećenik u mletačkoj župi S. Juliano.²⁵²

Primjeri vođenja istražnih postupaka protiv Barana u Mlecima nisu česti, uzmemo li u obzir broj barskih iseljenika, ali i stanovnika onodobnoga grada Bara. Navedeni primjeri tek su pokazatelj, zasigurno ne i tipičan, za iseljeničku zajednicu, o jednom manje poželjnom, ali, zahvaljujući očuvanosti sudskih spisa, zasigurno vrlo dobro dokumentiranom obliku prisutnosti i ubilježbe pripadnika te iseljeničke skupine u gradu na lagunama.

Pisci, slikari, zlatari i diplomatski poslanici – tragom znamenitijih Barana u Mlecima

Grad Bar bio je tijekom srednjega vijeka, kao i u doba uključenosti u mletačke prekojadranske posjede, jedan od najvažnijih gradova Serenissime na tome dijelu istočne jadranske obale. Podaci o broju crkvenih objekata, palača i drugih stambenih objekata u Starom Baru, o kojima danas posvjedočuju arheološka istraživanja i podaci iz povijesnih vrela, kazuju o kulturnoj razini života grada. Brojnost žiteljstva, postojanje više desetaka patricijskih obitelji, ali i gospodarski bogata bliža okolica, zasigurno su, sve do osmanlijskih prodora i pretvaranja Bara u mletačku obrambenu predstražu, bili preduvjeti koji su pridonosili i bogatu kulturnom životu u samome gradu. O tome je, zbog nesačuvanosti barskog arhiva, danas na žalost dostupno premalo konkretnih povijesnih podataka. Ipak, uvid u postojeća saznanja historiografije kao i neobjavljena arhivska vrela, upućuju – makar i fragmentarno – na više istaknutih barskih pojedinaca, umjetnika, književnika i intelektualaca koji su u svojem vremenu imali zapaženu društvenu i kulturnu ulogu, a komunikacijom s ostalim dalmatinskim i talijanskim središtima pridonosili kulturnoj razmjeni i uljudbenom napretku matične sredine.²⁵³

Više je Barana, zapaženih u umjetničkim vještinama, kulturne prinose svojem gradu ostvarivalo u izravnoj vezi s Mlecima, središtem u kojemu je započela ili trajala afirmacija nemaloga broja naših istaknutih pojedinaca prošlih stoljeća. Poneki od

²⁵² ASV, SU, b. 73. (12. XII. 1619.); Čoralić 2001A, str. 34-35, 41-43.

²⁵³ Možda se najpoznatiji primjer djelovanja jednog Baranina izvan svojega grada odnosi na Mihoja Brajkova, graditelja i kipara koji je u prvoj polovici XIV. stoljeća aktivan u Dubrovniku, tvorca klaustera samostana Male braće, reprezentativnoga djela romaničko-gotičkoga stila koji naše krajeve izravno povezuju s onovremenim umjetničkim strujanjima u južnoj Italiji. Podrobnije vidi u djelu Cvite Fiskovića *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik 1955.

njih, iako još uvijek ni približno dovoljno obrađeni u znanstvenoj literaturi, ovdje zavrjeđuju dodatnu istraživački pažnju.

Kad je riječ o književnim pregaocima, Antun Prokulijan (Proculiano), barski humanist XVI. stoljeća, zasigurno se može držati predvodnikom barskoga kulturnoga kruga. Odvjetak je ugledne barske patricijske obitelji koja je u razdoblju od XV. do XVII. stoljeća imala zapaženu ulogu u barskomu društvenom i gospodarskom životu. U posljednjim desetljećima barske predosmanlijske opstojnosti, Prokulijan, kao i brojni njegovi sugrađani, trajno napušta rodni grad te kao kneževski kancelar obnaša službu u dalmatinskim gradovima Splitu (1557.-1563.) i Šibeniku (1564.-1566.). Dalmatinskoj i hrvatskoj humanističkoj literaturi Prokulijan je dao izniman prinos svojim govorom održanim 1558. u splitskom gradskom vijeću. Govor je izrečen u čast splitskoga kneza Giovannija Battiste Calbija, a tiskan je u Mlecima 1567. godine pod naslovom *Oratione al clarissimo m. Giovan Battista Calbo degnissimo rettor, et alla magnifica comunità di Spalato, detta da Antonio Proculiano cancelliero di essa comunità*.²⁵⁴ Djelo, pisano kićenim stilom i jezikom karakterističnim za izričaj onodobnih humanista, slavi grad Split, Dalmaciju i njihovo stanovništvo, posebno kazuje o monumentalnosti Dioklecijanove palače (donoseći povjesničarima umjetnosti posebno dragocjene podatke o sada više nepostojećim spomenicima), a hrvatskoga pjesnika Marka Marulića naziva »kršćanskim i splitskim Vergilijem«. Drugi i znatno kraći Prokulijanov govor (*Un altra oratione del medesimo detta nel Consiglio di Spalato*) posvećen je don Cesareu della Marra. Govor je napisan 1564. godine i odnosi se na Prokulijanovo objašnjenje splitskoj komuni poradi napuštanja mjesta kancelara u tom gradu i prihvaćanja iste službe u Šibeniku. Kao i prethodni, i taj je Prokulijanov govor tiskan u Mlecima 1567.

Antun Prokulijan zasigurno je imao učestale veze s talijanskim, posebice mletačkim humanističkim krugom.²⁵⁵ Pouzdano znamo da u Mlecima boravi 1569. godine te od tamo upućuje pismo papi Piu V. (1566.-1572.) kojim znamenitoga šibenskog erudita, crkvenog dostojanstvenika i diplomatu Antuna Vrančića (1504.-1573.) preporučuje za čast kardinala.²⁵⁶ Podatak da se Antun Prokulijan izravno obraća papi Piju V., preporučujući mu tada jednog od najistaknutijih i najslavnijih Hrvata, posvjedočuje o iznimnom ugledu barskoga humanističkog pisca. Vrsnim latinskim stilom Prokulijan izrijekom navodi da je Vrančić za kršćanstvo toliko zaslužio, te bi

²⁵⁴ Ljubić, *Commissiones*, sv. III., str. 197-238. Dva primjerka Prokulijanova govora čuvaju se u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Zbirka rijetkosti, R II F – 8° – 1652 i R II F – 8° – 124. Potonji primjerak privezan je uz djelo *De admirandis Hungariae aquis hypomnematium* (Georgio Wernhero auctore), Viennae 1522.

²⁵⁵ O Prokulijanovim vezama s uglednim mletačkim humanistima svjedoči i činjenica da svoj prvi govor, posvećen splitskom knezu Giovanniju Battisti Calbiju, barski pisac preporučuje velikom kancelaru Mletačke Republike – Giovanniju Francescu Ottoboneu.

²⁵⁶ László Szalay-Gusztáv Wenzel (prir.), *Verancsics Antal, magyar királyi helytartó, esztergomi érsek összes munkái*, sv. 9, Monumenta Hungariae Historica – Scriptores, sv. 20, Pest 1870., str. 277-278.

*doista zaslužio, da bude od Rima nagrađen kardinalstvom. Tim bi se od strane rimske stolice zadovoljilo ne samo katoličkom svijetu, nego navlastito narodu dalmatinskomu ...*²⁵⁷

Iako talijanskoga podrijetla, odvjetci obitelji Besali (Besalius, Bessagli, Vessalius, Besalić) bili su najvećim dijelom života aktivni sudionici javnoga i kulturnoga života grada Bara i – nakon iseljavanja – Dubrovnika. Prema podacima iz izvješća barskih potestata, iz mjesta Porto Buffole (kraj Conegliana) u provinciji Treviso u Bar je tijekom četrdesetih godina XVI. stoljeća doselio Camillo Besali, mletački službenik na Zákynthosu, nakon što je bio optužen za ubojstvo. U Baru je zasnovao obitelj (u spomenutim se vrelima spominju njegova malodobna djeca) i bio aktivni sudionik javnoga života grada. Mletački upravitelji Bara u svojim ga izvješćima (1548.-1550. godine) optužuju za poticanje nereda i raspirivanje sukoba između plemića i pučana te se čini da tijekom toga vremena iseljava u Dubrovnik, gdje je obnašao službu kancelara.²⁵⁸ U znanstvenoj je literaturi poznat kao pisac poslanica (epistola). Prema pisanju Serafina Marije Crijevića, autor je više pisama sročeni elegantskim stilom, a neka od njih je, prema istraživanjima E. Palanović, objavio mletački pisac i priređivač Bartolomeo Gottifredi u zbirci *Raccolta di Epistole italiane* (Venecija 1572).²⁵⁹

Odvjetak je iste obitelji Viktor Besali, humanist koji kao kancelar djeluje u Dubrovniku koncem XVI. i početkom XVII. stoljeća.²⁶⁰ Rođenjem Baranin, školovan u Padovi te naposljetku izgnanik u Dubrovnik, Viktor Besali spomenut je u pjesničkom

²⁵⁷ O Antunu Prokulijanu i njegovu djelu vidi detaljnije: Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara 1856. (dalje: Ljubić, *Dizionario*), str. 262.; Grga Novak, *Povijest Splita*, sv. II., Split 1961., str. 67; Cvito Fisković, *Naše urbanističko naslijeđe na Jadranu, Zbornik Društva inženjera i tehničara*, Split 1958., str. 50; Bošković 1962., str. 305; Ivica Mlivončić, *Pape i Hrvati*, Zagreb 1993., str. 81; Marina Marasović-Alujević, *Proculijanov govor splitskoj općini 1558. i njegovo značenje za kulturno-povijesna i filološka istraživanja*, *Kulturna baština*, god. X., br. 15., Split 1984., str. 96-101; Marković 1995., str. 38; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb 1998.², str. 66; Ivan Jovović, nav. dj., str. 124; Tadija Bošković, nav. dj., str. 275. Savo Marković, *Povratak iz zaborava: spisi humaniste Antuna Prokulijana iz Bara*, *Pobjeda* (Podgorica), 23. X. 2004., subotnji prilog *Kultura*, str. 35. Najpotpuniju studiju o životu i stvaranju Antuna Prokulijana napisao je Savo Marković, *Humanista Antun Prokulijan iz Bara*, *Matica. Časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu Matice crnogorske*, god. V., sv. 20., Podgorica 2004., str. 329-384 (u istoj studiji vidi i opsežan popis dodatne literature).

²⁵⁸ ASV, Consiglio dei Dieci, Lettere Rettori ai Capi, b. 274.: Antivari (1500.-1565.), god. 1548.-1550. Dosadašnja saznanja historiografije (vidi sljedeću bilješku) nisu spominjala talijansko podrijetlo pisca Camilla Besalija, kao ni njegovu ulogu u društvenom životu Bara. Na osnovi podataka iz izvješća mletačkih upravitelja Barom može se pretpostaviti da je riječ o istoj osobi odnosno da je nekadašnji mletački službenik u Grčkoj, a potom stanovnik Bara, istovjetan s kasnijim dubrovačkim kancelarom i piscem poslanica. Svakako će neka buduća istraživanja, ponajprije građe iz Državnoga arhiva u Dubrovniku, dodatno rasvijetliti danas slabo znane pojedinosti iz Camillova životopisa.

²⁵⁹ Ljubić, *Dizionario*, str. 29; Arnolfo Bacotich, *Rimatori dalmati per Cinquecento*, *Archivio storico per la Dalmazia*, god. 11., sv. 21., fasc. 125., Roma 1936., str. 178; Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, sv. I., Zagreb 1975., str. 208; *Hrvatski biografski leksikon*, sv. I., Zagreb 1983., str. 720 (tekst: Elizabeta Palanović).

²⁶⁰ Prema mišljenju povjesničara književnosti Viktor je Camillov brat (*Hrvatski biografski leksikon*, sv. I., Zagreb 1983., str. 720-721, tekst: Elizabeta Palanović). Međutim, za Camilla izvori jasno govore da

djelu Dubrovčanina Maroja (ili njegova sina Horacija) Mažibradića *U smart gosp. Vittora Bessalia, po izgubljenju od Bara, kanceliera dubrovačkoga*, kojom smo i započeli ovaj rad. Prema dubrovačkom biografu i povjesniku Serafinu Mariji Crijeviću, Viktor je dva puta obnašao diplomatske misije za Republiku sv. Vlaha – 1596. godine kod austrijskog nadvojvode Ferdinanda te 1600. godine kod pape Klementa VIII. Ujedno se ističe da je osobitim marom njegovao i izdavao latinske i *ilirске* stihove. Tri njegove poznate pjesme svjedoče da je prijateljevao s onodobnim dubrovačkim književnicima i humanistima. Talijanski sonet, koji hvali astronomsko djelo Nikole Nalješковиća (*Dialogo sopra la sfera del mondo*), tiskan je u istome djelu u Mlecima 1579. Jedan je sonet posvetio dubrovačkom izdavaču Marinu Battitorreu, a ovaj ga je – zajedno s djelima svog ujaka Mihe Monaldija – objavio 1599. godine u Mlecima. Gundulićev prepjev *Pjesni pokorne kralja Davida*, Besali je popratio pohvalnim latinskim stihovima, koji su također objavljeni u prvom izdanju psalama (Venecija 1621.), a poslije uneseni u Crijevićevo djelo *Bibliotheca Ragusina*.²⁶¹

U prethodnim cjelinama već su spomenuti neki barski likovni umjetnici. Prema istraživanju B. Imhaus, u XV. stoljeću u Mlecima su djelovali barski zlatar Matej (1441.) i slikar Stjepan (1477.), ali o njihovu životu i umjetničkom stvaranju nemamo nikakvih dodatnih podataka.²⁶² Jednako tako, nemamo detaljnijih podataka o Baraninu Marinu Orsu, koji se 1485. godine spominje kao mletački stanovnik.²⁶³ Zahvaljujući sačuvanoj oporuci (1515. god.), nešto nam je poznatiji (barem kad je riječ o njegovu privatnom životu) životopis barskog slikara Dominika Nikolina, stanovnika predjela Castello (župa S. Giovanni Novo). Izvršiteljima svoje posljednje volje barski *pictor* imenuje svog rođaka i sustanara Ivana, obrtnika u tekstilnoj struci te izrađivača poja-seva Giovannija Clauda, stanovnika župe S. Maria Formosa u istom predjelu. Drugi članovi rodbine koje Dominik spominje jesu nećaci Zanetto, Medo i Rigo, kojima ostavlja manje novčane svote ili nekoliko predmeta iz svoje pokretne imovine (odjeća, sagovi, srebrenina). Posebno zanimljiv dio njegove oporuke odnosi se na izriječkom spomenuto slikarsko djelo nabožnoga motiva kojega je možda autor sam oporučitelj.

je zavičajem iz Italije, dočim se Viktor u pjesničkoj nadgrobnici Maroja Mažibradića izriječkom navodi kao Baranin. Vjerojatnije je da je Viktor Camillov sin ili nećak. Prema Mavru Orbiniju, Viktor je, po majci, odvetak barske patricijske obitelji Marušić (Marusco, Marucchi), ali za taj podatak za sada u drugim vrelima nemamo potvrde. Usporedi: Mavro Orbini, *Kraljevstvo Slavena* (prevela Snježana Husić; priredio i napisao uvodnu studiju Franjo Šanjek), Zagreb 1999., str. 446.

²⁶¹ Detaljnije o Viktoru Besaliju vidi: Ljubić, *Dizionario*, str. 29-30; Đuro Körbler, *Život i rad humanista Didaka Portugalca, napose u Dubrovniku*, *Rad JAZU*, sv. 216., Zagreb 1917., str. 76-77; Arnolfo Bacotich, nav. dj., str. 178-180; Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, sv. I., Zagreb 1975., str. 208; sv. II/III., Zagreb 1977., str. 230, 547-548; sv. IV, Zagreb 1980., str. 155-156; Bošković 1962., str. 305-306; Žarko Dadić, *Povijest egzaktinih znanosti u Hrvata*, sv. I., Zagreb 1982., str. 79; Marković 1995., str. 50; Tadija Bošković, nav. dj., str. 275.

²⁶² Brunhilde Imhaus, nav. dj., str. 536-537.

²⁶³ Marković 1995., str. 35.; Tadija Bošković, nav. dj., str. 275.

Kako smo naveli u poglavlju o vjerskom životu Barana, slika se poklanja nećakinji Sebastijani, redovnici mletačkoga samostana S. Alwise. Preostali dio Dominikove oporuke sadrži podatke o legatima upućenim njegovim prijateljima, znancima i crkvenim ustanovama. Tako, primjerice, znancu Andriji dariva jedno svoje crno odijelo, dočim spomenutom izvršitelju oporuke Giovanniju Claudu namjenjuje tri dukata. Dominikova oporuka, nadalje, sadrži i više podataka zanimljivih za poznavanje njegova vjerskog života, religioznosti i odnosa spram različitih crkvenih ustanova u gradu na lagunama. Već na početku oporuke iskazuje želju za pokopom u crkvi S. Maria Formosa te određuje da svećenik Bernardin de Sanctis, Dominikov ispovjednik, održi obične i gregorijanske mise za spas oporučiteljeve duše. Samostanu S. Marciliano ostavlja šezdeset malih mletačkih libara koje izvršioци njegove oporuke moraju potraživati od Dominika *de Millo*, paruna broda i stanovnika župe S. Vitale u predjelu S. Marco. Redovnici su dužni novac raspodijeliti siromašnim šticienicima samostana. Na kraju oporuke Dominik, ne spominjući bliže članove obitelji i rodbine, ostavlja sva svoja preostala dobra spomenutom rođaku Ivanu. Kao svjedoci prilikom pisanja oporuke bilježe se graditelj brodova Ivan Anđelov i istarski iseljenik Frano Petrišin.²⁶⁴

Jedna od zapaženih sastavnica nazočnosti Barana u Mlecima odnosi se na privremen, ali značenjem uvijek zapažen boravak barskih poslanika, "oratora" barske komune i zastupnika motrišta grada i njegovih stanovnika pred mletačkim Senatom i drugim vodećim državnim magistraturama. Ponajprije je riječ o barskim poslanicima koji u ime grada iznose – često u iznimno važnim i prijelomnim povijesnim okolnostima (priznavanje mletačkoga vrhovništva, ratna događanja i neposredna opasnost od osmanlijskih napada i sl.) – zahtjeve, mišljenja, prijedloge i molbe barske komune mletačkoj središnjici. U sačuvanim i objavljenim spisima imena barskih poslanika nisu redovito navedena, ali, u konkretnim slučajevima kojima raspoložemo, redovito je riječ o istaknutijim Baranima: uglednim duhovnicima ili predstavnicima gradskoga patricijata. Prvi takav primjer bilježimo 1406. godine, nedugo potom prve od tri etape mletačke vlasti nad Barom. Tada se u mletačkom Senatu utvrđuju uvjeti pod kojima Bar priznaje vrhovništvo Republike sv. Marka. Ugovor s Baranima sklopio je Marin Caravello, zapovjednik mletačkoga "Zaljeva" (*Golfo*). U ime barske komune u Mlecima su nazočni, kao *oratores - fra Bartolomeo de Scutari, nobiles viri Nicolaus de Pasiquo et Siega de ...*, a njihovi su se zahtjevi poglavito odnosili na priznanje statusa mletačkoga građanstva za Barane, obvezu Mlečana da ni u kojoj prigodi ne ustupaju novostečeni grad, poštivanje gradskoga statuta, plaće gradskih službenika, ovlasti Barske nadbiskupije i sl.²⁶⁵ Slični su zahtjevi (prošireni zahtjevima u svezi sa slobodnom trgovinom, razgraničenja sa susjednim gradovima, prihodima od soli i

²⁶⁴ ASV, NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.; Čoralić 1994A, str. 340, 352-353; Čoralić 2003., str. 55-56, 73-74.

²⁶⁵ Ljubić, *Listine*, sv. V., str. 81.-84.

dr.) od strane barske komune izloženi mletačkom Senatu 7. VI. 1443., u vrijeme početka treće etape barske povijesti pod mletačkom upravom. Tada su, kao zastupnici barske komune, izrijekom spomenuti plemići Marko Borisi i Stjepan Ragi.²⁶⁶ Mletačku središnjicu i Senat katkad su, u ime osobnih ciljeva, pohodili i pojedinci, predstavnici obitelji koje su, u godinama mletačkih ratovanja za grad Bar, djelovale (ali i strada-vale) u interesu Serenissime. Tako 1446. godine pred mletačkim Senatom i njegovim posebno imenovanim povjerenicima Antonijem Priulijem i Gerolimom Loredanom svoju molbu izlaže Marko Šestan iz područja (Šestani) nedaleko od Bara, predstavnik obitelji koja je posljednjih desetljeća vjerno služila Republici svetoga Marka. U svoje, i ime ostale braće, podnosi molbu da im se, uzimajući u obzir vjernost njihova djeda Petra Šestana (tada već pokojnoga) i oca Bogdana, pruži zaštita glede posjedovanja zemljišta koja mu je dodijelila Mletačka Republika. U iskazu se izrijekom kazuje kako je, braneći interese Privedre Republike, obitelj teško stradala (sakaćenje brojnih članova obitelji) od moćnoga mletačkog suparnika Balše III. te se mletačku središnjicu smjerno moli za potvrdu prije stečenih povlastica. Pri glasovanju su za odvjetke obitelji Šestan ovom prilikom potvrđena pređašnja prava i povlastice.²⁶⁷

U prvoj polovini XVI. stoljeća bilježimo više barskih izaslanstava u Mletke. Na samom početku stoljeća (1501.), u Mletke u više navrata odlazi barski patricij Stjepan Prodi²⁶⁸, dočim 1503. mletačkim magistraturama barski poslanici (kojima izvor ne navodi imena) izlažu teško stanje grada glede opskrbe žitom i nedostatka vojnog ljudstva u utvrdi.²⁶⁹ Osim osmanlijskih napada, Barane su neprestano ugrožavale i provale susjeda s područja Mrkojevića. Stoga su se poneka od poslanstava, poput onoga iz 1539. godine, upravo odnosila na zamolbe Mlecima da protiv tamošnjih, neukrotivih i agresivnih ratničkih skupina poduzmu potrebne korake. Kao i u nizu prethodnih i budućih slučajeva, Mlečani su Baranima tek djelomično udovoljavali, nastojeći na svojoj strani i za svoje konkretne potrebe imati naoružano ljudstvo ove Baru pogranične oblasti.²⁷⁰ U ožujku 1571., nekoliko mjeseci prije pada grada pod osmanlijsku vlast, u Mlecima boravi novo barsko izaslanstvo. Kao i u nekoliko prethodnih primjera, niti sada nisu poznata njihova imena. Barski su zastupnici tom prigodom od mletačke vlasti tražili pojačanje obrambenih utvrda na području Spiča, kao i nadoknadu troškova za zbrinjavanje izbjeglica i prognanika iz Paštrovića i Crm-

²⁶⁶ Cesare Agosto Levi, nav. dj., str. 48; Stanojević 1956.

²⁶⁷ ASV, Senato Mar, registro II., str. 158 (11. VII. 1446.).

²⁶⁸ ASV, Consiglio dei Dieci, Lettere rettori ai capi, b. 274.: Antivari (1500.-1565.), br. 42., 43., 45.

²⁶⁹ Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 40-41. Godine 1537., neposredno nakon izbijanja novog mletačkoturkog rata, barsko izaslanstvo u Mlecima ponovo razlaže potrebitost učinkovitije obrane grada. Tom je prigodom Baru odobreno tri stotine dukata namjenjenih za poboljšanje fortifikacija (Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 41).

²⁷⁰ Tom su prigodom Barani tražili i pojačanje vojnoga ljudstva u utvrdi, osiguranje isplate za straže koje čuvaju njihova polja, kao i reguliranje barskih povlastica glede izvoza žitarica. Vidi: Sima Ćirković i dr., nav. dj., str. 42; Marković 1995., str. 14-15.

nice.²⁷¹ Koliko je mletačka vlast u takvim prigodama uspijevala udovoljiti zahtjevima barskih poslanika, možemo tek nagađati. Iako su povremeno iz središnjice u Bar bila upućivana dodatna novčana sredstva namijenjena jačanju vojno-obrambene spremnosti grada, a plaćeničke postrojbe dodatno pojačavane novim ljudstvom, Bar je 1571. godine predan bez otpora. Koliko je mletačka vlast mogla učiniti za obranu grada, svoje posljednje predstraže prema osmanlijskim stečevinama na ovome dijelu istočnoga Jadrana, pitanje je na koje danas možemo tek hipotetski odgovarati.

Na kraju ovoga dijela razmatranja oblika nazočnosti Barana u Mlecima potrebno je, u sažetim crtama, nekoliko riječi posvetiti i Jurju Pelinoviću, najistaknutijem opatu ratačkoga samostana sv. Marije (1436.-1463.), zapaženom diplomatu koji je grad na lagunama želio odabrati za svoje posljednje životno boravište. Moćni opat pučkoga podrijetla, gorljivi pristaša mletačke vlasti koji je zaobilazio barske načelnike i u Mletke odlazio izravno i samostalno, pred mletačkim je magistraturama zastupao svoju opatiju, moćne oblasne gospodare, ali i vlastite, iznimno ambiciozne ciljeve (stjecanje nadbiskupske časti). Godine 1448. uspješno zastupa moćnog albanskog vojskovođu Skenderbega prigodom sklapanja mirovnog ugovora s Mletačkom Republikom.²⁷² Dvije godine potom Pelinović, u Skenderbegovo ime, nudi Mlečanima suverenitet nad albanskim gradom Kroja. Godine 1456. posredovao je o vlastitu trošku (koji mu je kasnije nadoknađen prodajom soli u Lješuu) u rješavanju niza prijepornih pitanja između Mlečana i Skenderbega. Nadalje, u lipnju 1457. donio je u Mletke Skenderbegove žalbe o neisplačivanju provizije i nepoštivanju dogovorenih privilegija.²⁷³ Iste, 1457. godine, Pelinović je ishodio kod pape Kaliksta III. produženje novčane pomoći Skenderbegu. Omogućio je i sporazum s Republikom o zajedničkoj borbi protiv albanskog velikaša Leke Dukadina te donio u Mletke tekst ugovora između Skenderbega s jedne te skadarskog kneza i mletačkih providurâ u albanskim krajevima s druge strane. Ugovor se odnosio na njihovu zajedničku vojnu akciju protiv Leke te ga je, uz neke izmjene, Senat prihvatio 18. VIII. 1458.²⁷⁴ U svibnju 1460. ponovo je u poslaničkoj misiji u Mlecima te uspijeva ishoditi nastavak isplaćivanja provizije Skenderbegu, kao i isplatu svih njezinih zaostataka. O ugledu Jurja Pelinovića u Mlecima svjedoči podatak da je u travnju 1462. Senat pisao skadarskom knezu, u trenutku kad je bio izgledan novi sukob sa Skenderbegom, da nađe Pelinovića *qui nobis fidelis esse consuevit* i njegovim posredovanjem nastoji umiriti zahtjeve albanskoga vojskovođe. Pelinović je i taj nalog, kao posrednik između dviju strana, obavio s uspjehom. Zbog pomoći Mletačkoj Republici, bio je nagrađivan novčanim premijama. Potkraj života, neomiljen od strane gradske uprave u Baru, Pelinović je želio prijeći u Mletke i ondje

²⁷¹ Sima Ćirković i dr., nav. dj., st. 50-51.

²⁷² Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, sv. II., str. 153.

²⁷³ Momčilo Spremić, Ratačka opatija kod Bara, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knj. VII. (Spomenica Mihaila Dinića, sv. 1.), Beograd 1964., str. 204.

²⁷⁴ Ivan Božić, nav. dj., str. 375.

provesti ostatak života. U tom je smislu podnosio molbe Senatu sa zahtjevom da mu iznajmi kuću u koju bi došao sa svojim rođacima. U svojstvu Skenderbegovoga poslanika Pelinović se posljednji put u Mlecima spominje 20. X. 1463., kao *protonotarius et abbas sancte Marie de Rotetio* te je vjerovatno umro u vremenu između tog datuma i 13. XII. 1463.²⁷⁵

Juraj je Pelinović, ratački opat, svoja poslanstva u Mlecima poduzimao i zbog potreba svoje matične opatije. Godine 1450. putem mletačke središnjice nastojao je ishoditi pomoć za svoj samostan. Iako su barski načelnici nastojali osporiti prije stečene povlastice toga uglednoga benediktinskog samostana, Pelinović je pred mletačkim dužnosnicima uspio postići oslobađanje od plaćanja desetine na prihode vina i ulja. Godine 1457. Pelinović boravi u Mlecima kako bi spriječio zaposjedanje opatijskih sela od strane Paštovića. Istom prigodom, 1457. godine, opat se žalio Senatu kako je Stefan Crnojević oduzeo opatiji jedno selo, podijelio ga i pola dao svojim pronijarima, a pola jednoj pravoslavnoj crkvi. Pozivajući se na neke prijašnje povlastice, tražio je da se selo vrati njegovoj crkvi, kojoj uostalom jedino i pripada. Senat je obećao da će preko kotoskoga kneza savjetovati Crnojeviću da glede spornoga sela zadovolji pravdu.²⁷⁶

Barski poslanici, od kojih tek nekima znamo ime, u Mlecima su zastupali i branili goruće interese i potrebe rodnoga grada. Njihovi sugrađani, trajno iseljeni u Mletke, poput slikara Stjepana i Dominika ili zlatara Mateja, kao i u povijesti književnosti još uvijek nedovoljno istraženih, prepoznatih i vrednovanih Besalija ili Antuna Prokulijana, svojim su djelovanjem pridonosili kulturnom i umjetničkom uzdarivanju između dviju jadranskih obala. Svi su oni, u uvjetima i mogućnostima te okolnostima koje su ponajmanje ovisile o njima samima, posvjedočenje živosti, bogatstva i raznolikosti komunikacija, kretanja i uzajamnog darivanja ljudi, ideja i stvaranja krajeva i gradova uz jedno isto more.

Zaključak

Antivari è città posta in Dalmazia nell'Europa, com'è il resto di quella provincia ..., za bilješka je kojom mletački izvjestitelj Giovanni Battista Giustinian opisuje smještaj i pripadnost grada Bara 1553. godine²⁷⁷. Mletačka izvješća, relacije i opisi grada Bara i njegove okolice, sačuvani ponajprije za XVI. stoljeće, posvjedočuju graničan položaj Bara, njegov formalni (upravni) smještaj u okviru tadašnje administrativne jedinice Mletačke Albanije (*Albania Veneta*), ali i – prema osobnom dojmu pohoditelja – po svim sastavnicama razvidnu istovrsnost grada i njegova stanovništva s drugim mletačkim posjedima u Dalmaciji.

²⁷⁵ O ratačkom opatu Jurju Pelinoviću detaljnije vidi: Momčilo Spremić, nav. dj.; Marković 2004.; Ivan Jovović, nav. dj., str. 204-206.

²⁷⁶ Marković 2004., str. 172-175.

²⁷⁷ Ljubić, *Commissiones*, sv. II., str. 231.

Godina 1571. pokazala je, kad je riječ o mletačkim stečevinama Baru i Ulcinju, svu slabost, neučinkovitost, ali i neodgovornost politike Serenissime prema njezinim strateški važnim uporištima. Ista je godina označila i kraj jedne višedesetljetne agonije grada i njegovih stanovnika, više od jednoga stoljeća rastrganih krvavim unutar-njim previranjima, do samih zidina ugrožavanih neumitnim osmanlijskim približavanjem i poharama susjednih ratničkih družina. Pad grada Bara, iako bez žrtava i otpora, za Bar je bio drastičan, neželjen i neočekivan prekid njegove povijesti, do tada u svim sastavnicama uronjene – poput ostalih dalmatinskih komuna – u jadransko-sredozemni i zapadnoeuropski uljudbeni krug. Godine 1571. nastupilo je novo, drugačije doba barske povijesti. Istodobno, spoznaje o prošlim vremenima ostale su nam – izostankom sačuvane arhivske građe “in situ” – fragmentarne, nedovoljne i posredne. Serenissima je sporazumno grad prepustila novom gospodaru. Istodobno, njezin je glavni grad već tada postajao “drugi Bar” – grad u kojemu je nemali broj barskih stanovnika proteklih desetljeća trajno pronašao svoju novu domovinu. Podaci o Baru iz mletačkih pismohrana, razasuti u često nepreglednu i za životni vijek jednog povjesničara nedohvatnu mnoštvu zbirki i fondova, danas su nam – uz pismohrane nekih drugih jadranskih gradova – jedina izvorna posvjedočenja o pred-osmanlijskoj prošlosti grada, njegovu stanovništvu i uljudbi. Ovaj rad, nastao promišljanjem upravo mletačke građe, pokušaj je da se jedan od tih barskih fragmenata iz prošlosti osvijetli novim spoznajama i na taj način otrgne od zaborava.

Posezanje za spisima o hrvatskom iseljeništvu u Mlecima nepotpuno je bez barske sastavnice. Prethodne raščlambe i statistički izračuni zorno pokazuju kako su Barani, kontinuirano tijekom više desetljeća, već od prvih godina XV. stoljeća, Mletke odabirali za svoju iseljeničku destinaciju. Nesređene unutarne prilike i osmanlijska ugroza pridonijeli su da je nemali broj Barana već i prije 1571. godine trajno iselio iz zavičaja te da se za migracije iz toga grada može kazati – više nego za bilo koji drugi grad na dalmatinskom uzmorju – da su u pojedinim desetljećima poprimale obilježja egzodusa. U Mlecima su Barani, po temeljnim sastavnicama, činili sastavni dio hrvatske prekojadranske zajednice. Podudarajući vremenski okvir useljavanja, mjestom obitavanja izrazita usmjerenost na useljenički predjel Castello i tamošnje župe, struktura zanimanja u velikoj mjeri nalik drugim sunarodnjacima, ali i brojna posvjedočenja obiteljskih i prijateljskih veza s Hrvatima s cjelokupnoga onodobnoga hrvatskog etničkog prostora, ovdje su tek zbirno i sažeto izrečene činjenice koju arhivska vrela nedvojbeno potvrđuju. Barani su bili i ugledni članovi hrvatske nacionalne bratovštine sv. Jurja i Tripuna, obnašatelji najviših službi u njezinoj upravi, njezini darovatelji i podupiratelji, a njihova su brojnost, ugled i gospodarska snaga u doba osnutka udruge vjerojatno bili presudni čimbenici pri odabiru bratimskog sveca-zaštitnika – sv. Jurja.

Raščlamba istraženih spisa pokazuje – u odnosu prema drugim hrvatskim useljeničkim skupinama – neke izrazito naglašene sastavnice iz povijesti života i djelova-

nja Barana u Mlecima. Ponajprije, Barani su – izrazitije nego drugi hrvatski useljenici – usmjereni na duhovna zvanja i obnašanje crkvenih službi. Nijedan drugi dalmatinski grad nije Mlecima dao toliko dušobrižnika kao Bar. Nadalje, izrazita je uključenost Barana u sve sastavnice vjerskoga života: iznimna je brojnost legata upućenih crkvenim ustanovama i duhovnim osobama u Mlecima. Barani su, također, izrazitije od ostalih sunarodnjaka, vezani za nacionalnu zajednicu (brojni primjeri učestale komunikacije sa sunarodnjacima, ponajprije onima iz samoga Bara ili njegove okoline) i bratovštinu, a neraskidivost njihovih veza s domovinom posvjedočuje i pregršt poručnih darovnica članovima obitelji i vjerskim ustanovama u zavičaju.

Iz grada Bara u Mletke su, privremeno ili trajno, dolazili i istaknutiji građani, zapaženi sudionici političkoga, crkvenog i kulturnog života u svojoj matičnoj sredini. Mleci su mjesto u kojemu se tiskaju pjesnički i epistolarni uradci barskih humanista Prokulijana i Besalija, u kojemu djeluju barski meštari likovnih umjetnosti, ali i barski diplomatski predstavnici, “oratori” i zastupnici interesa vlastitoga grada i njegova stanovništva. Iako građa o njima nije brojna, konkretni podaci koje smo u ovom radu zabilježili posvjedočenje su visoke uljudbene razine onodobnog Bara, kao i njegove ravnopravne uključenosti u tadašnje intelektualne i kulturne tijekove.

Povijest Bara i njegova stanovništva neraskidivo je vezana za grad na lagunama. Mleci su grad u kojemu se, usljed povijesnih okolnosti, nastavlja dio barske povijesne priče. Barski iseljenici, prevažan i neodvojiv dio hrvatskog iseljeničkoga korpusa, njezin su posvjedočen nastavak, a “more” građe mletačkih pismohrana zalag da će barski povijesni fragmenti, ma koliko dugo bili zaboravljeni i zatajeni, marom nekih budućih istraživanja jednom biti izronjeni i otrgnuti od zaborava.

PRILOG: popis oporuka barskih iseljenika u Mlecima (kronološkim redom)²⁷⁸

1. Presbiter Sergius filius condam Marci Turturosi de Antibaro (ASV, NT, b. 457., bez br., 17. IX. 1390.)
2. Catarina de Antibaro ad presens habitante in domo viri nobilis domini Bernardini de Tanapone in confinio S. Augustini (ASV, NT, b. 955., br. 118., 18. II. 1394.)
3. Catarina relicta Iohannis de Antivari marinario (ASV, NT, b. 734., br. 62., 9. VII. 1428.)
4. Zorzi de Nadal de Antivari (ASV, NT, b. 734., br. 96., 2. VIII. 1430.)
5. Clara uxor Georgii de Antivari de confinio S. Maria de Zobenigho (ASV, NT, b. 337., br. 6., 17. X. 1435.)
6. Agnesina uxor ser Dimitrio d' Antivari de S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 337., br. 53., 7. V. 1440.)
7. Stana uxor Georgii de Antibaro de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 1155., br. 378., 28. VII. 1443.)
8. Johannes condam Boni de Antivari habitator Venetie in contrada S. Moisi in domo domini Nicolai Justiniano (ASV, NT, b. 1437., br. 45., 12. VIII. 1444.)
9. Apolonia uxor Damiani de Antivari de confinio S. Benedicti (ASV, NT, b. 986., br. 24., VI. VIII. 1447.)
10. Bona uxor Alegreti de Antivari de confinio S. Martini (ASV, NT, b. 986., br. 27., 30. VIII. 1447.)
11. Margareta filia Mathei d' Antivari et relicta Antonii Parenzani de Barbaria de confinio S. Samuelis (ASV, NT, b. 671., br. 16., 21. X. 1456.)
12. Diana de Antibaro de confinio S. Petri de Castello (ASV, NT, b. 360., br. 26., 18. V. 1457.)
13. Maria uxor Stefani de Narenta cerdonis habitator Venetie de confinio S. Canciani et filia Grubase de Antibaro (ASV, NT, b. 727., br. 85., 24. VI. 1458.)
14. Blanca de supra Antibaro olim servialis presbiteri Francisci de Zuzeris plebani ecclesie S. Angeli et nunc uxoris Iohannis scatoleri Theuthonici de confinio S. Viti (ASV, NT, b. 826., br. 108., 13. V. 1462.)
15. Blanca de Antivari uxor Stefani de Ragusio de contrada S. Margarete (ASV, NT, b. 656., br. 18., 7. VIII. 1463.)
16. Maria relicta Georgii Ungari et sposa Damiani de Antibaro de confinio S. Canciani (ASV, NT, b. 870., br. 316., 8. V. 1464.)
17. Presbiter Martinus d' Antivari (ASV, NT, b. 986., br. 420., 17. VI. 1469.)

²⁷⁸ Navedni su osnovni podaci iz oporuke: ime i prezime oporučitelja, ime oca (uz žene i podaci o njezinu suprugu), zanimanje, mjesto stanovanja prema župi, signatura u mletačkom Državnom arhivu (ili Arhivu bratovštine Sv. Jurja i Tripuna) i datum nastanka oporuke.

18. Catarina de Antibaro condam Stoici de Antibaro et uxor Luce de Ragusio de confinio S. Marine (ASV, NT, b. 914., br. 70., 9. X. 1469.)
19. Lucretia uxor Petri tinctoris condam Nicolai de Antibaro (ASV, NT, b. 377., br. 126., 22. X. 1469.)
20. Presbiter Simon de Antibari de contrata sancti Petri de Castello (ASV, NT, b. 986., br. 419., 19. III. 1470.)
21. Catarina filia Georgii de Antibaro uxor Andrea Nicole sartoris de confinio S. Apolinaris (ASV, NT, b. 508., br. 67., 21. IV. 1470.)
22. Jacobus Blanchus murator condam Radichi de Antibaro habitator Venetie in confinio S. Cassiani (ASV, NT, b. 974., br. 122., 22. VIII. 1470.)
23. Lucia uxor Maroj de Antibari de confinio S. Trinità (ASV, NT, b. 71., br. 98., 17. IX. 1470.)
24. Anna uxor Michael de Antivari capselariorum de contrada S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 924., br. 2., 7. IV. 1471.)
25. Margareta d'Antivari uxor Zorzi batioro de contrada S. Anzolo (ASV, NT, b. 1136., br. 142., 12. V. 1471.)
26. Margareta uxor Iohanni de Antibaro (ASV, NT, b. 910., br. 430., 24. IX. 1471.)
27. Alegretus de Antibaro condam Rado de confinio S. Provoli (ASV, NT, b. 377., br. 7., 16. IV. 1475.)
28. Bona relicta Domenigo de Antivari de contrada de S. Provolo (ASV, NT, b. 377., br. 28., 16. VII. 1475.)
29. Maria uxor Georgii de Antivari de confinio S. Marie Formose (ASV, NT, b. 377., br. 166., 8. V. 1477.)
30. Iohannes de Antibaro filio ser Brancus de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 910., br. 257., 16. I. 1478.)
31. Catarina condam Iohannis de Antibaro uxor Michaelis de Antibaro frutarioli de contrada S. Provoli in domibus monialium S. Zaccarie supra fundamenta (ASV, NT, b. 718., br. 51., 25. I. 1478.)
32. Marina de Antibaro de confinio S. Moysi (ASV, NT, b. 876., br. 543., 12. VI. 1478.)
33. Lena de Antibaro uxor Nicolai de Antibaro (ASV, NT, b. 651., br. 49., 8. IX. 1478.)
34. Ana condam Radi de Antibaro de confinio S. Marci (ASV, NT, b. 877., br. 699., 24. IX. 1478.)
35. Martha uxor Thomasii de Antibaro de contrada S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 145., 7. X. 1478.)
36. Zorzi condam Dobroslavi de Antivari (ASV, NT, b. 1186., br. 51., 13. VII. 1479.)
37. Paulus condam Petri de Antibaro fulcitur biretorum de confinio S. Juliani (ASV, NT, b. 876., br. 587., 17. XII. 1479.)
38. Vanina condam Andree de Antivari (ASV, NT, b. 829., br. 111., 9. VI. 1480.)

39. Ana filia Eustachii de Antibaro filia adoptiva Catarine Bollani de S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 19., 21. VI. 1480.)
40. Petrus de Antibaro condam Petri Victoris de confinio S. Leonis (ASV, NT, b. 360., br. 92., 5. XI. 1480.)
41. Elena de Antivari famula ser Hierolimi de Pietro Marcario de confinio S. Salvatoris (ASV, NT, b. 955., br. 184., 1. VI. 1481.)
42. Iohanna uxor Damiani de Antibaro de S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 117., 1. XI. 1481.)
43. Demetrius de Antibaro condam Georgii de contrada S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 67., 8. I. 1482.)
44. Clara (de Antivari) uxor Petri condam Helia de Marcovich de S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 530., br. 14., 8. VI. 1482.)
45. Ana relicta Allegretti de Antibaro de confinio S. Trinitatis (ASV, NT, b. 71., br. 19., 23. VII. 1482.)
46. Catarina uxor Dominici d'Antibaro (ASV, NT, b. 377., br. 35., 26. IX. 1482.)
47. Marina uxor Andree de Antibaro de confinio S. Sofie (ASV, NT, b. 956., br. 476., 14. III. 1483.)
48. Prete Marcus de Antibaro mansionarius ecclesie S. Antonii (ASV, NT, b. 651., br. 101., 21. VII. 1483.)
49. Nicolaus de Antibaro condam Heustachii de confinio S. Vitalis (ASV, NT, b. 66., br. 317., 28. X. 1483.)
50. Prete Matheus Piper de Antivaro plebanus S. Marie de Bristhis diocesis Concoditus (ASV, NT, b. 876., br. 462., 28. IV. 1484.)
51. Iohannes condam Marci de Antivari de confinio S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 530., br. 35., 13. VII. 1485.)
52. Maria uxor Iohannis condam Marci d'Antivari de S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 530., br. 54., 13. VII. 1485.)
53. Andreas condam Martini de Antibaro de confinio S. Martialis (ASV, NT, b. 66., br. 46., 20. VII. 1485.; NT, b. 878., br. 5., 1. VI. 1493.)
54. Agnesina uxor Natalis de Antibaro de confinio S. Justine (ASV, NT, b. 877., br. 700., 31. XII. 1487.)
55. Georgius de Antibaro condam Georgii (ASV, NT, b. 377., br. 106., 8. VI. 1488.)
56. Bona de Antibaro olim pedisequa ser Iohannis Tramontana habitans in confinio S. Gregorii (ASV, NT, b. 718., br. 137., 12. XII. 1488.)
57. Bona de Antibaro uxor Radi de Antibaro de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 71., br. 120., 3. IX. 1489.)
58. Nicolaus Bonis condam Ballo de Antivari de confinio S. Angeli (ASV, NT, b. 133., br. 475., 18. I. 1490.)
59. Catarina uxor magistri Georgii de Antibaro sutoris de confinio S. Proculi (ASV, NT, b. 875., br. 223., 17. VIII. 1491.)

60. Mathea uxor ser Allegretti de Antibaro de confinio S. Proculi (ASV, NT, b. 877., br. 240., 4. IX. 1492.)
61. Catarina de Antivari uxor Iohannis de Brixia (ASV, NT, b. 878., br. 74., 20. XI. 1492.)
62. Stephanus de Antivari condam Lazari de contrada S. Sofie (ASV, NT, b. 742., br. 65., 31. III. 1493.)
63. Catarina uxor Francisci de Antibaro de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 377., br. 108., 9. VII. 1493.)
64. Presbiter Iohannes Ruzzi condam ser Marini de Antybaro mansionarius in ecclesia S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 959., br. 371., 7. IX. 1493.)
65. Damianus de Antibaro condam Allegreti marinaro de S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 377., br. 70., 25. XI. 1493.)
66. Marietta uxor magistri Luce Damiani de Antibaro cerdonis de contrade S. Sofie (ASV, NT, b. 742., br. 73., 13. II. 1494.)
67. Helena uxor Damiani condam Petri de Antibaro famuli Offitiali beccarie de confinio S. Provoli (ASV, NT, b. 875., br. 333., 8. X. 1494.)
68. Damianus condam Petri de Antibaro famulus Offitii beccarie de confinio S. Provoli (ASV, NT, b. 875., br. 285., 8. X. 1494.)
69. Oliva de Antibaro uxor Georgii de Jadra marinarii de confinio S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 960., br. 724., 27. XI. 1494.)
70. Marcus de Antibaro condam Radi pectrinario ad presentem in domo Barbare vidue posita in curia de Cha Contareno de confinio S. Moysi (ASV, NT, b. 960., br. 503., 18. X. 1495.)
71. Petrus condam Pauli de Antivari de confinio S. Benedicti (ASV, NT, b. 133., br. 499., 5. III. 1496.)
72. Jacobus de Antibaro botarius condam Georgii de confinio S. Marie Maioris (ASV, NT, b. 959., br. 364., 23. VII. 1496.)
73. Maria de Antivari uxor Petri Zanchi de Brunna marinaro de S. Antonio (ASV, NT, b. 960, br. 547, 21. XII. 1496.)
74. Clara de Antibaro uxor ser Luce Zernagora de Pastrovichio manoalio in Arsenatu de confinio S. Severo (ASV, NT, b. 958., br. 145., 13. IV. 1497.)
75. Iohannes condam Michaelis de Antibaro marinaro de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 876., br. 401., 18. VIII. 1497.)
76. Stana uxor Michaelis Marcovich (de Antivari) sartoris de S. Provoli (ASV, NT, b. 876., br. 657., 15. VIII. 1498.)
77. Andrea de Antibaro dictus Capello condam Nicolai aromatarius de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 50., br. 45., 29. IV. 1499.)
78. Andreas condam Marini de Antibaro de confinio S. Marciliani (ASV, NT, b. 999., br. 6., 13. VIII. 1499.)
79. Agnesina de Roxie et uxor Andree condam Marini de Antibaro de confinio S. Marciliani (ASV, NT, b. 999., br. 7., 13. VIII. 1499.)

80. Catarina relictā Nicolai de Antibaro de confinio S. Pietro Castello (ASV, NT, b. 753., br. 27., 19. I. 1500.)
81. Margarita uxor Andree de Antibaro barcharoli de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 271., br. 542., 29. IV. 1500.)
82. Nadalinus filio Nicolai d' Antibaro de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 960., br. 620., 11. V. 1501.)
83. Catarina uxor Iohannis de Antibaro de confinio S. Barnaba (ASV, NT, b. 465., br. 57, 14. X. 1501.)
84. Damianus condā Georgii de Antibaro (ASV, NT, b. 753., br. 48., 5. XI. 1501.)
85. Petrus condā Petri de Antivaro de confinio S. Samuelis Venetie (ASV, NT, b. 1355., reg. II., br. 36, 6. XII. 1501.)
86. Nicolaus Georgii de Antibaro de confinio S. Vitalis (ASV, NT, b. 849., br. 28., 2. IX. 1502.)
87. Laura olim filia Natalis de Antibaro uxore Petri de Jacobo calafati de confinio S. Martini (ASV, NT, b. 958., br. 195., 28. VI. 1503.)
88. Magdalena relictā condā Georgii de Antibaro capselarī de confinio S. Marie Formose (ASV, NT, b. 960., br. 551., 23. X. 1503.)
89. Helena relictā Nicolai Nigro de Antibaro baziliarii de confinio S. Marie Formose (ASV, NT, b. 958., br. 248., 9. II. 1504.)
90. Natalis de Collina condā Giorgii de Antibaro de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 718., br. 164., 20. IV. 1504.)
91. Michael de Antibaro condā Iohannis bazariotus de confinio S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 960., br. 518., 28. IX. 1504.)
92. Georgius de Antibaro condā Petri mensurator fustorum de confinio S. Jacobi de Lupio (ASV, NT, b. 50., br. 107., 14. XI. 1504.)
93. Marcus condā Nicolai capselarī de Antibaro (ASV, NT, b. 999., br. 169., 10. I. 1505.)
94. Paulus de Radi de Antivari aromatarīus (ASV, NT, b. 829., br. 105., 6. IV. 1505.)
95. Stefanus condā Iohannis de Antibaro de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 1184., br. 464., 16. VII. 1505.)
96. Presbiter Lucas condā Georgii de Antybaro presbitero titulatō ecclesie S. Marie Formose (ASV, NT, b. 959., br. 441., 14. II. 1507.; NT, b. 959., br. 426, 22. V. 1507.)
97. Stana de Antibaro (ASV, NT, b. 753., br. 155., 3. III. 1507.)
98. Margareta relictā condā Marci condā Luce de Antibaro marinerio de S. Martino (ASV, NT, b. 960., br. 587., 26. IV. 1507.)
99. Maria de Antibaro condā Francisci de Spalato marinarii, habitante in domo pizzocharorum S. Dominici in confinio S. Martini (ASV, NT, b. 263., br. 61., 29. VIII. 1508.)
100. Iohannes Grando condā Radi de Antibaro de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 202., br. 175., 15. IX. 1508.)

101. Stefanus de Antibaro condam Iohannis balanzarius de confinio S. Salvatoris (ASV, NT, b. 956., br. 585., 17. IX. 1508.)
102. Maria de Antibari filia condam Petri uxor Damiani (ASV, NT, b. 874., br. 322., 31. IX. 1508.)
103. Petrus de Antibaro condam Iohannis officialis ad officium de nocte de confinio S. Antonini (ASV, NT, b. 665., br. 658., 13. III. 1509.)
104. Stephanus condam Guilielmi de Antibaro sartor de confinio S. Iohannis in Bragora (ASV, NT, b. 960., br. 699., 11. III. 1510.)
105. Marinus condam Nicolai de Antybaro spatarius de confinio S. Moysi (ASV, NT, b. 960., br. 542., 13. III. 1510.)
106. Novello de Antibari (ASV, NT, b. 753., br. 137., 10. VI. 1510.)
107. Presbiter Matheus Gierdus de Antibaro plebano S. Petri que est ultra Lisontium (ASV, NT, b. 960., br. 513., 31. 10. X. 1510.)
108. Anna consorte Natalis de Antibaro de contrada S. Marcuola (ASV, NT, b. 987., br. 1., 13. VI. 1512.)
109. Stephanus Nicolai de Antibaro (ASV, NT, b. 753., br. 158., 6. VII. 1512.)
110. Marcolina uxor Stefani condam Nicolai de Antibaro de contrada S. Justina (ASV, NT, b. 753., br. 133., 8. VII. 1512.)
111. Stana relicta Georgii de Antibaro (ASV, NT, b. 753., br. 152., 7. VIII. 1512.)
112. Lucretia condam magistri Jacobi Nigri de Antibaro capsularii et uxor magistri Radi capsularii de Catharo habitans in contrada S. Maria Formosa (ASV, NT, b. 786., br. 111., 1. X. 1514.)
113. Dominicus condam Nicolai de Antibaro pictor de confinio S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 1084., br. 216., 18. VIII. 1515.)
114. Lena uxor ser Marci de Antibaro de confinio S. Canciani habitans in domo nobili viri Jacobi Michieli (ASV, NT, b. 411., br. 182., 14. IV. 1516.)
115. Theodorus de Antibaro marinarius condam Dimitrii de confinio S. Antonini (ASV, NT, b. 38., br. 139., 23. VI. 1516.)
116. Nicolaus condam Radi de Antibaro de confinio S. Cantiani (ASV, NT, b. 408., br. 223., 26. IV. 1517.)
117. Alexius de Antibaro condam Michaelis officialis ad officium grassi de confinio S. Geminiani (ASV, NT, b. 958., br. 61., 14. V. 1517.)
118. Anna de Antibaro relicta condam Floriani obstetrix de confinio S. Felicis (ASV, NT, b. 253., br. 5., 26. V. 1517.)
119. Georgius condam Michaele de Antibaro marinario et olim socio stendardi cum Magnifico condam Domenico Maripero tunc dignissimo provisoro et habitatore aput portam bazari terre Antivari, in casa et curia dominorum procuratorum S. Marci Venetie (ASV, NT, b. 786., br. 87., 8. VII. 1517.)
120. Petrus condam Natalis de Antibaro sartorus de confinio S. Pietro de Castello (ASV, NT, b. 272., br. 598., 7. XII. 1518.)

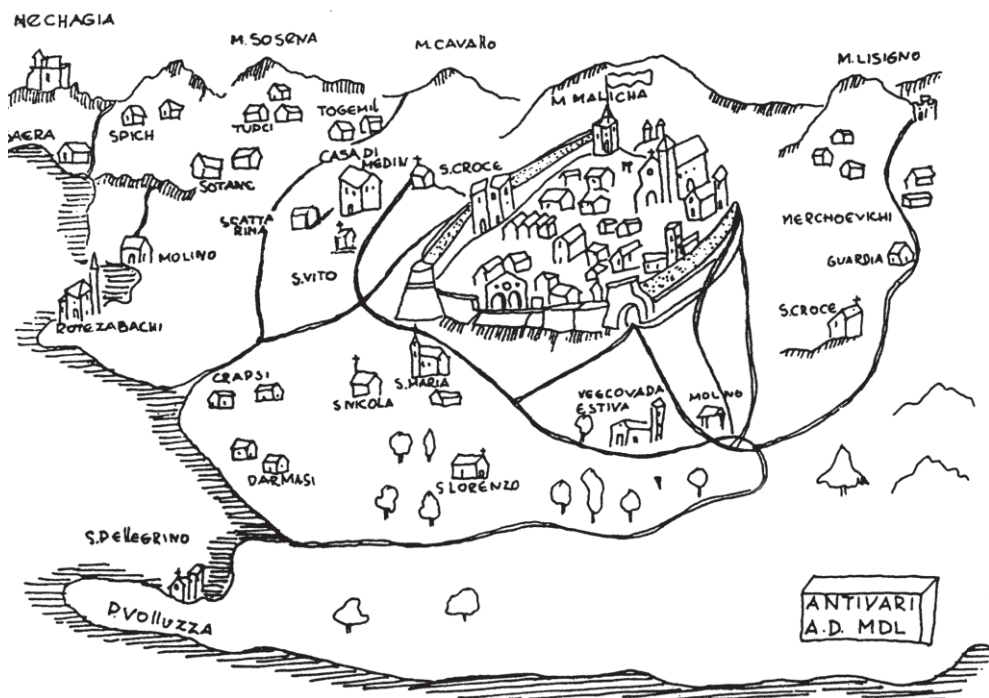
121. Nicolai Lovo condam Nicolai de Antivari de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 968., br. 386., 6. VII. 1521.)
122. Franceschina relictā Nicolai de Antibaro de contrada S. Bartolomeo (ASV, NT, b. 455., br. 31., 2. I. 1522.)
123. Lucia (de Antivari) uxor Philippi de Cataro de confinio S. Severi (ASV, NT, b. 968., br. 293., 6. V. 1522.)
124. Catarina uxor Lazari condam Georgii de Antibaro de contrada S. Cassiani (ASV, NT, b. 1183., br. 110., 11. VI. 1522.)
125. Maria Drago relictā condam ser Martini de Antibaro samitarii, pizzocara ordine S. Francisci (ASV, NT, b. 968., br. 360., 2. IX. 1522.)
126. Jacobus Sosich detto Pellino condam ser Damianus de Antivari (ASV, NT, b. 43., br. 161., 8. IX. 1522.)
127. Georgius condam ser Damiani de Antibaro prior hospitalis SS. Iohannis Baptiste in confinio S. Martini Venetie (ASV, NT, b. 43., br. 155., 16. VI. 1523.)
128. Basilius condam ser Petri filicanevi de Antibaro in presentia habitans de contrada S. Maria Formosa Venetie (ASV, NT, b. 44., br. 414., 10. IX. 1523.)
129. Franceschina filia condam Demetrii de Antibaro et relictā condam Luce Rizzo olim compagni galiole et provisionati sub Theodoro de Corcyra olim comistabile in Castra magna Iadre, de contrada S. Trinitati (ASV, NT, b. 786., br. 79., 25. X. 1524.)
130. Bianca relictā condam Iohannis de Antibaro marinarii condam Radi de confinio S. Basili (ASV, NT, b. 50., br. 284., 1. V. 1525.)
131. Andreas condam Michaelis de Antibaro linariolus de confinio S. Provolo (ASV, NT, b. 270., br. 54., 26. III. 1526.)
132. Marietta uxor Petri de Antibaro de confinio S. Nicolai (ASV, NT, b. 208., br. 173., 13. IX. 1526.; NT, b. 191., br. 484., 8. IV. 1527.)
133. Damianus filius Michaelis de Antibaro remarius, in presente habitator in contrate S. Giovanni Battista nuncupata in Bragora (ASV, NT, b. 43., br. 97., 21. III. 1528.)
134. Demetrius de Antibaro filius condam ser Georgii de confinio S. Jacobi de Lupio (ASV, NT, b. 776., br. 139., 1. I. 1529.)
135. Ana filia condam Nicolai de Antibaro relictā magistri Alojsiji Philippi marangoni de S. Iohannis Novi (ASV, NT, b. 124., br. 91., 22. V. 1529.)
136. Catarina filia ser Marini de Antibaro et relictā Morizii Saba fornarii in confinio S. Severi (ASV, NT, b. 776., br. 122., 12. IX. 1529.)
137. Iohannes filius condam ser Petri de Antibaro de contrada S. Nicolai (ASV, NT, b. 125., br. 428., 8. XI. 1531.)
138. Damian de Antivari condam Zorzi casseler de contrada S. Provolo (ASV, NT, b. 653., br. 202., 2. VI. 1532.)
139. Catarina condam Rado de Spalato moier in primo matrimonio Nicolò de Antivari guardian in lavori grandi in arsenal habitante nel confin S. Maria in casa verso le case delli padroni di arsenal (ASV, NT, b. 1084., br. 133., 26. IV. 1534.)

140. Dominicus de Antibaro canonicus Venetie capelanus reverendissimi Antonii Contareno patriarche Venetiarum (ASV, NT, b. 927., br. 25., 10. VII. 1534.; NT, b. 577., br. 102., 11. V. 1537.; b. 70., br. 73., 24. VI. 1554.)
141. Michiel Marcovich sartor condam Stefano de Antivari de contrada S. Provolo (ASV, NT, b. 578., br. 280., 10. VIII. 1534.)
142. Lena de Antivari relicta de ser Nicolò de Budua mariner del confinio S. Biasio (ASV, NT, b. 654., br. 252., 20. II. 1535.)
143. Iohannes filius condam Nicolai de Antibaro habitator in villa Gambelariorum in loco dicto alla Mal conaran (ASV, NT, b. 209., br. 281., 23. XI. 1535.)
144. Nicolò Murtha de Antivari condam Zorzi de S. Trinità in casa Nicolò Nani (ASV, NT, b. 578., br. 302., 22. VIII. 1536.)
145. Antonio de Antivari condam Michael povero nel hospedal de S. Antonio (ASV, NT, b. 417., br. 94., 13. III. 1537.)
146. Nicolò condam Polo d'Antivari segador del lignamine del arsenal al presente del S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 413., br. 354., 6. VIII. 1537.)
147. Andrea fu Francesco de Antivari del confin de S. Barnaba (ASV, NT, b. 873., br. 59., 18. IX. 1537.)
148. Baptista fu Marco de Antivari (ASV, NT, b. 929., br. 104., 4. X. 1537.)
149. Marietta consorte Zuanne Corso d'Antivari de contrada S. Provolo (ASV, NT, b. 578., br. 237., 15. I. 1538.)
150. Prete Zorzi de Antivari de la giesia de S. Stephano de Muran (ASV, NT, b. 190., br. 318., 4. III. 1538.)
151. Petrus condam Zorzi de Antivari marangonus in contrada S. Gieremia (ASV, NT, b. 410., br. 246., 8. X. 1538.)
152. Maria relicta Nicolò de Antivari barcharol al presente in la contrada de S. Maria Mater Domini in casa del signor Lorenzo Iustinian (ASV, NT, b. 410., br. 215., 1. V. 1541.)
153. Stephano de Nicolò de Antivari de la contrada di Santa Marcuola di Venezia (ASV, NT, b. 81., br. 926., 31. V. 1541.)
154. Nicolò d'Antivari fu Zorzi fante alla Giustizia vecchia del contra S. Silvestro (ASV, NT, b. 191., br. 565., 8. VII. 1542.)
155. Maria fiola del quondam ser Raphail de Antivari et relicta ser Alvise Scarpa della contrada de S. Antonin (ASV, NT, b. 280., br. 499., 10. VI. 1543.)
156. Zuanne fo de Polo Summa d'Antivari al presente nel confin de S. Provolo, habitante in casa delle monache de S. Zacharia (ASV, NT, b. 641., br. 206., 18. VI. 1543.)
157. Marietta fiola condam Marco d'Antivari scorzzaro et consorte in primo matrimonio condam ser Leonardo Tedesco et al presente moier de ser Domenigo Rossetto scorzzer in la contrada S. Eufemia dela Zudecca (ASV, NT, b. 44., br. 298., 20. I. 1546.)
158. Orsa nominata de Antivari consorte de Jacomo fu Bartolomeo sartor familiario monsignor Francesco Loredan (ASV, NT, b. 641., br. 382., 20. IV. 1548.)

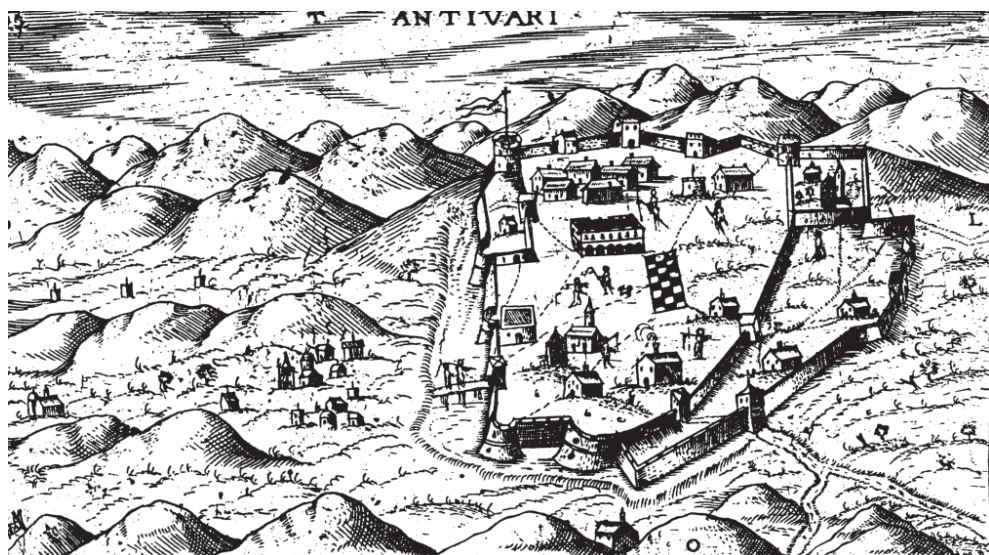
159. Menega relicta condam Nicolò d'Antivari offitial olim alla Iustitia vecchia de contrada S. Silvestro (ASV, NT, b. 387., br. 372., 16. I. 1550.)
160. Zuane de Marco de Antivari della contrada S. Eufemia de Zudecca (ASV, NT, b. 208., br. 103., 31. VI. 1550.; NT, b. 265., br. 35., 27. V. 1557.)
161. Nicolò d'Antivari condam ser Zuanne della contrada de S. Severo (ASV, NT, b. 297., br. 534., 27. VII. 1551.)
162. Theodora condam Lucha de Monte Negro et moglier del Damian Caruzzi (de Antivari) habitante nella contrada de S. Severo nelle case delle monache di S. Lorenzo (ASV, NT, b. 845., br. 291., 9. I. 1552.)
163. Rada de Antivari relicta condam Luca de Montana calegher de contrada S. Maria Formosa in le case del missier Piero Trevisan (ASV, NT, b. 845., br. 275., 20. IV. 1552.)
164. Philippo di Zorzi del condam Giacomo de Antivari (ASV, NT, b. 835., br. 149., 26. XII. 1552.)
165. Maria (de Antivari) relicta condam Radichio Pastrovichio habitator nel confin S. Pietro di Castello in Quintavalle in case della commissaria del condam reverendo missier Antonio Contarini (ASV, NT, b. 70., br. 177., 11. I. 1553.)
166. Presbiterus Nicolò d'Antivari al presente habitante in contrada di S. Martin (ASV, NS, b. 44., br. 314., 11. X. 1553.)
167. Zuan Ferro fu de quondam Luca Damiani della contrada di S. Zuane Novo de Venezia (ASV, NT, b. 658., br. 438., 18. IX. 1556.; ASD, Cattastico, str. 154.'-155', 23. VII. 1563.)
168. Rarus de Antivari condam Nicolai piscator in confinio S. Nicolai dei Mendicoli (ASV, NT, b. 253., br. 224., 19. VI. 1557.)
169. Marin fu ser Thodoro d'Antivari fante all' officio del biave del S. Antonin (ASV, NT, b. 605., br. 140., 1. I. 1558.)
170. Santo Vittor fu Nicolò d'Antivari del confin S. Maria Mater Domini in case de Cha Gritti (ASV, NT, b. 478., br. 475., 11. X. 1559.)
171. Fiorenza fiola del condam Marco d'Antivari marangonus (ASV, NT, b. 209., br. 207., 1. IV. 1563.)
172. Marco condam Piero da Zeta de Antivari de confinio S. Pietro di Castello (ASV, NT, b. 70., br. 159., 27. VI. 1563.)
173. Nicolosa fiola del condam ser Polo di Antivari, consorte Zuane Maria Bergamascho, hortolan delle reverende monache de S. Zacharia, casa nella contrada di S. Provolo (ASV, NT, b. 419., br. 660., 10. I. 1564.)
174. Zanetto Caruzzi de Antivari mariner condam Zuane de contrada S. Hieremia (ASV, NT, b. 388., br. 630., 10. VIII. 1565.)
175. Kristophorus condam Marini de Antibaro cerdo et habitante in confinio S. Iohannis Novi in domibus Loredanis (ASV, NT, b. 1084., br. 127., poslije 1567.)

176. Menega Antivarina relicta condam Domenico strazarol sta a S. Stin al presente habitante alla Zudecca in casa del Zuane Corner nella cameretta do sopra apresso la porta (ASV, NT, b. 440., br. 277., 7. IX. 1568.)
177. Elisabeta filia condam Petri de Antibaro et uxor Iohannis caligarii de confinio S. Eufemia a Zudeca (ASV, NT, b. 253., br. 78., 6. XII. 1569.)
178. Franceschina condam Zuan Maria marangon al arsenal et consorte Zorzi de Novello de S. Maria de Rataz sotto Antivari bariler della contrada S. Zuane Bragora (ASV, NT, b. 440., br. 351., 22. I. 1570.)
179. Andrea fu de Francesco de Antivari mercadante (ASV, NT, b. 616., br. 50., 20. VI. 1571.)
180. Andrea di Marco d'Antivari barcarol habitante alla Zudecca (ASV, NT, b. 418., br. 452., 5. XI. 1571.)
181. Anzelica uxor condam Andree d'Antivari barcarol (ASV, NT, b. 219., br. 146., 7. IX. 1574.)
182. Iulia del quondam missier Nicolò d'Antivari et consorte de missier Francesco de Reali (ASV, NT, b. 908., br. 40., 30. IX. 1574.)
183. Hysabetha fiola condam Nadalin de Venetia et relicta condam Nicolò d'Antivari della contrada de S. Donato de Muran, al presente a casa del Nicolò di Rossi mercadante da Malvasia nella contrada S. Marcuola apresso S. Alvise (ASV, NT, b. 387., br. 401., 27. XI. 1575.)
184. Piero fu Stefano da Antivari calafao del arsenal, nella casa in corte de Cha Marcello in S. Pietro Castello (ASV, NT, b. 11., br. 367., 16. III. 1580.)
185. Andrea d'Antivari condam Piero mariner al presens in arsenal (ASV, NT, b. 417., br. 65., 3. VI. 1580.)
186. Laura consorte del Andrea de Piero de Antivari della contrada de S. Piero di Castello (ASV, NT, b. 420., br. 804., 3. VI. 1580.)
187. Franceschina fiola del condam Zorzi Xivich moier Nicolò d'Antivari barcarol habita a S. Eufemia della Zudecca (ASV, NT, b. 393., br. 370., 21. VII. 1582.)
188. Bona condam Antonio de Segna et consorte de Piero de Antivari habitante in Spalato (ASV, NT, b. 681., br. 213., 16. VIII. 1586.)
189. Nicolò de Antivari condam Stefano olim mariner essendo hora in fusta dell'Eccelesissimo Consiglio dei X posta in Canal Grande per mezo la Spizaria del Doso in contrada de S. Zuane Bragola (ASV, NT, b. 1192., br. 513., 6. V. 1587.)
190. Anzola di Franchi fo Zorzi moglie de Marin de Antivari mercante de vin, casa in contrada de Castello in Corte delle Colone (ASV, NT, b. 10., br. 8., 18. V. 1591.)
191. Dianora d'Antivari fiola condam Stefano d'Antivari habitante in Venezia in Frezzaria in Corte de Tomasi in Calle del carro (ASV, NT, b. 841., br. 254., 21. VI. 1602.; NT, b. 7, br. 87., 20. VIII. 1614.)
192. Nicolosa fiola del condam Zorzi d'Antivari padron marciliane et consorte de Agostin Fontana Madonne indorador in terzo voto, casa a S. Moyse in Frezzaria (ASV, NT, b. 1021., br. 527., 28. XII. 1604.)

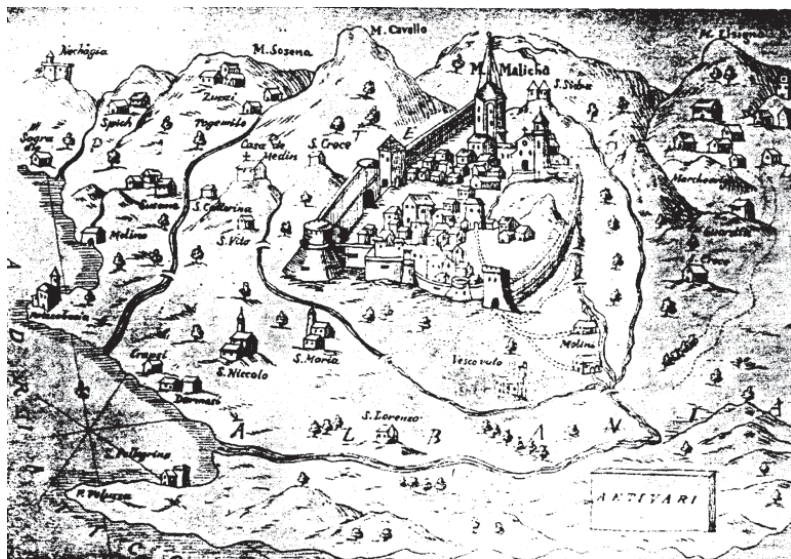
193. Sofia figliola del quondam domino Iseppo di Pietro d'Antivari consorte di domino Thomaso quondam Domenigo da Montebelluna orefice all'insegna del Morter (ASV, NT, b. 600., br. 239., 19. III. 1609.)
194. Helena seu Madalena de Antivari in casa Sebastian Morosini in contrata S. Marcuola (ASV, NT, b. 288., br. 199., 13. II. 1617.)
195. Marietta condam Filippo d'Antivari in Schiavonia cameriera della condam Isabetta Sabadina, ora in casa del signor Angelo Badoer condam Giacinto in contrata de S. Iseppo de Castello (ASV, b. 94., NT, br. 28., 15. II. 1639.)
196. Maggiore Zorzi d'Antivari condam Pietro (ASV, NT, b. 92., br. 106., 29. X. 1697.)

1. Gravira Bara iz 1550. godine

2. Grad Bar poslije 1571. godine (iz djela Giuseppea Rosaccia, *Viaggio da Venetia a Constantinopoli*, Venezia 1606.).

3. Gravira Bara iz 1688. (iz djela Vicenza Marie Coronellija, *Mari, golfi, isole, spiagge, porti, città, fortezze ed altri luoghi dell'Istria, Quarner, Dalmazia, Albania, Epiro e Livadia, Venezia 1688.*)

4. Suvremena panorama Starog Bara (iz zbirke Zavičajnog muzeja Bar)

5. Nadbiskupska palača u Starom Baru (foto: Laura Dominis)

6. Kapela Sv. Marka, kompleks franjevačkog samostana (iz zbirke Zavičajnog muzeja)

7. Ostaci zdanja palače u Starom Baru (foto: Laura Dominis)

8. Stara gradska vrata (iz zbirke Zavičajnog muzeja)

9. Obezglavljeni mletački lav – reljef uzidan sa stražnje strane Spomenika osloboditeljima 1881. godine (foto: Laura Dominis)

10. Pogled na opatiju Sv. Marije Ratačke kraj Bara (foto: Ilija Vukotić)

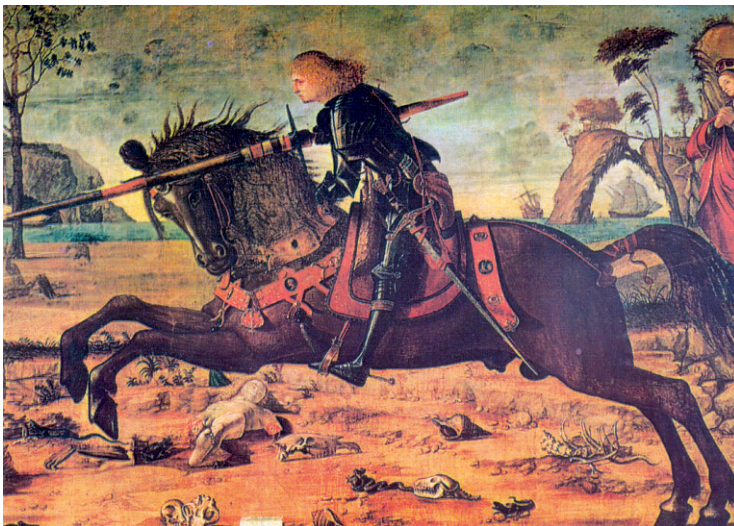
11. Riva degli Schiavoni u mletačkom predjelu Castello – mjesto prvoga doticaja barskih iseljenika s novom domovinom

12. Campo S. Maria Formosa u predjelu Castello – područje istoimene župe jedno je od najučestalijih odredišta naseljavanja barskih iseljenika

13. Sjedište hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima

14. V. Carpaccio, Sv. Juraj ubija zmaja – slika u sjedištu hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna (početak XVI. st.). Zaštitnik bratovštine i grada Bara, kršćanski vitez Sv. Juraj, vjerojatno je utjecajem barskih iseljenika postao jedan od titulara hrvatske udruge.

15. Drvena oltarna pala s prikazom Sv. Jurja u sjedištu hrvatske bratovštine (XVI. st.)

AL CLARISSIMO M. GIOVAN
BATTISTA CALBO DEGNISSIMO
RETTOR, ET ALLA MAGNIFICA
COMMVNITA DI SPALATO,

DETTA DA ANTONIO
Proculiano Cancelliero di essa Communita.

VN'ALTRA ORATIONE
del medesimo detta nel Consiglio di Spalato.

IN VENETIA,

Appresso Domenico Farri, M D LXVII.

16. Naslovna stranica dvaju govora barskoga humanističkog pisca Antonija Prokulijana (Venetia 1567.)

Lovorka Čoralić

**Refuge as Destiny: the Denizens of Bar in Venice
(from the Fourteenth to the Seventeenth Century)**

Summary

There are only a few cities on the eastern Adriatic coast about whose history so little is today known as is the case with Bar in pre-Ottoman times. This city was in medieval times, according to all its characteristics, very close to other Dalmatian communes; in the time of its flourishing it had more than 3,000 inhabitants and 74 patrician families, with around 400 members; it was a commune with rich and yielding surroundings; it was a city that minted its own coins and had its own statute, and one in which there existed numerous palaces and dozens of ecclesiastical buildings, indeed one that was, from the end of the eleventh century, the metropolitan seat... and this is a city in which the former historical development came in 1571 to an abrupt end. The fact that Bar's city archive, whose documents would certainly corroborate an exceptionally important role of Bar in the history of cities on the Adriatic coast, is not extant is the reason why the medieval history of the city today may be reconstituted (in spite of the valuable and, for a historian, exceptionally important contributions of archaeological excavations and studies by art historians) exclusively on the basis of data extant in the archival collections of cities, regions and countries with which this city had developed communication. It is based precisely on the analysis of data from Venetian archives, which may undoubtedly be counted among the most important sources of documents for the pre-Ottoman history of Bar, that this article has been made. Basic archival data used in this article are kept in the State Archive of Venice (notarial deeds, in the first place last wills, acts of court magistrates, acts of artisan and trade corporations, and so on) and in the Seat of the Croatian Confraternity of SS. George and Tryphon (books of annual reports from the Confraternity assemblies, books of incomes and outcomes, as well as the *Cadastre*, the book containing the most important documents regarding the history of the Confraternity). Following the trail of the aforementioned sources, as well as the results of previous historiography, the article analyses the main components of the history of the Bar immigrant community in Venice: the chronological scope of immigration of the denizens of Bar in Venice according to the particular periods; the way in which they were mentioned in sources; the places of their residences according to Venetian urban areas and parishes, as well as in Venetian mainland and insular surroundings; the professions and economic potential of Bar immigrants; their connections and communications with their families and friends, and their relationships towards Venetian ecclesiastical institutions and members of the clergy.

Particular attention has been directed towards the relationships of the Bar immigrants with other Croatian immigrants, and the inclusion of the Bar immigrants into the Croatian Confraternity of SS. George and Tryphon, as well as their testamentary bequests to the members of their families and ecclesiastical institutions left behind in the old homeland. Based on the acts of Venetian court magistrates, the component of an undesired presence on the part of the denizens of Bar in Venice has also been briefly discussed. Finally, following the traces of previous, still incomplete and unsatisfactory, results of historiography, the

connections of some famous denizens of Bar (men of letters, artists and intellectuals) to Venice, as well as the activities of diplomats of Bar – representatives of their city before the central organs of the Republic of St. Mark – in Venice have been also presented.

In the concluding part of the article it is emphasised that the analysis of all these particular components from the history of Bar immigrant community in Venice points to the conspicuous integration of Bar immigrants into the Croatian immigrant corpus, thus making them as an important and inseparable part of this community.

Key words: Bar, the Archdiocese of Bar, Venetian Republic, Venice, migrations, the Middle Ages, Early Modern Age, ecclesiastical history